

ПРОБОЄМ

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

Зміст:

Євген Плужник: Із збірки „Рівновага“	1	Павло Лось: Семенко	26
Петро Ротач: Невабутьна	2	„ : Весняна кампанія.	29
Євген Яворівський: * * *	2	„ : Карий	33
Р. М. Рільке: Боденське оперо.	2	Євген Грицак: Вік українських письменників	35
Петро Ротач: Осіно, Сільське, Гораций: До себе самого, Офіра	3	Роман Новосад: Микола Леонтович	45
Тарквато Тассо: З поеми „Бруссалим Виваленний“	4	Микола Грінченко: Я. С. Степовий	49
Моторі Норінага: Душа Ніппону	4	Наталена Королева: Різдвяні настрої	51
Пані Іве: Ровдум'я	4	В. Ковак: Творці не виірають	53
Невнаного автора з архаїчного часу: Нуна-Кана-Хіже мовить до бога 8000 списів	4	М. В. Дольницький Червона „Історія України“	54
Ісхікава: Місяць	5	В. Гаввський - В. Ревуцький: Шляхи розвитку українського театру	56
Тадоміне: Згадки	5	Літературні й українстичні матеріали по газетах	58
Невнаного автора: Верба у вітрі	5	Рецензії	60
Наталена Королева: „La Muzicella“	5	Хроніка	63
Степан Женецький: Ворожлина Настя	13		
Жигмонт Процишин: Народина	22		

С І Ч Е Н Ь

КНИЖКА I (114)

РІЧНИК X.

ПРАГА 1943

ЦІНА 1— RM

„ПРОБОЄМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ
політики, суспільно-громад-
ського життя, мистецтва й лі-
тератури.

„ПРОБОЄМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редагує Колегія під проводом Д-ра Степана Росохи, Прага II, Гавлічкова 22/I. — Число телефону: 545-54. — Редакція застерігав собі право рукописи виправляти та скорочувати. — Невикористані рукописи редакція не повертає. — Передплата в Протектораті Чехія й Морава 100.— К на рік, на чверть року 25.— К. — В Німеччині річно 12.— RM, четвертьрічно 3.— RM, за границею 150.— К, або їхня рівновартість. — Число конта Поштової Щадниці в Празі 201.699., в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122.124 Berlin, Zeitschrift «NASTUP» in Prag; в Іен. Губерн.: P. Sch. H. Warschau Nr. 10.020 «Nastup» Zeitschrift in Prag.

„PROBOJEM“

měsíčník kultury, politiky, společensko-veřejného života, umění a literatury. Vychází koncem každého měsíce nakladem Ukrajinského nakladatelství «Probojem» v Praze. — Vydavatel a odpovědný redaktor: Dr. Stepan Rosocha Praha XII., Havlíčkova 8. — Novinová sazba povolena ředitelstvím pošt v Praze, čís. 162.545-III a 1939. — Doblédací poštovní úřad Praha 17. — Adresa redakce a administrace: Praha II., Havlíčkova 22/I. — Tiskne knihtiskárna Jana Andresky vd., Praha XII., Bělehradská tř. 10.

Всяке листування й матеріали просимо слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV-65, pošt. schránka 3.

Із збірки „Рівновага“.

Вікно в садок, тож пахощі вела
Присмачують мені пригірклість ліків...
— Скажи, недуго, де ти сад звяла
Маленькі радості роздмухати в великі?

Чи викриває твій упертий жар
Одну в химер прехитрої натури, —
І повнота життя лиш спільний дар
Фармакопеї і температури?

Каменя один приділ — лежати.
Вітрові одян закон — лети!
Тільки я поставлений питати
Як не цілі, то бодай мети!...

Та хоч як — в лиця свого поті —
Зв'язу міру явиць і подій,
Камінь той лежатиме і потім,
Вітер той летітиме й тоді.

Що не збулось? І от пливають літа...
І тихне сум... І серце холодів...
Вітай, вітай,
Остання бевнадія!

Я ждав, я знав, що прийдеш ти! — і ось:
Все, як було: сивіє лиш волосся...
Що ж не збулось?
— Усе давно збулося?

По той бік пристрасті народжується ніжність,
О, сирага вуст! Горячий поклик тіл!
Воїстину прекрасен їх приділ —
По той бік пристрасті навіювати ніжність.

Чого ж ти ждеш? Лишилося так мало!
Розкрий обійми, наче помах крил —
Лети й лети! Це ж те, що статись мало...
По той бік пристрасті байдужості приділ.

Що менше слів, то висловитись легше.
Горни, поете, їх замети цілі!
Гасай у колесі своєму, векше...
Ах, марний біг! Ах, марний труд без цілі!

Що висловиш? Чужої голови —
Про людське серце домисли готові?
Сум світовий
В масштабі повітовім?

Твори!
Твори!

Вечорів. Мла став на морі...
Тихше б'ється хвиля в береги...
Гаснуть звуки, В їх безладнім хорі
Ще чутніша тиша навкруги.

О, провіснице німої ночі,
В присмерковій явлена добі!
Хто в живих до тебе не охочий,
Подих вічний чуючи в тобі?

Римь же, звуки гасячи вечірні,
На пранишкду землю відтіля,
Де в безодні вічності безмірній
Світотвору тиша вигрімля.

Я ватомився вічно знати
В собі самому двійника...
Душе! обридлива яка ти!
І непримирлива яка!

Я марно влагоди чи згоди
З тобою сподівався діяти, —
Як тіль, вадомисел природи,
Мене перекривлявши ти!

І що ясніший я, то мушу
Усе темнішу тіль тягти...
Душе! (як-що я маю душу)
Яка непереможна ти!

Душе моя! ти знов стоїш на грані...
А далі — мандрів жариво бліде...
... А де ж твій затишок? Віконні де герані?
Сон пообідній де?

Зваж! Не хапайсь! Збагни найбільшу міру
Утоми й виснаги в дорозі... Самоту...
І куряву суху і сіру —
Мандрівницьку супутницю оту!

А тут дивися: ватишок... герані...
Енциклопедія напихваті, — мавдруй!
(Щоб анов не стала ти, бува на грані,
Що починає мандри і... хавдру...)

Душе моя! Ти знов стоїш на грані!

Незабутнє

Відбила молодість навіки.
І не кричи їй вслід: „вернись!“
Ніхто не втішить твого крику,
Ніхто не скаже: „помолись!“

Минули дні — зів'ялі квіти,
Вас більш мені не повернуть,
Не буду ж я по вас жаліти,
Не буду плакати нічуть!

За чим жаліть і слюзи лити!
Я добре що в цім світі мав?
Життя безбарвне, недожите,
Чого хотів не відшукав!..

Прошло. Минулося — не бути!
Як звук ровтало в тишині.
Лиш часом прикрість, мов отрута,
За серце вчепить мене.

Що я зробив? Приніс для кого
Добра, крім доброго чуття?
Згадав хто, як молодого,
На бій покликало життя!!!

Ніхто. Мовчать усі... Немає,
Немає вірні друзі вас,
Той десь в могилі спочивав,
Катами вгублений погас.

... Я пам'ятаю: тихе місто...
Клеми на вулиці смутні...
... Високий мур... Штики сріблясті
І бривки крові на стіні!..

Їх впало вісім, а між ними
Мій вірний друг... Не забувать!
Як ми учились молодими
Боротись, вірять, умирать!

* * *

Прийде вечір і ми зберемось
Серед клунь на вузькому шпилі.
І туги ти сюди не винось,
Краще дома залиши жалі!

Бо співати дівчата почнуть,
Задввенять голоси сребром
І як стерпять тоді, не гукнуть
В сонній тиші над рідним селом!

Пахнуть ніжно сади весняні.
Ти не бійся — вікно відчини,
Чи так рано забулась у сні...
Чи не рада приходу весни?

Завтра буз відцвіте у саду,
Зронять цвіт вишники молоді.
Так вірве час красу молоду...
Ти не раз пожалієш тоді!!!

ЄВГЕН ЯВОРІВСЬКИЙ

* * *

Проходиш парком золотим
І топиш очі в вишній спокій,
де кожен дуб — твій побратим
і сосни — посестри високі...

Ти вверше тут — і вже давно!..
Тобі ваустріч лагідь лише
і подає давінке вино
і слово дружби соколине!

Наровстіж груди — й пий снагу
від щедрих грои! У що хвилю,
ти чуєш, вітер на бігу
ладнає ніжну віоліну?

Р. М. РІЛЬКЕ

Боденське озеро

Над берегом — села зелені;
Смуток бривить незречений
У голосі дальніх давниць.
В утомі ждання нескінченній
Замки на вода підвденні
Вступили очі бійниць.

А хвиля грає якскрава
І влові, легкі пароплави
Керують свій світлий біг.
А там, у срібній заграві
Горя встають величаві
За цілями всіх доріг.

Перекл. Мих. Зерова

Осінне

Зашуміла дібровами осінь,
Губить срібні перлини на поле . . .
Чом-же вісток не чути і досі,
Чи вже їх і не ждати ніколи!

Хоч би вітер у ранню годину
Нагадав мені в дальнім краю
Невабутню повік Україну
І Роменщину рідну мою!

Там веначе на конях булавих
Пронеслась моя юність ясна
І тепер як довкола не гляну
Безкінця голуба дальна! . . .

А оглянутись тільки, згадати
Безтурботне дитинство мені,
Як малим я виходив гуляти
В безгомінні ліси весняні.

Може тому в ті роки далемі
Я на ціле життя полюбив
Тонкий шепіт лісної смерекі
І дихання задуманих нив . . .

Хто ж-то вийде в цю пору до гаю
Походить по забутих стежках
І послухать, як вітер гуляє,
Обриваючи лист на гілках!

Бо ніколи про це не уявляю,
Бо ніхто не напише мені.
Я ж печаль свою в пісню в'єднаю,
Валлю горе у думи сумні.

До себе самого

(Горацій Оди, I, 34)

Богів почитувач, нещирий та повільний,
Я мушу кинути свою неправу путь
І, заблукавшись у мудрості омільній
На шлях перейдений звернуть.

Бо ж сам Дієспітер, що током блискавиці
Громаду чорних хмар рав-по-рав поривав,
По небу ясному летючу колесницю
І коней буряних помчав.

І хвилі рік хиткі, і сталі суходоли,
І увесь підземний край від Стиксових дібров
До Тенарових ввійсть, і Атлас білочолий, —
Все потряслося до основ.

Бог милує малих, на гордих має кару,
А славу сильних гьмить. Так доля бє крилом
І в хижим посапством зриває тут тіяру
Щоб над новим сьять чолом.

Перекл. Мик. Зерова.

Сільське

Я в селі своїм мало пожив,
Хоч і щиро всім серцем любив.
Там під осінь із тихих садків
Ллються пахи достиглих плодів.

І виходить мій дядько збирати
Літа теплого щирі дари . . .
Подивись які дині лежать,
Він нічого не скаже, бери!

Стиглі груші ламають гілля,
Тільки часом почувши сюди
Відвивається лунко земля:
То од вітру स्वाдають плоди . . .

І виносить мій дядько за двір
Повні пригорщі падалих слив
І сусідській малій дівчорі
Набиває карманчики всім . . .

Ні, то тільки уява смутна!
Мого дядька немає в живих
Він ніколи не винесе вам
Повні пригорщі груш медових.

Бо катами замучений вмер
У в'язниці над Псьлом на горі
І садочок по ньому тепер
Сум смуг в голубі вечорі.

Хай пройдуть ще роки не одні,
Може вернеться брат із війни
Ми вкладем тоді в думи сумні
Смертний час золотої весни!

Офіра

(З Горація)

Жаги й бажань сувора мати
Та легковажний Вахх, Семеля дивний плід,
Велять душі моїї палати
Коханням пристрасним давноминулих літ.

Ясна, як мармури Пароса,
Глікери красаота принадлежала мене:
Той сміх — такий давінкоголосий,
Таке в її очах зухвальство чарівне.

Кипріянка грізна, несита
Вже поїняла мене і хист відбила мій:
Не йдуть на мнє мєні — ні скити,
Ні вершинок партянський, у битві запальний.

Зелених трав сюди, хлопчино,
Пілля і ладаву, двохлітнього вина . . .
Ачей на поклик наш уклінний
Жертвоний прийме дар і вглянеться вона.

Перекл. Мик. Зерова.

З поеми „Єрусалим Визволений“

Пісня XX.

137

Свій царський стяг, неславою окритий,
Зрять проводар єгипетських племен;
Він бачить, що Готфрідів меч наситий
Вже Рімедононі приніс безчасний скін,
Він зрить, що військо все біжить розбите —
І це в нім сміливість збудило. Він
Шукає смерті від руки героя
В безстрашному, кривавому двобої.

138

З тим наміром дав коню остроги
І просто на вождя, Готфріда, мчить
І сіє смерть ударами тяжкого
Меча свого і в лютості кричить:
„Страшися, о Готфріде, перемоги:
Нехай ця мить — моя остання мить,
Нехай! Але і ти впадеш сьогодні
Зо мною равом в небуття беводні!“

139

І от мужі свої списа схилили
І починають бій. Готфрідів щит
Враз Емірен розбив, вапавши сміло,
І в ліву руку равить. Та Готфрід
Не розгубився і, зібравши сили,
Ударом, що йому б позадрив щит
Лицарства, ворога в сідла скидав
І, перш, ніж той підвісць, його збиває.

140

Так вік скінчив свій Емірен вухвалай.
Готфрід вперед летить — і враз слівнав
Коня: в крові, на силах підупалай,
Цар Альтомор меча уламком нів
Упертий, марний бій проти вавали
Ста смертоносних лицарських списів.
Вождь крикнув: „Воїна, спустіте зброю!
Цар — я, Готфрід. Іди в полон, герою“.

141

І той, чий гордий дух ще понижатись
Не змів і тільки перевагу знав,
Почувши ймення, що, як грім промчатись
Широким світом встигло, відказав
Змязяжцеві: „Готовий я піддатись.
Ти варт того“. І меч йому віддав,
Докинувши: „Крім слави, мужній брате,
Діставеш ти і золота багато“.

142

„Мене з полону викупить дружина
За скарб неоцінено дорогий“.
Але Готфрід промовяв: „Верховини
Небесні дух благословили мій.
Владай усім, чим ти владав донині,
Скарби востануться в руці твоїй.
Я — воїн і багатств не потребую:
В імя мети святої я воюю“.

Перекл. М. З.

З японської лірики

МОТООРИ НОРИНАГА

Душа Ніппону

З чим порівняю я Ніппону душу
Вайкраще? З подихом тавкним
Черешні квіту, коли злотне сонце
Побідно вранці в темряви встає.

ПАНІ ІЗЕ

Роздум'я

На березі Нанівської затоки
я бачу очерет, що хилиться
від вітру подиху легкого.
Притулена до милого плеча
я думаю, чи я змогла би
без тебе жити хоч малу хвилину
наколиб доля нас з собою розлучила
Чи я змогла би? Милый мій, коханий...

НЕЗНАНОГО АВТОРА
З АРХАЇЧНОГО ЧАСУНуна-Кава-Хіме мовить
до бога 8000 списів

Як лиш за гору сонце заховалось
в ніч горобину я вихожу знов.
Ти поспішатимеш, як ранішній світавок,
усміхнений, в обличчям променистам
і твої руки, що блищать так біло,
немов Таку-кора ти докладеш
так ніжво на мої груди,
що ніжніше снігу.
Ось так лежатиму з тобою поруч,
під голову підклавши твої руки,
до ніг твоїх так ніжно притулявшись,
о, не кажи мені про тугу, про кохання,
Великий боже 8000 списів.
Коли за гору сонце заховалось,
В ніч горобину я повстану знов.

Місяць

Дивіться, як простує він
 побідно через хмари.
 Його чудесний блиск плете
 сітку сріблесті.
 Що мерехтять роаквинні
 над морем і землею
 Й над берегом моїм, де лиш
 дрібне каміння
 Розсипане в піску блищить,
 як самоцвіти.

Згадки

В той час, як я від милої відходив
 безжалісний, блідий, стояв
 на небі ранішньому місяць.

Ніщо не мучить так мене
 від ранку того,
 Коли, проквінувшись ще стомлений
 від сну,
 Я бачу місяць, що висить
 в півтмі блідий
 На небі, що світає.

НЕЗНАНОГО АВТОРА

Верба у вітрі

Верба у літі свій стрункий
 стовбур покачує.
 Як лиш вітрець повільний
 галузки тонкі несміло ровгорне.

Нижки стрункі, о вербонько,
 побачив я сьогодні.
 Коли кривь сунюю вітер,
 закоханий, так ніжно поцівав.

Перекл. В. К.

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА

„La Monacella“

(З пам'ятної книжки).

... Відвідуючи Неаполь при своїх археологічних працях, як завжди, я затрималась у донни Кандіди на via Capaccuolo, де був її невеличкий «родинний пансіон». Був він вельми скромний, але ж стояв на одному з найліпших місць Неаполя. З вікон відтулювався на повну свою широчінь увесь лазуревий краєвид серпом вирізаної затоки, безліч разів оспіваний та вимальований поетами й малярами всіх країн і всіх народів.

Сама донна Кандіда — вже літня вдова по військовому старшині, як і її старенький брат — священик від Сан-Мартіно, були мабуть найліпшими людьми, яких мені в тій добі доводилось здібати в широкому світі...

Минали останні дні адвенту. Минали смутні, бо лазурну феєрію краєвиду затигла густа заслона срібного дощу. Кілька днів лило вже майже без перерви. А сьогодні це ставало просто таки великою прикрасою. Бо ж милий дон Сальваторе (для «своїх» — скорочено — «дон Торе») сам запропонував мені небуденну експедицію: на північну мессу del gallo, тоб то «півнячу» службу Божу, коли вже заціють перші півні, — до Неаполітанських Катакомб. Мені здавалось, що я вже трохи знала ті катакомби, з фресками, подібними до Помпейських. Але дон-Торе тільки добродушно посміхнувся:

— Ту частину підземних ходів, куди хочу вас сьогодні повести, не

знають не тільки чужинці, але ж і вельми багато неаполітанців, що все життя прожили тут.

Обличчя милого «парокко» з твердими, різкими лініями профіля, ніби відлите з патинованої бронзи роз'яснилось теплим виразом. Але раптом спротивилась доння Кандіда й навіть не дала братові розповісти того, що вже мало злетіти з його язика.

— Чи ж нема в Неаполі аж 260 церков? Падре-брате! Ой, не накликай ти на себе лиха! Наш люд надто вбогий, і надто легко спокушає його диявол.

Побожна вдова правою рукою перехрестила перед собою повітря, лівою ж водночас непомітно виставляла «рогами зложені» другий і п'ятий пальці руки:

— Нехай вже лукавий на роги свої прийме біду та лихо!

Патер Сальватор лише посміхався. Знав, що ліпше з жінкою не сперечатись, бо ж «і найліпша з жінок завжди говорить те саме, що чоловік вже давно й багато разів від неї чував». А все ж таки скромно промовив:

— Сестро! А ти ж знаєш: що таке — злодій? Звичайнісенський нуждар на бездоріжжі. І, хто багатий серцем, най подасть йому не холодну альмужну, але теплу руку простягне...

І то було все: більше «парокко» не сказав нічого.

Тим часом день вгасає. Завої дощових серпанків спадали на землю й тонули в ледве порожєвілому морі. З тих завоїв пів-прозорої імлі вимоталась примарою велитенського праящура і впала праворуч у море довга коса суходолу. Зліва ж — ніби велитень сипнув домиками-кубиками, що лишились лежати на тім місці, куди який упав. Багато докотилось аж до моря. І зпоміж них спиналась до неба вежа замку-фортеці «Кастел' Ово»... Заповідалось поліпшення погоди.

Та ж до північної служби Божої було ще далеко.

Донна Кандіда поклала ще одно поліно у вогонь каміна, промовивши до мене по французькому:

— En votre honneur!..

Я вдячно посміхнулася до неї, бо знала, що тільки з великої приязні до мене вона ніби згоджується, що і в Неаполі може бути холодно, «як і скрізь на світі». Для всіх бо пансіонерів-чужинців Неаполь мав бути містом, «якому ніде на світі нічого подібного красою, підсонням і вигодами нема й бути не може!» Але ж:

— Donna Natalina любить тепло може ще більше, як самі неаполітанці! — й це була одна з причин великої ніжності до мене з боку донни Кандіди.

Але надворі таки, дійсно, прояснювалось. Навіть стало видно, як причавили Везувій важкі хмари. Причавили, аж неможна було пізнати контурів гори.

— Та ж signora archeologa не мусить конче дивитись на Везувій. Прецінь так гарно видно Кастель Ово... — сперечалась господиня, якій очевидно «ділав на нерви» затишний дощ. — Тепер там — що-правда — тільки самі касарні, але ж в старі часи... Та розкажи ж ти, падре-брате!..

Дон-Торе ще перед двома роками був керівником музею при цер-

ві Сан-Мартіно. В пам'яті ж мав не менше легенд, як в його музеї було дорогоцінних пам'яток старовини.

— Чи бачите, синьоро, ту вежу?.. — немов почав він казання з драматичним жестом руки. І, заокруглюючи речення, підбиті дзвінкою латиною, почав згадувати:

— Не падає й не кришиться замок той, хоч давно вже не торкала-ся його рука майстрів. Сліпі його вікна, мов очі, що виплакали серце своє. Бо ж — скільки бачили, стільки й плакали вони! Тільки ж на-вряд, щоб хтось примусив їх пролити стільки сліз, скільки пролила їх там і інде донна Анна Медіна-Челі... Вибач їй, Боже, провини її!..

Наймення цьовхнуло мене, неначе воґненним бичем: та ж то — одна з моїх прабабунь чи бабунь. Знову доля посилає мені несподіва-ний Різдянин подарунок: незнану мною легенду про той рід..

Увійшли молоденькі служниці — Лючета й Пепіна і мовчки по-славлені умовлені на сьогоднішню пісню вечерю — оливки, хліб і во-ду. Але не відійшли. Як старий звичай велить Неаполітанцеві й Еспа-нцеві до всякої їжі конче ставити воду, також з часів, коли ще Неапо-лем володіли Еспанці. Затримався й той їхній звичай, що слуги по ве-чері лишавуться з панами при «дружній» розмові, як що нема гостей. Мабуть в цім звичаї озивався ще відгук римської назви «famillia», ко-тра об'єднувала збірню не тільки вільних слуг, але ж і всіх рабів, що належали данному дому.

— Так все мала, чого могла бажати собі людина, засліплена ра-дощами земського життя. — все мала донна Анна Медіна Челі. Була молода, краси виняткової, з голосом Сирени й даром складати пісні, як самі Музи. Була ж вона дружиною віце-короля Неапольського, для котрого лишилась до смерті «зірницею ока його». Молодь поклоня-лась їй, мов богині... Так, все мала донна Анна! А чи ж мала вона й добре серце?.. За всякими іншими її якостями, цього не шукав у ній ніхто. Сама ж вона цікавилась тим ще менше, як її адоратори.

І от, як нині, — надійшли Різдяні Свята. За тих часів славили їх гучними бенкетами. А вже щодо замку Кастел' Ово, — то він не лиш заграв вином, але ж шумів співами, музикою, танцями — маврськими й кордовськими. Наприкінці ще грали трагедію. Звичаям, перенятим від французів, грали в ній не актори, а особи з найвищого товариства, аматори.

Небіжка донни Анни, молодесенька донна Мерседес, що недавно прибула з Еспанії, так чудово «жила» на сцені в ролі християнської бранки, до котрої закохався невірний мавр, — що глядачі забули не тільки про дійсність, але... й про саму донну Анну. А це не могло ми-нути так собі, бо ж вона з свого трону-крісла легко відчула, що пере-стає бути центром думок та ідеалом присутніх. Найгірше ж було те, (донна Анна зауважила добре!) що очі лицаря дон-Каєтано, найшля-хотнішого й найкраснішого з лицарів християнських, що були при дворі, блискали вохкими діамантами. І ві сні не могла собі такого при-пустити віце-королева Неаполітанська. Бо ж цілком щиро в глибині серця свого — судить самі, чи дуже доброго! — гадала вона, що захоп-лення дон-Каєтано чи всіх інших лицарів може належати виключно їй одній.

І гірко припекла донну Анну образа. Відчула ясно: тільки тоді прийде їй полегша, коли ті блискучі очі, що пронизували донну Мерседес, замкнуться на віки.

Бо відчула образу подвійну, мовляв — і зовнішню, і внутрішню, або ж — сказати інак: собі — від інших, і собі — через інших — від себе. Побачила, що хтось з інших може в її присутності зайняти перше місце. І відчула, що їй — дійсно залежить на комусь, хто стоїть тільки у підніжжя її трону! І це друге — був ще тяжчий удар, знести якого не було можна без відімщення.

То ж, коли другого дня в тій-он вежі, що й досі благально підноситься до неба, зустрінулись донна Анна і донна Мерседес, — тіточка подала племінниці м'які, мов оксамит, наскрізь пронарфумовані рукавички:

— На знак узнання вчорашнього триумфу й на пам'ятку про тіточку...

Мерседес тільки зміряла донну Анну гордим поглядом.

— «Виклик?» — помислила дівчина. — «Добре!.. Як лицар, вона його приймає, бо ж за серце свого вибранця вона готова стати до бою, хоча б і з цілим світом!»

Але... «стати до бою» не довелося: вже була бита, коли прийняла виклик.

Донна Анна, забавляючись «жіночою алхімією» — припраною парфумів та мастей, одночасно цікавилась і таємними рецептами. Знала вона і ту грізну, за тих часів дуже цінену, безбарвну, без смаку й взагалі невинну на вигляд «водичку» — aqua torhana, що вбивала — по бажанню: за три місяці, за кілька тижнів чи й в одну хвилину. Знала також, як зачарувати смерть протевника в запахах троянди, в одну половинку броскви, що дозріває на дереві та в інші річі, що на них не міг мати найменшого підозріння той, хто падав офірою.

То ж, ще новий рік не протривав і першого тижня, як труна з тілом донни Мерседес відпливала кораблем на батьківщину, щоб в Іспанії знайти вічний спокій в родинній гробниці Медіна Челі.

Але не лишилась у Неаполі й донна Анна. Та, ніким не очікувана смерть «дуже її зворушила». І не були то лише самі слова. В клішторі Сан-Лібераторе на вершці тієї гори, що сринається на Саленською Затокою, забажала Донна Анна перебути перші дні жалоби. Там замкнулася в келії — і в мовчанню. Як до підземної крини, спустилася духом аж до глибин своєї душі. Шувала там великої розгадки — і не бачила відповіді на низку питань, що вкрали їй спокій.

«Чи бажала вона смерті дон-Каєтана?.. Таки ж він отрутою подвійної образи наповнив її серце! Чому ж тоді за нього заплатила своїм молодим життям донна Мерседес?.. І чому нині не сум, не жаль за милою дівчиною з свого роду відчуває донна Анна, лише полекшу... що увільнився шлях від перешкод?»

І сталась дивна річ: більше вже світ не побачив донни Анни. Поки жив був її чоловік — стати черницею вона не могла: жила «гостею монастиря». Та ж і по смерті віце-короля також відступила вона перед станом черницею. Не прийняла обличчя, хоч і дуже вмовляла її мати ігуменя.

— Ні, ні!.. Я негідна чернечого габіту! — була стала й завжди та

сама відповідь донни Анни. — Боюсь, — призналась нарешті, щоб по смерті не стати мені «моначеллою»...

— La signora archeologa мабуть знає неаполітанське вірування!! О, ми — досить дивні християне й католики!.. То ж нема такого Неаполітанця, щоб не вірив твердо, що ченці й черниці, які повністю дотримують всіх своїх обітниць та всіх приписів регули, — по смерті мають відкриту просту дорогу до раю. Ті ж, що вчинили понад це, — відразу стають святими, хоча б навіть Свята Церква їх офіційно й не канонізувала. Бо ж святих на небі далеко більше, як ми — на землі — можемо собі уявити!.. За те грішні ченці й черниці стають привидами. І доти не сміють вони підступатись до дверей раю, поки вчинками добрими, бодай вже по смерті, не загладять провин, що допустилися за життя земного. Це тому, що ченцеві не годиться йти до Очистця. Бо ж — таки й справді — не личить те стану чернечому!..

Нажаль однак, ті примари грішні, замість поліпшуватись, ще й по смерті не цураються вчинків злих. Бо ж диявол має міць велику, а людський дух — і від тіла вже звільнений, — ах! — такий він кволий!.. То ж з кожним вчинком лихим така чернеча примара — недобрый дух, що не має бажання «зростати», мусить все змалюватись, меншати. Найцікавіше ж, що свого вигляду чернечого він не втрачає і таким часами бачуть його люде. Тому й звать їх живі: — «I monacelli» — «монашата»...

Ті, хто їх бачив, — а таких є немало! — запевняють, що часом бувають такі манісенські «монашенята», що ледве досягають великості комашинки. І от ці — найзліщі, найнебезпечніші, бо ж вони влізуть в кожну щілинку, заховаються під кожним рубчиком одежі, або десь у комірці й просто в ухо нашіптують-намовляють християн на лихе, аби дияволі на втіху...

Тому і є так багато між убогим Неаполітанським людом таких, що часто і не знають, з чого живий тримається, — так багато є злодіїв, отих «каморристів», що найбільше пасуться на чужинцях. Але ж — на великий жаль — науськані монашатами та під'южені дияволом, ті вбогі злодюжки часто зводять рахунки й між собою, а тому у нас, в Неаполі «la gasulata» — удар ножом — завжди на денному порядку!.. Тому так і перестерігає вас що-разу сестра — Кандіда!.. Тяжко протистати моначеллям. Тяжко вберегтись їх, бо ж вони — гірші за відливих мух! Навіть і сила свяченої води не відгонить їх відразу. Бо ж за життя звикли monacelli її не боялись і перед Святим найменням Христовим — не соромитись. Тільки чисте серце людини побожної, котра не відає заздрости й про своє власне «я» не дбає, — може прав відогнати монашат святою своєю молитвою...

Тому то й залишилась, як «гостя монастирська» донна Анна, як ражений чорний птах в табунці ластівок — чорнобілих сестриць, доживати до «Вічної Весни» своєї в журливих днях...

Низьким, важким дзвоном відзвонив по грішній душі донни Анни годинник в ідальні. Відзвонив і дзвені. А нас вернув до дійсности з насталою мовчання.

Лючета витерла попередницею своєї, надто ще нові очі, які за п'ятнадцять-літ життя в Лазоревім Краю ще не встигли зазнати більших трагедій, як ті, що про них «росповідається» в легендах та в біжніх

плітках. Донна Кандіда, а з нею й дівчата, вийшли з Ідальні. Але патер нікуди не поспішав.

— Що ж, і досі стоїть гробниця донни Анни в Сан-Лібераторе? І чи могла б я її побачити? — запитала я.

— Поховано донну Анну в Неаполітанських катакомбах. На її бажання — гробниця її й досі міститься в бічному, вузькому хіднику... За ті бо часи катакомби вже перестали бути кладовищем лише святих. Ховали там навіть тіла страчених і самогубців. «На ліпше товариство я не заслужила» — написала донна Анна в своїй останній волі. По службі Божій коло її могили згадаємо сю ніч і всіх тих, про кого більше не памятає світ.

Донна Кандіда вертала до Ідальні й зачула останні слова брата. Вона енергійно махнула рукою й додала:

— Принаймні не беріть з собою кульчиків, перстенів, гаманця. В Неаполі не слід накликати на себе небезпеки!

Дон Сальваторе підвівся зза столу й випростався на цілий свій, аж надприродньо високий зріст.

— «От кому було б тяжко стати «монашатком!» — підкинув мені думку якийсь невидимий, мабуть маленький, спокуситель.

— Я на дамських одягах, що-правда, не розуміюсь. Але дуже радитиму, щоб донна Наталіна взяла на себе не свій плащ, лише «манту» Лючети. Та цюй ночі буде саме доречі.

Перед північчю ми двоє немов зійшли зі сторінок Кальдерона. Старий, височенний, трохи зігнутий панотець з односторонньою ліхтарнею, глухою на три сторони, а коло нього — по контрасту — ще дрібніша моя постать, загублена в рясних фалдах грубої селянської «манти». Безперечно, при цій композиції я виглядала нелітньою дитиною.

Ніч, як на замовлення — чорна, «зловісна», з холодним, вохким вітром та віддаленими схлипуваннями невидного в пітьмі моря. На вулицях — мов щойно перейшла моровиця — повне безлюддя. Спочатку зайшли ми по ризи та інші богослужбні річі до колишньої парохії дон Сальваторе, й лиш тоді намірились до катакомб.

Було цікаво й трохи тривожно. Здавалось, що це — не реальність, лише якась нова «італійська опера» з переодяганнями, дивними декораціями й не зовсім передбаченим лібрето. Цю непередбаченість підкреслив мені вхід. Не був це той — офіційно-знаний вступ до Неапольських катакомб. Але, коли я хотіла спитати, патер повторив мені знак — мовчати; який був зробив поперше, щойно ми вийшли з колишнього його храму — Сан-Мартіно.

По двох-трьох кроках в цілком темному хіднику нас зупинив тихий, але аж надто виразний шепіт:

— Стань!.. Ні кроку далі! — і з пітьми почувлось шарудіння кількох пар важких ніг.

«Опера починалась»...

Дон Сальваторе підніс ліхтарню на рівень свого обличчя:

— Та ж пізнавайте, люди Божі!.. Але швидче, бо вже час на месу.

З пітьми виринуло неголене обличчя. За ним — бородата постать. В тьмяному світлі блиснула й враз утасла іскра на лезі ножа, що — певне — вже ховався за чийсь пас.

— Пробачте, дон Торе!.. По правді кажучи, вже й не чекали вас... Така погода...

Широка рука підхопела священника під лікоть:

— Обережно: тут розколена сходишка, а... ще дві ми щойно виїняли... з обачности... Мусить чоловік хоронитись, як дасться...

Височенна постать патерова щільно притиснулася до стіни, пропускаючи мене наперед. І раптом неголене й бородате обличчя відсахнулось від мене. Були перекривлені божевільним жахом.

— Свята Анна! Ратуї мене грішного... Моначелью!.. — й з тими словами важке тіло гупнуло зі сходів. Саме з тих «обачно винятих» сходинок.

З-під стін хідника вчувалось уривчасте дихання, майже як хрпіння схарапуджених коней. Здавалось: дихають чорні, кам'яні стіни...

Дон Сальваторе випростав край свого плаща, що за нього трималась моя рука. — Паніка дихнула й мені в обличчя... Але в тій же хвилині вітик світла з ліхтарні дон-Сальваторе пурхнув лючіолою мені в лице.

— Не бійтеся, люде Божі. Це — мій міністрант. Така ж християнська душа, як і ви. Іди, дитино, — підштовхнув мене вперед.

Нас підтримали — й ми поплили пільмою в проводі тіней. Було їх може двадцять, може тридцять тих, що Неаполь за ті часи називав їх

— «Братство Святої Анни»...

Були то громадяне з вельми пестрою біографією, що нею цікавилась — головним чином — поліція...

На старовинному, прикрашеному зеленню та зеленими стьожками віттарі Св. Анни (як запевняє Неаполь — «Бабуні Господній») завжди особливо любя зелена барва), вже розсвітили — також зелені — свічки. Падере Сальваторе поклав мені руку на плече й легенько натиснув, примушуючи клякнуту на передвіттарну сходишку. Промовив тихо.

— Мініструватимеш, дитино. Ці бо християне — пробач їм Боже! — хіба що лише «ашеп» пам'ятають з цілої служби Божої. Тим часом номолись тут... — і зник за вітарем.

Кілька постатей, загорнених в «правдиво-мальовниче» дрантя та золотисту імду, що розмотувалась від віттарних вогників, посунули за патером. Схилились на коліна. Били себе в груди. Тихий звук здушеного ридання зірвався з палкого, квапливого потоку шепотіння.. Нарешті — тиша...

Дон Сальваторе в білих ризах став перед вітарем. Маленький шкляний «ялиночний» дзвіночок в моїй руці, слабесенький, мов голосочок сонного пташеняти, зашепотів на початок служби Божої..

Здається ні раніш, ні потім не була я на мессі, щоб відправлялась в акомпаніменті такого зітхання. Болісними й хвилюючими були ті німі, невидні сльози, сльози душі, що не мають форми, падають, не знаходячи слів. Дійсно, тут зітхали душі, що забули вже давно людські молитви й святі слова. Але не могли забути про безмежне милосердя Боже...

Коли зігнувшись майже до землі імпровізований міністрант дона Сальваторе дзвонив до Св. Причастя, — голова його не піднеслась вгору: було б нетактом придивлятися до облич покутників...

А при словах:

— «Ось Агнець Божий»... — так ясно вчулося: тут присутній Той, хто сховався і до «проісподня землі». Вухом же було приправлене вловити слова:

— «Амінь, амінь, кажу тобі: ще сьогодні будеш зі мною в раю»...

Довго молився по службі Божій добрий дон Сальваторе, клякнучи на віктарній сходинці. Коли ж ми виходили з каплиці, я запитала пошепки:

— Отче. А де ж гробниця донни Анни.

— Та ж на ній ти клячала всю службу Богу, дитино моя! — була тиха відповідь.

З-поза рамена священника вихилилась постать одного з тих, що тільки що причащались:

— Достойний падре!.. Найді вам Бог заплатить... Дайте — прошу — руку: я доведу вас. А міністрант нехай тримається за ваш плац... Лише бо згасити світло... Чи ж відаєш, хто може його вглядіти?..

Дон Сальваторе здмухнув вогник в ліхтарчику, але мене протиснув наперед. Пітьма замкнулась над нами, як поверхня моря над утопленими... Я чекала.

— Йди, йди просто вперед, дитино моя. Ми — на добрій стежці. — прозвучав особливо ласкавий голос священника з пітьми. Аж вразив мене своїми ніжними, трохи тремтячими потками... За хвилику додав уже не до мене, але до провозжатою:

— Не турбуйся, сину: я бачу свою путь...

Другого дня ми повставали пізніше. Снідали самі з дон Торе.

— Звідки у вас, падре, була така певність, що ми — при виході звідти, були на певній стежці в такій пітьмі? — спитала я, згадавши дивний тон, яким тоді звернувся був до мене священник.

— Я чекав, що ви про те мене питаєте, — лагідно відповів падре. — Тільки скажіть мені спочатку ви: чи ж дійсно ви нічого не бачили в тій пітьмі?

— Я?.. Щоб я щось бачила в пітьмі?.. Та ж, падре, я до курьозу нездідна орієнтуватись без світла. Навіть у власній хаті.

Рука дон Сальваторе простяглась через стіл і накреслила знак хреста на моєму чолі.

— Господь в своєму милосердю приховує від вас ласку свою, очевидно, щоб ви не загордились! Мені ж грішникові відкрив Він очі. Я не раз бачу в церкві біля вас душі з Очистця у вигляді вогничків. Ті вогнички йдуть перед вами й оберігають вас. Ото ж, тому я й вирішив конче взяти вас із собою на службу Богу до цього «Очистця на землі».

Схвильованість немов м'яким крилом затулила мені на хвилику слух і зір.

І ледве чутно пропливли слова падре Сальваторе:

— ... в то милосердний вчинок — подати молитву найубогішому з убогих: душі грішника, що всіма забута...

Не раз, багато разів у своєму житті згадувались мені слова предоброго дон Торе. І вірю їм більше, ніж власним своїм очам, котрі «душ з Очистця» не бачили... Інакше, скільки разів довелось б мені загинути, оступившись з випадково пошкоджених, чи й «навмисне винятих», часом — то лише «з обачности» — сходів у катакомбах... де в п'їтїмї нерідко не бачили ані «братїї Св. Анни», між якою так часто доводиться ходити тепер...

СТЕПАН ЖЕНЕЦЬКИЙ

Ворожилина Настя

I.

Серед буйних, високих та струнких ялиць, що зеленою веретою вкрили високий Чертежник, саме там, де бистрий потічок, що випливає у Явірницьких горах, сернюком зістрибує зпоміж сірих каменюк у запінене озеро, — стоїть одна-одинок, стара, почорніла і набік перебакурена хижа. Мов той полохливий, кущохвостий зайчик у буряні, так вона скрилася у ліску молодих, струнких ялинок, присадкуватих бучків, та широких кущів ліщини, притулалася одною, напів розваленою стіною до скали, мов перенуджена дитина до маминих грудей і вслухується, днями і ночами, в таємний, журливий, шум бору, та безперервний гуркіт галасливого потічка.

Це Ворожилина хижа.

Колись з боку хижі, стояла мала повітка, а за повіткою велика, аж на два засіки стодола. Ще й млин був широко розсівся, мов та перша, багатирська кума у бідного на хрестинах, там, у долі і своїм великим, зубатим колесом, усе сперечався з пустотливим потічком. Але це було колись, давно-давно, ще як газда Ворожилъ тут газдував та молов людям овес на солодкі, вівсяні оціпки.*)

Та як Ворожилъ пішов на війну цїсаря боронити і назад не вернувся, — тоді на Млинисках багато змінилось: млин спалили кракуси,**) що-то прийшли у таких страшних, рогатих, мовби чортівських шапках, стодола завалилася, а повітка, що вже давно пуста стояла, бо усі вівці та й красулю, ще цїсарські шандарі забрали, — сама Ворожиля розібрала таї спалила, як наставали люті зими, а палива не було кому літом настарати... На Млинисках лишилася тільки одна хижа, а в тїй хижі молода газдиня таї мале бахурча — Настя...

Минали літа, старїлася хижа, що-то її клали з тесаних, білих ялиць ті самі майстри з Лобарівки, що всюди в горах церкви ставили, сірили, чорніли і набік хилилися стїни, гнили і відпадали по одному вугли, западалася стрїха...

Старїлася, морщилася і горбилася від старости Ворожилева газдиня. Журба орала її обличчя, сивиною вкривала волосся, а клопоти

*) оціпки — вівсяні паляниці, печені на кухні.

***) кракуси — поляки.

до землі пригинали. Бо-то самій газдині, тай ще з малим бахурчам, не легко, ой! не легко в світі жити!..

Усе старілося, усе валилося на Млинисках, тільки одна Настя з року в рік росла-виростала, з весни на весну мов та квітка, цвіла-розцвітала.

Гей! але-ж бо-то й Настя виросла, Настя! Такої красної гівки не то у нашому селі, нето у наших горах, але й у цілому світі не пайти тай не пошукати. Струнка, мов та яличка над потічком, стан гнучкий, що аж сама парібоцька рука горнеться обіймати, очі сині, гей погідне небо в осені, волосся жовте-жовте, мов спілий вівсик на ґрунику, личко кругленьке, як орішок, а червоненьке, як спіла калина...

Ой ні, ні! Не розповісти Настиної краси, тай не описати, хочби цілий день розказувати, або й грубу книжку написати.

А до тансу яка Настя! Як піде на музики, як пригорнеться до парібка, як закрутиться кругом нього, то парібок, якби не тримав її за стан, та не держав за руку, то й не знавби: гівка з ним тансує, чи зводник який, — нехай він горів, дебрів тай панів держиться, — так легко вона тансує...

А що за голосочок в неї! Нераз, як займе товар на полонини, як заспіває:

Мамуню, мамуню, спечить ми папуню, *)

Займу ваші вівці, в високу травуню...

то хто тільки йде Липовецькою дорогою, — мусить вийти на полонину подивитися, хто так красні співає. Як літом пани повасходяться у наші гори, то все просять її, аби співала, а вони на папірря записують тоті співанки, на якісь — кажуть — ноти укладають.

А як Настя піде десь на празник, або до міста на торг, то нема такого парібка, аби за нею не оглянувся тай не спитався: а чия то така красна гівка? Тай пани усе літом люблять заходити на Млиниска, послухати шуму бистрого потічка, напиться кислого молока у Ворожилі, посмакувати бриндзі, тай з Настею побесідувати.

А кілько-то разів робили пани образки на Млинисках: — малювали хижку, стару Ворожилю, а найбільше таки красну Настю. Тай у газету до міста посилали тоті образки. У за Млиниски, тай Настю все писали...

Хоч-то Настя ще й молода, щойно 18 літ на ярі **) буде, то сватів має вже а має: двері не запираються. І з нашого таки села і з Любині і з Радівки і з під границі... І то самих газдівських синів, самих багатирських! Навіть з міста приходили тамтої осени від якогось пана.

Та Настя всіх відказує. Не спішиться, ні на багатство, ні на паство. Вона чекає на Папіньчакового наймолодшого, на Івана, що-то у панському лісі ліснує. Вони обов любляться ще змалку: разом бавилися, як були малими дітьми, разом по потічку бродили, разом до ліса за ягодами, грибами тай орішками ходили. Потім разом вівці пасли на Чертежику, і воли на Маргулі.

*) папуня — малий хліб.

**) на весні

А як Настя стала гівкувати, а Іван парібочити, то всяди разом ходили: на данци, на празники; разом наймалися на жнива, на доли; разом до міста ходили, на торг...

Та вже не довго Насті гівкувати, а Іванові парібочити. Бо Ворожилі треба приймака, треба газди до хижі. А й Іван мусить уступитися а дому, бо у Папінчаків челядь велика, в хижу не влазиться. Аж двох братів, Митро, тай Юрко молоді невісти поприводили, а до Коськи, Марини тай до Юстини, приймаки поприводили. В осені, як магдебурку викопать, вони й поберуться.

Пан повідав, що як Іван буде женитися, то дасть йому кілька ялиць за вірну службу. З них поставить Іван повітку тай стодолу. А як розжються, то може і млин поставить.

Тоді знов на Млинісках буде так, як колись, давно-давно, як ще тут старий Ворожилі газдував.

II.

Як тільки пригріло ясне сонце, і як гуркотливими потічками утекла з горів біла зима, та як весна знову вкріла зеленим пенджаком всі гори, долини й полонини, як зацвіли крісляті буки та стрункі ялиці, тоді знову, так як тогід і позатогід, нахлинула в гори найпоганьша сарана: пани з міста!

З усіх сторін світа, з усіх країв, з усіх міст, зїздилися вони, пискливими потягами, тай гуркотливими автобусами до останнього місточка під горами, Ялицева, а тут сідали на газдівські вози і їхали щодня, тай їхали в гори, у зелене царство...

Гей! якже-ж опоганили, як опаскудили ті пани неописану красу наших горів! Колись, вийдеш було на верх і куди не глянеш, куди не повернешся, — всяди: зелено, зелено і зелено!!! Всі верхи зеленіють темною, аж синьою зеленню лісів ялицевих; всі луги, долини, тай полонини, красуються молодю, ясною зеленню сінокосів та пасовиськ...

Поглянеш було на полонину, а там розбіглися невеличкими, мов мухи, цяточками і пасуться на галині газдівські вівці; в загородженій долині поважно скубуть траву випашені, що аж вилискуються до сонця, бики круторогі. А он там, в холодочку, під кущем дикого ялівця, сидять діти-пастушки, бавляться в опришків, сміються радісно та весело, або співають лемківські співанки, сумовиті та прекрасні...

А гляньте ви тепер на ті гори: на всіх долинах, полонинах, над потічками бистрими тай шумливими, на прогалинах, у лісі, — під грубими, кріслатими буками, тай стрункими високими ялицями, — всяди понаставляли пани білі, цельтові будки, днями і ночами палять вогнища, варять собі ситий жир, бавляться, танцюють, співають, викрикують, аж звірі, тай птахи тікають в густі бори, там, де верхи високі, ліса непроходимі, пропасти недоступимі, там, де ще не залізла панська сарана з міста...

Аж лють у серці клекотить, зуби заціплюються і кулаки твердо затискаються, коли глядиш на ту містову погань. Ех, коби то хто пішов темної та бурливої ночі і під блиск ясних, срібних блискавиць, поски-

дав усі ці ненависні обридливі, цельтові будки, разом з обжертими панями в дебри глибокі, в звори каменисті, у пропасті бездонні!!!

Ба, але хто-ж піде проганяти цю погань з горів, хто? — Нема ко- му вже їх проганяти, нема... Опришків — оборонців гірських жителів, месників газдівської кривди, — немає вже у наших горах. Давно вже їх пани половили, позасуджували своїми безправними судами і позамучували у своїх тюрмах — льохах...

А газди теж не підуть їх проганяти. Газди навіть люблять панів, бо пани мають гроші. Вони ще й служити ідуть їм, ще й усяку поміч дають їм за тот марний гріш, що пани його на газдівському, солоному та кровавому поті доробилися.

Тепер пани безпечнісінько живуть собі в наших горах. Спокійно любуються зеленою красою, дихають свіжим, чистим, не затроєним мі- стовою культурою та цивілізацією воздухом, нових сил набираються до винищених розпустою, гладких тілиц. Мов карамха, розлізлися во- ни по всіх горах, верхах, по всіх долинах, полонинах... Усяди їх побачите, усяди стрінете: на кожній стежці, доріжці; над потічком, у лісі, на прогалині... Ходять собі, спацерують, у шкля дивляться, образки з горів малюють...

І в село залазять, купують молоко, масло, бриндзи, сир... Газдині відбирають від уст своїм блідим дітям, а панів годують. Мусять відби- рати, бо газдам треба грошей: усе пани з Гміни посилають жовті па- пірчики*) і усе упоминяється: плати Митре! плати Юрку! плати Іване!!!

Не питають, що в Митра, Юрка і Івана по десятеро маленьких, ху- деньких діточок у курній хижі, та по два морги глинястого камінча- стого поля, яке родить їм лишень невеличкий, що ледво куцохвостий зайчик скриється, вівсик, та Магдебурка, як волоський горішок; а й ту ще, часами, поприходять з панських лісів дикі, тай повибирають...

Але що це панів в Гміні обходить! Вони не журяться тим, що в го- рах люди не мають що їсти, що діти сотками на животики вмирають, а старші тисячами в чужі краї далекі, за моря широкі тікають, бо в рідних горах їм не прожити... Пани знають тільки: плати! А не хоч, — то приїдемо в село, заберемо останню корівку, останню овечку, жидам, або кольоністам продамо твою хижу і усі твої статки тай достатки, а тебе з челядію проженемо у світ, з торбами...

Якось у неділю вибралося кількох паничів до села. Ішли до цер- кви. Та не Богу молитися, тільки щоби розглянутися на газдівські дів- чата, що-то сьогодні до нас з усіх горів на празник понасходяться.

Паничі ішли на прошки, через Миханеву полоницу, через Смушки, а там зійдуть з Груника і вже в селі. На Великому Лазі пасся товар. Пастушила Ворожилина Настя. Кучеряві вівці розбрилися по галині спокійно щибали смоковиту травичку, а Настя сиділа під яличкою і спі- вала співанку:

Вівці мої вівці,
Пасьтеся ви пасьте, —
То своїм газдиням,
Молочка ви дасьте...

*) жовті папірчики — польські уряди усі свої скарбові „накази заплати“ друко- вали на жовтому папері

Пани почули співанку і пішли поміж вівці до Насті.

Коли підійшли до неї, всі аж ахнули з дива:

— Ах, що за ладна гураллячка!!!

— Співайонца русалка!!!

Миттю всі повитягали зі шкіряних коробок апарати, позвертали чорні, фотографічні шкла на Настю і почали її фотографувати.

Всі вони хижо дивилися на її повні, дівочі груди, що приваблюючо бурили пазуху львиної сорочки, ласо споглядали на її стрункий стан, повні, тугістю налиті руки вище ліктів, зарум'янені на сонці, круглі ноги... Їхні очі світилися жаждою голодного вовка...

Всі вони навки передки підсміхалися до неї і за кожним цокненням фотографічного апарату, бивали її головою і повідали:

— Дзенькуєш...

Потім фотографували ще вівці, ліс, гори і аж в полудне пішли в село.

А як відходили, то що крок всі оглядалися і говорили поміж собою:

— Ладна псяюха...

III.

Так уподобали собі ті панічі Настю, що тепер що-дня, що-дня, приходять до неї у верх, на полонину. Мов показилися, бігають за нею з апаратами і фотографують на кожному кроці, або просять, щоби співала їм співанки.

Настя пробувала ховатися від них: кілька днів не гонила товару на Великий Лаз. Один день пасла на другому боці Чертежика, на Миханевій полонині, на другий день займала за Патролю, на третій на Смужки. Але й там находили її панічі і там нагабували, і там бігали за нею з апаратами. Від них ніде не заховася, ніде не втечеш, бо їх всьди повно в горах, вони всьди швсидяються, всьди лаяють, мов та карамха паскудна та хробачлива...

Вже й лаяла їх Настя, сварила, закривалася перед їхніми апаратами, не співала співанок, — але й це нічого не помагало: панічі бігали за нею далі.

А найбільше занадився на полонину, до Насті, тот молоденький, з вусиком, тай чорним, кучерявим волоссям, що-то його всі кликали: «панє інженєске»...

Цей таки кожного дня приходив у верх, до Насті. Спершу приходив разом з другими, а потім сам. Як усі приходили перед полуднем, — то він по полудні; а як всі приходили по полудні, — то він з рана. За якийсь час інші панічі зовсім перестали приходити на полонину, поїхали вже собі до міста, чи що, а цей оден далі приходив кожної днини.

Настя спершу страх боялася його. Вона що-дня брала зі собою у верх, на полонину Матрунчакового Іванка, або займала свій товар на Груні, де пасли громадській товар Парначів Митро та Карамликова Юстина. Але він і там приходив. Прийде рано і так, якби який найменник громадський, або слуга газдівський, цілий день пробуде з чабанами. Образки робить, товар завертає, повідає різні сторії... Навіть на обід не йде до своїх панів. Витягне там що має зі своєї шкіряної торби, бі-

лого хліба, або булочок з маслом, чи з чим там, гівки надоять тай напарять йому молока, він наїється разом з усіма, тай так пробуде аж до вечора. Молока йому не жалували, бо він добре платив.

Привикли до нього усі пастухи тай пастушки. І Настя привикла. І вона вже не страхається його. Бо він такий якийсь інакший, ніж усі тоті паничі. Інші, як застануть десь газдівську гівку саму, то зараз зачіпають її, папастують, на гріх та на ганьбу підмовляють. — А тот ні. Він якийсь такий добрий, як газдівський парубок.

Що-то казати, що повідати: полюбив панич Настю, тай Настя панича полюбила.

Та якже-ж його не любити, коли він такий добрий, такий красний, такий бесідливий. Прийде, сяде собі коло Насті і дивиться, тай дивиться їй в очі, аж Настю ганьба збирає. Потім візьме її руку у свою, м'якку, білу, вишечену, положить собі на грудях, другою обніме її за стан, пригорне до себе і розкажує, розкажує...

Про все: про велике місто, про свою маму, про себе. Одинак він у своїй мамі. Батька не має. Помер недавно і залишив йому велике багатство: багато-багато грошей у банках і кілька домів-палатів у місті. Мама його теж уже старенька, хорувє часто. Дуже просить його, щоби женився вже, невістку привів молоду у хату, панянку гарну. Він уже цілий рік шукає, по всіх краях тай містах їздить, та не може найти, не може вишукати собі такої, яка-би йому була до вподоби. Бо ті містові панянки такі, що їм тільки цусте, тай дурне в голові: гарно вбратися, намалюватися, тай за другими заглядати... А він такої жінки не хоче. Він шукає собі такої, яка-б його любила, себе шанувала тай стареньку маму доглядала...

Ось коли-б вона, Настя, згодилася, то він забере її зі собою, до міста, до його мамі. Мама напевно полюбить її, тоді вони поженяться і будуть найщасливіщі у світі. У місті буде їй добре: усе буде мати, чого лиш захоче. Накупить їй гарних строїв, дорогих прикрас і вона буде найгарнішою панєю в місті...

Настя притулиться до панича, похилить свою ясну голівку на його груди, закрие повіки і слухає-слухає тої його бесіди. А прокидається аж тоді, коли панич пригорне її м'яккіце до себе і легесенько-легесенько, ледво чутно, поцілує в уста. Тоді Настя підводить голову і нічого не каже до панича, тільки довго-довго дивиться йому в очі, хоче вичитати в них: правду він повідає, чи бреше так, як усі пани з міста?

О ні, ні! Він не бреше, він правду повідає. Настя йому вірить. Нікому, тільки йому одному...

Тільки що буде з Іваном? Вона-ж і Івана любить. Направду, аж дивно якое: коли говорить у день з паничем, — любить панича; а як прийде вечером Іван, сяде і обніме її дужими руками, так міцно, аж щось в крижах затріщить, — тоді панича забуває, а любить Івана.

— Ех, любове-ж ти молода, палка, тай вогниста. Яка ти солодка, тай гірка заразом...

Тепер уже Настя ні Матрунчиного Іванка не бере зі собою у верх, на полонину, ні не займає товару на Іруні, до громадського. Тепер вже знов що-дня сама пасе товар на Великому Лазі. І не ховається вже від панича, а ще й сама його приваблює:...

— Прийдіть ще й завтра, паничу, я вам нову співанку заспіваю...

І панич приходить до Насті настушити: завтра, позавтра і кожної днини.

Вже й люди почали в селі бесідувати:

— Чули, Ворожилина Насті панича має...

— Та що ви повідаєте?

— Бігме правда! Що-дня приходить до неї на полонину...

— Але-ж бо то красний, красний, — завидували ті гівки, тай газ-дні, що його бичили.

Повідали й Іванові:

— Ти Іване ліснуєш панський ліс, а паничі лісують твою Настю...

Пішов Іван одного дня лісом попід Патролю, на Великий Лаз. Вийшов з ліса, девиться, а на горбочку, під корчиком ялівцю, сидять собі: Настя тай панич.

Іван підійшов до них, здіймив шапку і повів гечно:

— Слава Йсу!..

— Слава на віки, — відповіла Настя.

Панич здивовано подивився на Івана. Іван помовчав хвилину а потім повів до панича:

— Іване, Настя моя гівка і я одне вам повідам: відчепіться від неї, бо буде зле...

Панич встав і заклопотано підсміхнувся. Тоді Іван положив одну свою руку на паничеве плече, другою показав на північ, твердо подивився йому в очі і повів:

— Ідіть собі у доли, до міста і там шукайте собі потіхи у ващих панянок. А до наших газдівських гівок не лізьте, бо...

Іван затиснув кулак і погрозив ним перед паничевими очима.

Ще раз люто подивився на панича, надів шапку і назад пішов у ліс.

IV.

Уже від самого ранку усі парібки пішли у верх, на Миханеву полонину. Там збирають вони, сухий, ще на весну позрубований ялівець, сухе ломаччя, зрубують гилля тай ріща з повивертаних бурею ялиць і все це зносять під середуцу яличку, що-то росте на самій середині полонини. Це готувлять вони собітку, бо-ж сьогодні Івана Купала.

На спід кладуть сухі ялівці і сухе ломаччя, аби вогонь розгорівся, а на верха накидають сире ріща, тай сире ломаччя, бо то як зі споду вогонь пригрів, то зверху сире висхне і теж буде горіти.

Високу-високу вже купу накидали, а ще другу таку саму високу кидать і третю, щоби, як одна згорить, — другу запалити, а як друга згорить, — то ще й третю. Хочуть, щоби цього року ще довше горів вогонь ніж тогід і позатогід, бо цього року є пани в горах, то нехай дивляться, нехай дивуються, нехай фотографують, нехай в газети посилають, нехай пишуть, то на другий рік ще більше панів приїде в гори, ще більший буде від них заробок.

А гівки знова всі від самого ранку ломають у лісі ліщину тай носять на поля маїти. Бо хто на Івана не замаїть поля, то йому нічого не вродиться, щей шкода буде. Капусту гусениці, або куцохвості зайчики

здіять, магідебурку дики зриють, овес вимокне, трава від сонця вигорить...

Ще далеко до вечора, сонце ще навіть за Чертежник не сховалося, а Настя вже жене товар з верхів, бо її ще чекає сьогодні робота дома: і вона мусить ще усе помаїти. Стара Ворожиля до тієї роботи вже не мішається; вона вже не здужає ходити до ліса, у верхи за ліщиною, тай знова на діл сходити, поля маїти. Нехай це вже Настя робить. Вона молода, дужа.

І панич пішов з Настею на Млініска. Обіцявся їй помагати маїти. Настя тільки загнала віці до сіней, сама вкусила і паничеві дама вівсяного опціпка, попили кислим молоком і зараз таки пішли маїти. Насамперед пішли на той загін під лісом, що-то до панських ланів притикає. Там магідебурку посадили, то треба її найскорше і найгустіше замаїти, бо там при лісі, за шкоду не трудно.

З під ліса пішли на Смушки, там замаїли овес. Звідси пішли через Чертежник під Радову і там замаїли капусту тай лен. На останок перейшли через Липовецьку гору і пішли на Межиділи маїти луку. Бо добре й сіножать замаїти, тоді росте більша трава і худібці ліпше смакує. А в молоці сметани більше буде.

Хоч як вони обоє спішилися, — панич різав в лісі ліщину і носив на поле, а Настя маїла, то заки усе помаїли, — почало смеркатися. Ніч темнотою насувала на гори: найперше оповила чорним, непроглядним сіраком яри, пропасти, долини, полонини, потім ліса, за лісами сіножаті, поля, а на останку стодоли, хижі, — усе село...

Ще не дійшла Настя з паничем до Млініск, як на Миханевій полонині западалили собітку. Вогонь ясним стовпом бухнув у темноті, іскри роями червоних мух порозліталися по горах. Тріскуча полюміль прогнала темноту з горів у доли, у яри тай у пропасті, а високий Чертежник, персата Патроля і всі верхи, приглядалися до того чудовища, встидалися й червонілися, румянілися, гей гівки на сватанні. Собітка блестіла ясним вогнем поки горів сухий ялівець, а як вогонь натрапив на сировину, тоді бухала клубами сивого, кляпатоного диму і далеко по горах розносилося голосне шипіння, гейби там позбігалися гади з усіх горів і справляли гадюче, шипуче весілля.

Потім тонесенько заквилила скрипка. Це почалися танці. Дирляків Мартин грав на скрипці, що-то сам собі з букової дошки зробив, а парібки брали свої гівки, що стояли з боку собітки і руками затулялися від ясної полеміни, притискали їх міцно до себе і крутилися — тансували попід сам вогонь, аж розчервонілі лиця нашіли, брови смалилися. Як кінчався танець, тоді попарована молодь спішила до ліса і там утихомирювала розбурхану кров жагучими, аж некучими поцілунками, та міцними, що аж молоді кості тріщали і віддих в грудях затикали, обіймали...

Тоді знов кликала Мартинова скрипка, знов спішила з усіх сторін обнята молодь і знов крутилася-тансувала кругом собітки, співала і радісно вигукувала, аж відголоси стоголосим гомоном в горах відбивалися.

А з боку стояли пани, все це фотографували і завидували гірській молоді їхньої радості й любови.

А ще далі з боку, під ялицею, стояв самітній Іван. Він чекав, що

ось-ось надійде Настя, а тоді й він кинеється, так як вони всі, в танець молодості, радості, любови...

Та минав танець за танцем, вже ось одна собітка догоріла, і друга догоріла, вже й третю запалили, а Настя не приходить. Невже-ж не прийде? Вчора-ж вечером був у неї, казала прийде. Заціпив зуби, затиснув кулаки і ждав.

Парібки догледіли його самоту, почали насміхатися, кепкувати:

— А що Іване, не мавш з ким тансувати?

— Нема Насті?

— Десь певно з паничем тансує...

— Панського ліса ліснував, а пани гівку вкрали...

Зареготалися всі, аж в горах відголосом заклекотіло і знову пішли в танець, ще міцніше пообнімавшись.

Вже ось і третя собітка догоряє, вже всі пари порозходилися, щораз рідше грає Дирлюкова скрипка і щораз менше пар тансує, а Настя не приходить. Івана кинуло в лихорадку. Гадюкою засичав:

— Мушу її найти! Мушу!!!

І він побіг лісом на Млиниски. Біг просто перед себе, перескакував виверт, потикався до каміння, падав, вставав і біг далі. Щойно як опинився на Великому Лазі, побачив, що круглий, мов ялицевий пень місяць, видрапався ізза Явірницьких горів, освічував верхи ясним, блідим, якби з рибячої луски, світлом і цікаво приглядався, що діялося на Миханевій полонині і куда так спішиться Габудяків Іван. Та Іван на ніщо не звертав уваги. Він біг і біг до Насті. Не чув ні втоми, ні болю в ногах, хоч що крок калічив їх до каміння. Задихався, аж щось шипіло в грудях і гнався з великим болем у серці вперед, мов той пес, що йому почепили до хвоста розкаленого патики.

Аж коли догнався до верху Патролі, звідки можна вже доглянути Млиниска, тоді зупинився. Найшов пенька і сів відпочивати. Як видихався трохи, встав і почав розглядатися, куди-б йому зійти з верха до Ворожилиної хижі.

Але що це? Немовби хтось говорив. Там, на самому верху. Підійшов ближче: говорить. чи потічок шумить у доли? Підійшов ще ближче: так, хтось говорить!

Вийшов потихесенько на сам верх, виглянув ізза бука і аж за груди зловився: кілька кроків перед ним, обнявшись сиділи на виверті, звернені лицем до потічка, Настя і панич.

Зсатаніло Іванове серце: вискок ізза бука, пригнався до їх, хопив обоїх в свої дужі руки і з усієї сили кинув у пропасть. Постояв хвилину погрозив ще у діл кулаком і пішов назад у гори.

Від того часу вже не налітає містова сарана у наші гори і не поганить красної зелені своїми цельтовими будами, та не виполохує своїми співами звірини, тай птахів до мадаря. Бойться тепер, бо по верхах ходить Палінчаків Іван і як тільки найде де панів. — зараз кидає їх у пропасть.

Мститься за свою красну Настю, що-то через панів так марно пішла зі світа.

Народини

Була північ, коли Лукіян кидав білі притвори й коридори клініки. На подвіррі він повернувся спиною до виходу. Там, на горі, в кімнаті освітленій тепер тільки підсліпуватим багряним оком дижурної лампади, нове життя здіймалося по останніх болісних щаблях материного тіла. Рано лікарка заповіла уродини на полудне, в полудне на вечір, вечером на північ!.. Життя не завжди слухає лікарських протгроз і міряє час своїм власним годинником.

При воротах треба було дзвонити і ждати на сестру-дверницю. Мов білий дух клініки, приплила вона на тихоможах із глибини бічного коридору.

— Чому так пізно? — спитала вона непривітним голосом. Так, начеб родини були тільки жіночою справою! — подумав Лукіян.

Надворі ніч вела свою колію. Її нерухома темінь дихала тільки тм'яним відблиском неба і Лукіян, що йшов наколесною стежкою понад беріг Скальди, ризкував ступити в навання і сховзнутись по стрімкому узбіччю. Утома гарячковим хмелем наповнювала його думки й тіло; Лукіянові здавалося, що внавши, він котився б вниз до води, без страху із розсіяним виглядом, чіпляючись без переконання дикої рубарби, що росла тут скрізь над водою. Скальда, що плила тихо, напевно навіть не ахнула б, приймаючи його в своє лоно. Але ж думка про таку неповинну смерть, якою помирали вряди-годи безпросвітні цянці цього чужинецького міста, видалася Лукіянові безглуздою і він сміявся із своєї глупоти, коли б у що саму мить не пронизала його тривожна гадка про інакшу, далеко реальнішу смерть, що може загрожує тепер Марті. Проте Марта терпить тихо, так, як тихо пливе Скальда. Вона вкладає стільки напруги в своє бажання залишитись осторонь від криків болю, що їх чути із сусідніх покоїв, що вона боялася вийняти хустину з поміж затиснутих щок навіть тоді, коли Лукіян виходючи, цілував її холодне, мокре чоло і шукав її вуст поміж білими бганками.

Коли б Марта померла, він був би знову вільний. Світ знову отворивби свої примкнені ворота перед його стопами, в яких щеміла ще туга мандрівок!..

Перед спокусою, що мов риба з фосфорного плеса, гулькнула з наддрів його душі, страх охопив його серце в холодну жменю. Марта не вмре! Їй нічого не станеться!.. На кистях його рук були ще долоні Марти, що протягом довгих годин повтаряли у щораз коротших відступах часу свій немилосердно міцний стиск. Весь тягар її розпучливої мовчанки був у цьому стискові і сила його була така, що проти неї — Лукіян був тепер упевнений — смерть буде безрадна. Мала, тендітна Марта перейде щасливо злоги, дасть йому сина (се міг бути тільки син, ця невидна істота, що борсалась у лоні матері, мов міцний борсук, ще надовго перед родинами!..) і згодом другого, третього, цілу ватагу синів... Се було писано на долі Лукіяна. Він був цього певний тепер, коли його безумний, злочинно-радісний страх про життя Марти вмовк, мов плюск у воді...

Лукіяна падила спрага і йому забажалось сховзнутись по березі й зануриці чоло в холодне русло. Але ж він залишив уже давно Скальду. Його ноги дунко стукотіли по камені й несли його додому, мов пара добрих коней, що знають самі дорогу.

В хаті старенька Паат*) усе ще сиділа у фотелі, у верандній кімнаті. Від холоду вона дрижала під кашмірем. На столі лежав недокінчений пасіянс. На заковязлих пальцях повисли чотки. Лукіян узяв стареч на руки і поніс її на гору, у спальню.

У своїй кімнаті він узяв із стола записник і сів із ним на краю ліжка, під абажурним ореолом. Невже, се його дитяче привязання до білого паперу і чорнильних стрічок було несмілим вказівним пальцем його покликання? Коли він кидав своє життя на папір, воно ставало гейби не те саме, під пером воно набирало нових, чіткіших й свіжіших обрисів і тоді Лукіяноні було лекше в ньому розглянутись.

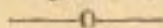
Але як перелити на папір те, що палить і морозить тепер його серце? Радість і тривогу, що силітаються в його душі, мов вітер і земля, мов огонь і вода? Пісню про нове життя, що родиться серед тієї ночі на чужині і тугу до старих батьківських порогів, що кличуть невгомно за блудним сином почерез тисячі меж і доріг, понад простір мірянній роками віддалі і нелегкими законами існування?

Він отворив навстіж вікно і втягав повітря у спрагнені легені із смаком хлопяти, що се морозиво.

— Спати, спати!... — сказав він уголос, так, начеб він хотів розділитися на дві істоти, щоб дотримати собі товариства в самітній кімнаті. Будильник наставив він на п'яту. В тій годині треба буде заглянути до Паат!

За вікном шуміла бузина під подихом вітру, що пробудився. Темінь причавила світло, мов важкувате повстяне накривало і Лукіяноні, що лягав із обважнілими повіками, здавалося, що під нею тануть гадки і попеліе кров.

Але ж була се тільки омана. Втомлений Лукіян надаремно чекав сну. Тоді він підвівся, мов підкинутий пружиною, на мить засвітив у головах лампу і пошукавши записника й пера, присів із ковдрою на плечах біля стола під вікном і серед померків став писати.

Бомбовики летіли, мов невтомні журавлі, журавлі нових мітів, вісники нових поем. Від благального голосу сирен адрігалася холоднувати ніч ранньої весни. Сталеві кльови пороли хмарцу запону і вона падала на боки, мов потерзана ряса. Струнка церковна вежа залякла у сріблі місяця, мов смертельно біла, вказівна рука міста і золотим хрестом відказувала зловіщим журавлям:

Летіть від нас, оминайте нас!..

Небо несло смерть і кликало жертви. Земля корилась і творила безуговку нове життя. Заки блиснув ранок, на світ прийшло стільки немовлят, скільки бомбових вибухів сколотило нічну тишу. На кожного новородженого припадало пів тузина гарматних стрілів.

*) Хресна мати в говірці Лімбургу, тут ужив як імя власне.

Коли біла бібуля дня всякнула чорнильну темінь ночі, дзвінок будильника пронизав Лукіяна, мов срібне лезо і, мов зранене, підорвалося Лукіянове чоло над задубілими руками. На білих листках паперу лежав зелений бузковий листок принесений туди мабуть тим самим вітром, що невинно грався тепер волоссям Лукіяна.

Мов не своєю, а чужою, таємничою рукою згорнув він зеленого листка і пером, що з ночі лежало незамкнуте на столі, продовжував він із памяти роман. Пожовклі листки цього роману дрімали на дні одної з шухляд стола:

«Йі одного ранку Богдан (Богдан, думав наївно Лукіян, се найкраще імя поета, так, начеб справжній поет не був безіменний) прокинувся від думок, що рвалися з нього, мов птахи з клітки і він отетерів від радості, що котилася крізь його серце, мов море, яке прорвало гать і рванулось у тиху, ліниву пристань. Підвішились, він приклякнув у вікні, мов святець на давно баченій картині італійського мистця. Сади сусідських домів стелилися зеленню, було видко пів міста у панорамі неба. Сонце відбилось уже на добрий аршин і багром, золотом і сріблом різбило лиман, у якій Лелія зливалася із Скальдою. Верх води, на білих дужих крилах повисли гомінкі, ненаситні чайки.

— Я молюся сонцю, небу й землі — повнився своєю таємничою радістю Богдан і в молитовному дарі підносив їм своє серце.

Він відчував, як його тіло росло невинно вгору, так наче б у нього заворожено нестримну рість молодого ліса.

— Я повертаюся до моїх забутих предків і до Дажбога! — говорив він. — Я молюся в простір!..

І тоді він кинув, мов визов містові, що простягнулось під підконовдахів:

— Я волію створити Бога радше з нічого, ніж Бога з білої глини на тектурному хресті!.. —

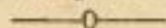
Лукіян не любив, коли чужі думки анімались до лету в його душі, мов пташня з підложених покладок. Богдан — поганин, думав він. Його радість — не моя. Я маю мою віру. Моя радість, це радість людини, що відкупила себе терпінням!..

І він записав у дневнику:

— Я відчуваюся сьогодні так, наче б я відроджувався з первородного гріха.

Він збіг до кімнати Паат подати їй лікарство. — Старенька на ладан дише — подумав він, але се не каламутило його радості, з якою він хвилину згодом потрясав головою над блискучою порцеляною умивальника. Він промив на скоро лице і груди і доти натирився льняним рушником, доки м'ясний смак серця не зник під нагрітою шкурою. Потім, поки варилася кава на газовому полум'ї, він натягав води із кухонної помпи та оббігав із коновкою ґридкя. Вода всякала в землю, мов дріжджа в тісто. Він щедро нахилився над кожною квіткою і над кожним целюстком ярини, начеб вони запускали коріння не тільки в землю, але і в саму його істоту. Щойно тепер побачив він весну, що розквітала довкола і здавалося йому, що з саду і горючих верандних вікон падають на нього нові пахощі кохання і відроджений блиск дренної юности.

Гарячою кавою він поцік собі уста і біг вистрибом у клініку.

Мов помертвіле судно кімната непорушно пливла у сіро-прозорій хлані. З надвору не пронизувало грубих заслон ночі ніяке світло і тільки внутрі мала дижурна лампада виловлювала обстановку кімнати не-виразними бурими пальцями.

В ліжку, що ціле в притемненому білому, відпочивала жінка з таким же темрявим обличчям. Усе було тут тихе, нечутно було навіть віддиху хворої. Здавалось, що на мить велика тиша розпросторилась кругом. Бездонна квалість обіймала тіло хворої, безсила крутіж відпружених нервів, потрясених щойно пережитими вражіннями. Хвора не усвідомила собі ще великої події. Її обважніла голова змагалася із сном, в її тілі була порожнеча.

Порожнеча. Се й було те почуття самоти, почуття, що щось відійшло від неї. Протягом довгих місяців вона прислухалася до невидних присутностей. Се життя, що прокидалось в її лоні, що черпало животної соки з її тіла, що творило одно спільне з нею!. Це було її щастя, те мале сотворіння, що мало прийти і якому вона накидала вже улюблене обличчя, уявні, але які дорогі риси душі й тіла!. Вона відчувала у своїй материнній гордості, чим воно буде для неї і дрижала при дотику цього нового життя, що всотувалося у її власне існування. Тепер те життя покинуло її, щось відорвалося від неї..

Приглушений гомін кроків розпорочив велику тишу в коридорі. Хвора чує шелест довгих спідниць монахинь і бряккіт чоток, яких зерва вдаряють сухо об себе при кожному їхньому кроці. Від кімнати до кімнати вони йдуть доглядати тих, що терплять. Їхні руки помагають і їхні усміхи покріплюють.

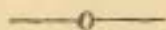
Тепер із глибини коридору чути крики немовлят. Вони пригадують матері перше бухкання її дитини. Чому розпочати над несприсутністю життя в її лоні, коли реальна присутність є вкінці здійснена? Чи забула вона вже ту хвилину остраху, що стиснув її серце, коли вона вичікувала, мов спасення, цього першого крику істоти, яку вона видала на світ? І потім її радість, її божеська радість, що виточила її перші сльози, сльози, яких навіть біль не був у стані витиснути з її очей? Ні, вона не забуде ніколи цієї хвилини, коли вона відчула в раменах свого сина!..

Світанок проганяв із вікон темінь ночі. Знову радість була сильніша від усього, що діялося в душі хворої, вона була, мов вороття широченної, необхідної надії на те життя, що починається у своєму справжньому виді, що дине своїм першим віддихом.

Сестриця увійшла в кімнату і звинула на шклі вікон пергамініві прислони.

Кімната була тепер мов судно, що хиталося на якорі серед білої пристані дня.

Тоді швидко пролунали кроки в коридорі і Лукіян увійшов у кімнату не стукаючи.

Малому дано імя, що його сестриці ніяк не могли вимовити, як смід, для їхніх ух звучало воно, мов імя узятє з гербарія китайських богів. На щастя вирятував їх із цього клопоту золотий тризуб прищиплений на пеленках немовляти разом із мікроскопійною медаллю свято-

го Христофа, легендарного велитня, що з повені щасливо переніс малого Ісуса на твердий беріг. Сміючись, вони й охрестили немовля малим Позейдоном і від тоді не звали його інакше, як тим мітологічним іменем.

Гент, 1942.

ПАВЛО ЛОСЬ

Семенко

На дворі сонце і буйний вітер. І радісно!.. Шумлять дерева. І верби... і стара груша над хатою. Так похилилася, як стара бабуся під тягарем старости.

У хаті тихо.

Малий Семенко, мов степовий коник, вискочив на стіл і зняв зі стіни малий образок, вже почорнілий, запорошений і забутий. Висів на стіні сам-самісенький, мов пустинник. Як сирота. Бо ікони, що колись тут висіли і сяли благодійністю, дідусь Іван дуже давно познимав.

Узяв його в свої маленькі рученята і почав з якоюсь таємною цікавістю придивлятися, мов би в ньому когось знайомого пізнавав. На його чолі виступали малесенькі зморшки. Маленькі риски.

— Що це? Бовя?..

Спитав. А старий дідусь Іван, що сидів край печі і щось латав, підняв свої важкі повіки і глянув на Семенка, що стояв на столі, тримаючи в рученятах цей образочок. І чудним вражінням вразило його старечу душу це слово „Бовя“, бо нікуди його почути. Уже давно чув. І всміхнувся.

— Ні, це не Бовя!

— А що? Що це, хлоп?

— Це твій тато!

— Тато?.. Який тато? Де він є?..

— Твій тато за Україну згинув. Ти ще не родився, як твій тато пішов у січові стрільці, щоб волю здобути. Там попав у руки большевиків і його живого в могилу закопали.

— Як?.. Живого?.. Хто видів?..

— Петро Загірний, що тепер є головою сільради. Він тоді разом із твоїм татом попав їм у руки. Тільки він пішов разом із большевиками, а твій тато не хотів бути арадником і розпирати Україну. О-го! Він твердий був патріот! Був козацької крові! І чесно загинув!

Семенко довго дивився на портрет батька. На чолі виступали суворі риси...

— А це що за баба?

— То твоя мама.

— Хіба я мав маму?

— Та певно, що мав! Вона ж тебе родила...

— Та мене бабця родила!

— Ні, сину. Бабця тільки тебе виплекала. Не мало набідкалася з тобою. Ночами не спала. Ти такий був плакливий та збиточний.

— А де мама?

— Большевики розстріляли он там край села, де той дуб стоїть. Тобі ще і три місяці не було... Хтось наговорив, що твоя мама в націоналістка... Тоді було страшно жити... Ніхто не знав, чи житиме до другого дня. Ішла важка боротьба за життя і смерть України... Большевицькі банди свавільно гуляли і кого хотіли, то вбивали і грабували... Ех, страшні були часи! Кров текла рікою!

— Маму большевики вбили?..

— Так!..

— І тата також?..

— І тата!..

У очах Семенка стали сльози. У душі будився жаль... Біль... Родився і бунт... Ненависть... Помста...

— Дідусю, давайте кріса! Піду їх усіх стріляти! Бити!.. Усіх!..

— Ти ще малий, навіть і кріса не втримаєш. Вони тебе не бояться. Хіба тоді, коли виростеш і настане слухний час.

— Ні дідусю, я хочу зараз! Ох, коби я мав таку силу, ще більшу від них... Ні одного ворога не остало би на Україні. За маму!.. за тата!..

Іван усміхнувся. Поринув у думки, мов місяць помежи хмари і довго обидва мовчали. Семенко не відривав своїх очей від мамі і тата. А очі горіли, мов огонь. Йому здавалося, що вони живі. Його обнімають, пестять і цілують. А він такий щасливий, мов у раю. Так йому добре... Мило...

Десь на дворі собаки... Заплакала чиясь дитина. За вікном зашуміла груша... За селом покотився стріл...

Обидва, мов пробудилися з твердого сну. Із мрій та задум.

— Є така сила... — знов почав дідусь.

— Де, дідусю? спитав цікаво Семенко.

— Якби цей князь на тебе дихнув, то ти став би такий сильний, що міг би гори пересувати, а Москву з землею зрівнявись. Тільки, що там ніхто не може дістатися.

— Де вона? Де той князь? Я там піду! Розкажіть!

— Де сину, де... Як би там було можна дістатися, кудись зайти, то наші вороги давно були б пішли на того князя з війською, щоб його знищити.

— Де той князь?..

— Мені мій дід розказував, що он там серед поля, де та гора...

— Знаю! Я на ній був!

— То не гора. Це могила! У ній спить цей славний князь із конем та з незлічимим військом. Уже сотки літ, як він там спить і чекає своєї пори. Коли вже буде конати Україна, буде гинути, тоді він вийде з могили з своїм військом на світ. Як затрубить, то така настане буря, що Карпати і Кавказ будуть розпадатися, а як махне своїм мечем на чотири сторони світа, то повстануть великі вогні і громи.

* * *

Семенко не міг спати. Думки ворушилися в голові, мов мурашки... Як би то в могу дістатися до того сплячого князя, щоби тої сили набрати. Отоді був би я сильний, що цілий світ мені завидувавби. Боялибся мене усі хлопці в селі... Боялибся і большевики...

Не міг спати. Зліз із постелі і сів при вікні — дивився на двір...

На дворі зоряно. Над хатою шумить стара груша, мов про щось розповідає. Так шепоче... Він її не розумів.

— Чом я не родився грушою. Був би я розумів, про що вона розказує... Щоб я міг так перекинутися в грушу...

І думкою тоне в нічнім, тихім світі, мов у тумані... В ньому, мов горючі головеньки — зорі, так блимають і розжарюються. Мов моргають і його кличуть: Ходи до мене гратися! Тут воля і простір... Нам так скучно...

— Коби я мав крила, полетів би до вас, бо мені також тут скучно...

— Е, зорі! Я не хочу з вами гратися, як мала ляльочка, для вашої привности. Я хочу бути таким, як ви! Я хочу мати таку велику силу, щоби моя слава так сяла, як ви, і так здалека мене бачили, як вас... Щоб я тільки мав вільного простору, що ви... Порадьте і допоможіть, як у ту могилу дістатися до того сплячого князя... Тоді я прийду з вами гратися, та ще до того на вороному коні...

Так летіли думки через степ, понад ту могилу і до ясних зір на розмову. Так потонув у думках, як нурець у морі... А коло нього зорі... Він уже під могилою, а зорі, мов чарівниці, шепотом закликають... І отворилася могила.

З могили вийшов княжий дружинник з списом у руці та з суворим поглядом. Пова Семенкову спину пролів жах... Почав боятися.

— Що хочеш, сину? — Спитав той дружинник лагідним голосом, мов батько. І зорі полетіли на небо.

— До кого? —

— Я до того князя, що тут спить!

— Ходи... Тільки тихо... Бо тут військо спить... —

Пішли обидва в могилу. Там не було ні вітру, ні синього, ні зір. Тільки велика саля, блискуча, мов золото. Сяючя, мов зорі і сонце. На середині, за золотим столом сидів князь. Муж здорового росту. На голові заліаний шолом із золотим тризубом. А біля вороний кінь. На столі зброя...

Семенко очам своїм не вірив... Чи це дійсність, чи казка... Спустив очі додолу і не смів нікуди розглянутися.

Князь підняв блискучі очі і всміхнувся так привітно, мов сонце на провесні. І своєю мужньою долонею погладив по його русявій голівці

— Як називаєшся?

— Я? Семенко.

— І що ти хотів?

Семенко набрав відваги і своїми синіми оченятами глянув в очі княжжі, що так горіли, мов вогонь, а були такі бистрі, як вітер.

— Я хотів сили!

— На що тобі сили?

— Я хочу помститися за своїх батьків на червоних ворогах! Через них я сьогодні сирота і бідувати мушу. Я хочу, щоб усі були щасливі і вільні... Щоб ворогів не було... Щоб наші степи дихали... Щоб не було неволі...

Пробудився дідусь і...

— Семенко, де ти? Чому не спиш?

Мов сон щезла візія. Мов сон. Тільки по селу розлігся чийсь плач. Це мабуть когось вивозять. І мов зо сну збудився Семенко з глибоких мрій-вадум.

— Я не хочу спати. Я хочу бачити, як місяць сходить...

Над кровю землі паленіло небо, мов засоромилося. Мов там хтось ровкладав вогонь. Сходив місяць.

Дідусь знову захроптів, аж хата міцно здригалася.

*

— Чи не бачили ви, добрі люди, де мого Семенка?

Ходив старий Івані по селі та питав людей. Ходив стрівожений.

— Десь в ночі щез мов дим. Де пішов, не сказав. Вже від додня його шукаю.

Здивувалися і сусіди і люди. Що могло з ним статися? Куди міг утекти? Пощо?.. А Іван втирав сльози і на серці було важко і у хаті сумно. Так, як ще ніколи. І груша не шуміла.

А тут і вістка. Прибігли хлопці, що погнали худобу в степ, і по селі розголосили:

— Семенко Іванів убитий!

— Де? — питають.

— Там, он під тою могилою! Через плечі кулька прошила. І заступ коло нього.

Гірко плакав старий Іван.

І таємницею осталося, чом Семенко із заступом ходив під могилу і хто його застрілив.

Степами летів вітер... Ходили на Семенка дивитись люди і бачили лиш, що в однім місті могила була покопана.

ПАВЛО ЛОСЬ

Весняна кампанія

Гей, провесно! Весно! Скільки в тобі радості і надій!.. Скільки поривів!.. А скільки краси і принади! І словом не перемовиш і пером не перепишеш. Ні. Ніколи! А скільки усміху, а співу, а гуляння!.. Гей! Усіх огортає в свої обійми.

За селом шумлять ліси... Селом — потік, а над землею синє небо, і зорі, і місяць, і сонце! І кучеряві хмари, і вітер, і спів, і музика. А в селі чорні дні... На майдані червоний прапор із північним вітром розмовляв-лопоче... І люди посумніли...

— Колгосп!... Колгосп!.. Колгосп!..

Агітатори розгортали широку кампанію.

*

— Не хочемо колгоспу! Не хочемо!!! Не...

Шуміли люди. І Сталіна проклинали.

*

— На збори! На збори!! На збори!!!

Селом бігали сільвиконавці, від хати до хати, як колись гайдуки й виганяли людей на збори, мов на панщину...

Усіх гнали на збори. Хоч на дворі чорна ніч, на дорозі гряюка по коліна, спішилися і старі, і молоді, і діти і проклинали кремлівське сонце, що так морозом гріло на Україні. Проклинали ту радянську владу, що в живі очі брехала. Усіх лаяла і нічню в села людей викрадала. У темних тюремних підвалах розстрілювала...

— Усе імям трудящих!

І Україну втрое розпинала і живою в сирю могилу ховала серед жорстоких мук... Кров рікою розливала...

Проклинали.

Повна саля, по самі береги, людей. Всі втихли.

— Товариші! Буде говорити представник партії, що тут сьогодні до нас приїхав, товариш Маслов.

— Товариші, громадяне!

Грубий його голос пролетів понад головами, мов холодний вітер і в кожного пова спину проходила дрож.

— Як довго нам терпіти із залишками капіталізму! Як довго терпіти в нужді! Як довго будемо потурати голодові? Як довго нам залишатися позаду від передових сільрад? Доки будемо... Подивіться на Радянську Україну, як там заможньо живуть трудящі в колгоспах! Яке щасливе там життя колгоспників під сонцем сталінської конституції! Там не мав ні одного осібного господарства, бо бачучи в колгоспах краще життя, всі вступають в колгосп. І ми не гірші від других, і ми ще краще зуміємо жити в колгоспі! Даваймо і ми зорганізуємо колгосп! Хто перший? Ну! кай піднесе руку!

Усі оглухли і понімили. Не було ні одного охочого. Мов боялися „вождя“ Сталіна, що зпід лоба дивився ві стіни хижацькими очима...

— Ви боїтеся колгоспу, а тому, що його не бачили. Тому... і завтра раненько поїдемо до села Библа, Перемишльського району подивитися на передовий колгосп ім. Хрущова. Там ви побачите, як він по ударному розвивається, як він є озброєний в найновішу большевицьку техніку. Поглянете, як там заможньо живуть колгоспники!

Усі мовчали.

Коли сходило сонце, коли вітер вилітав у чисте поле, заквітчане у жовті гусята, погуляти та привітати весняне сонце, з села виїзжало чотири підводи, мов на прощу, тільки мовчавно, як той сосновий ліс за селом. На підводах їхала сама молодь... Коні під гнучким батогом бігли бігцем і кругом розбризкувалося болото.

На першій підводі їхав Маслов і сьорбав раз-у-раз водку з флящини.

Над дорогою гнулися верби, мов нам кланялися.

Широкі поля не мовчали. Кругом давеніла весна... Ось за Вігром село. Пригорнулося до зеленої землі, мов бідна сирота і сумно малими віконцями споглядало зпід стріх, мов зпід чорних брів.

Це Библо.

А край села, на горбочку, зпоміж високих дерев визирає біленька вілла, мов струнка панночка в біленькій сукні. І чорніють вікна, мов чорні очі. Тут жив недавно поміщик, той великий ворог трудящих. Де він сьогодні? Покинув усе. І сам, мов Еней, пошкандибав в одніх штанях у світ за очі, щоб тільки спасти своє життя перед людожерками.

А кругом вілли стоять високі дерева, липи і ясені, мов віковічні сторожі і тужно переливаються безконечним сумом. Співають пісню щасливої старовини і проклинають сучасну добу... епоху „щасливого, радісного життя“.

Ми вїхали в село.

На вулицях немає ні живого духа. Усе десь поховалося, мов налякані ягнята, тільки крізь вікна діти визирають. Нам назустріч вибігають галасливі собаки з білими зубами і заступають дорогу і брешуть... і брешуть...

Летить вітер селом і гоїдається на вербах, мов діти... І сонце сміється за селом... І плугаторі виходять у поле і плуг блискотить і дише земля творчим життям. Пахне земля. Так хочеться жити, падати на коліна і її цілувати.

Неширокою вулицею ми вїхали в бувший панський двір. Тут нас зустрінули довгі, муровані стайні, а там стоги... Тут колгосп імени Хрущова.

Нам назустріч вийшов голова колгоспу, людина ще молода та середнього росту. Товстенька і підголена.

— Здрастуйте! — нас привітав.

На широкому подвір'ю грязюка по коліна і повно соломи і скотинного гною. Валялося різне ганчір'я й хабаззя і свині гуляють і риють куди їм завгодно, а поміж ними свинарка ходить, охляпана й затріпана від ніг до голови.

Усі ми ввійшли до панської вілли.

— Тут недавно жив поміщик, — почав нам розповідати голова колгоспу.

— У цій поміщицькій резиденції приміщується колгосп імени Микити Хрущова. Є тут канцелярія колгоспна, магазин і живе один колгоспник, панський батрак, який міг у ту панську резиденцію тільки заїрнути.

Ми на хвилю спинилися в сінях. Стіни були брудні. Повно сміття і шкла з побитих вікон. З першого поверху крутими сходами купа робітників несла улії.

— Там на горі, у панських покоях, схоронювались бжолки через зиму! — пояснював голова.

Коли ми ввійшли в канцелярію, за бюрком сиділа чорнобрива дівчина-секретарка і щось писала. Зараз покинула свою працю, а ми, де хто міг, там сідав, на лавках, кріслах, столах, а решта мусіла стояти. Стіни не білені, брудні, такі, що аж огидно було на них дивитися і до того пописані та якісь фігури поварисовані. Вікна також не миті, а на стінах портрети радянських вождів і вождинят, а на портреті Сталіна мухи собі зробили „уборную“. Плакати й гасла...

Голова собі сів на бюрку і почав нам розказувати про історію повстання того колгоспу.

— Коли тільки надходила Советська Армія, поміщик усе залишив, а сам утік... Усе залишив, що був награвував трудящими руками, нашою кровю і потом. І коні, і корови, рільничі машини, вбіжжя, стайні і безліч гектарів землі... Тут за панських часів гірко жилося робочим і ще гірше батракам-форналям, що через ціле своє життя мусіли робити на пана. Зараз радянська влада занялася цим поміщицьким двором, не дала нікому розграбити і почали робити заходи до оснування колгоспу. Перші, що вступили до колгоспу, це ті батраки, що тут жили, тяжко працюючи на пана у важких умовах і вони зараз тут живуть, уже не як батраки, але як колгоспники, а вільні громадяне Радянського союзу. До них приєдналися бідняки в села і всі разом почали будувати нове, щасливе життя. І що день, поступають щораз нові заяви... Зараз по оснуванню колгоспу ми всі взялися до активної праці, без панського гнету та по своїй волі. Що день, то краще розвивається колгосп!

— Заможно живуть колгоспники! —

Голосять агітатори і всі газети. І ці слова мені здавалися правдою. І вірив і нікому не дав себе переконати, що ні. Як?.. Держава бреше? Партія? Передові люди? А тут сьогодні віч-на-віч стрінувся з дійсністю і очам не хотілося вірити, щоб у щасливій країні трудящих так гірко жилося колгоспникам. І душу огортав нестримний бунт! Хотілося кричати правду в очі, але... По-за спину проходив жах, коли згадав Сибір.

Найбільше мене цікавило, як ними піклується партія. Я увійшов до хати колгоспника в цій віллі. Край стола стояла убога жінка з блідим лицем і висохлими руками у полатаній та брудній суконці. У хаті холодно. Чисто позамітано, тільки стіни брудні, такі чорні, мов ніч і в куті образ Христа. На постелі сидить двох дітей; окутані в ляхміття.

— Добрий день! —

— Добрий!.. Відказала сумовитим голосом і зараз підійшла до дітей. Мабуть, щоб мене не лякалися.

— А холодно! — кажу.

— Що робити. Не маємо палива, а ліс далеко і цілу зиму тільки вербовим галуззям і соломною піч топлю. Чоловік не має часу, бо день-у-день робота, в я сама не можу. До того і грошей не має і за що і кому привезти.

— У колгоспі коні...

— Не вільно їх вживати для приватних потреб, а подруге все в робота, в нікого не допросишся.

— А ваш чоловік?

— Орати поїхав. Ми на роботу багаті. — І оглянулася по хаті.

— Мені соромно, коли хто чужий у хату прийде, бо так чорно і брудно, мов у стайні. Ніде немає вапна. А може і в де та не має часу за ним піти.

— Крамниці колгоспної немає?

— Є! Нічого в ній нема, а як є, то немає за що купити.

— А їсти маєте що?

— Капусти не їли, а картоплю давно скінчили. Тільки трохи зерна осталося.

У куті стояло з півтора сотнара зерна.

Ми розійшлися по дворі. Усюди зазирали... Край вілли стояв деревляний дімок, критий дахівкою і з обдертими стінами. Кругом грядюка, в яку черевики грязнуть по холявки. Тут жили колись панські батраки, а сьогодні вільні громадяне - колгоспники. Захожу в одну хату, у другу і в третю і всюди один образ жаху, непросвітлої нужди, що холодом обіймає поза спину і хочеться звідси втікати на край світа, щоб не бачити того людського пекла! Цього розхваленого щастя!

— Це так живуть колгоспники! Це так піклується влада робітників і селян!

І це такий рай? Прокляття на вас, червоні вожді! Стопрокляття!!!

У кожного колгоспника та сама чорна картина. Брудні стіни, висохлі лица і обідрані діти. І холод і голод! Це бачите в країні соціалізму, що тече і медом і молоком!

Довкола співала весна... Пахла свіжа земля... А до сонця блискотів плуг, мов кришталь.

І я тут нічого нового не бачив, тільки замість колишнього польського поміщика, нового московського, в особі держави та комуністичної зграї, що тільки мучила народ. Старе ярмо замінило нове, модерне.

А довкола буяла буйна весна.

ПАВЛО ЛОСЬ

К а р и й

Через вікно в хату заглядала чарівна ніч, мов мара. Та така страшна!.. Об вікно стукала стара груша, мов просилася в хату переночувати, бо надворі холодно. Так слотно. Тож осінь!

Устав Ілько Журило і засвітив ліхтарню, що блідо розсіялася по хаті... Узяв ячмінь і січку і пішов до стайні.

Карий мовчки стояв при порожньому жолобі з похиленою головою, мов сумував. Так милосердно подивився на нього, мов просив милостині. Такий був голодний...

— Добра ніч, карий! Привітав.

Кінь заїржав. І лакомо глянув на ячмінь і на січку, що з собою Ілько приніс. І натягнув свою тонку і довгу шию, мов хотів йому видерти з рук і разом, і з посудиною зісти. Наставив свої білі зуби.

— Голодний, що? Зараз будеш їсти. Тільки куш свою морду! Бо копну! Так рвешся, мов би ніколи нічого не їла.

І своєю з мозолями долонню погладив карого по напушистій голові, як ту розплакану дитину. І зробилося йому його жаль, коли собі пригадав, яким він був минулий рік. Що з ним сталося! І насинав до жолоба трохи січки і ячменю та це все разом вимішав.

— На! Жери!

І кінь почав лакомо їсти. І смачно.

Ілько сів край жолоба, а ліхтарню повісив на бальку над кіньською головою. Довго дивився на луковиту спину карого і лічив його ребра, що гострими рисами виступали зпід шкіри, мов луковаті пруті. І думкою полинув у ті ще парубочі роки, коли не одну таку непривітну нічку серед поля ночував із кінями.

Так довго обидва мовчали. По гонтяному даху шумів-шарудів густий осінній дощ, а через шпори продував холодний вітер і дихав вогким сопухом.

Підняв карий голову і всміхнено поглянув на Ілька і мов хотів щось сказати-промовити. Веміхнувся й Ілько. Зриваючися із задум, мов стривожений.

— Що карий, ячмінь не смакує? Правда? Овес смачніший. Так! Але щож зробиш, коли я твій овес поміг тобі зісти! А тепер ти допоможеш мені ячмінь зісти! Їсти мусиш! Чуєш? Раненько в ліс по кльоци ідемо!

Кінь мов і не слухав. Їв.

— Еге! Бачу, що смакує! А ще як! Я що рік з ячменю паску пік і така була добра, мов би пшенична. А може ще й ліпша. Але в цьому році, здається, не буду жадної паски пекти! Не буде з чого. Більшу половину на адачу дав, а решту ми обидва зімо! Зіли овес і зімо ячмінь. Бо ми обидва до ліса їздимо і разом кльоци возимо.

Карий наставив уха.

— Так, карий, ми обидва рівні. Ми однаково трактовані під сонцем сталінської конституції! Одні маємо права! Одну волю і один обов'язок — працювати. Тільки мені здається, що ти трохи щасливіший.

Карий знов подивився на свого хазяїна так, мов би хотів промовити:

— Добре щасливий! Що день о голоді тягну кльоци, аж очі з голови лізуть! А ноги так болять, так мліють, що ледви на них стою. А як ти мене годуєш? Тільки шкіра і кості! І ти ще мені завидуєш!

— Не дивися на мене так, як жид на злий застав. Знаю, що ти думаєш, знаю. Не думай так багато, а добре нажерися, бо раненько по кльоци поїдемо. На норму! Ще з одної не вилізли, вже вчора голова другу призначив, ще більшу. І мені здається, що ми обидва серед тої норми не вмеремо, а поздыхаємо і в лісі нас закопають ув одній могилі, як товаришів недолі. Карий їв і слухав і коло уха мотав. Хитав головою, якби притакував.

— Ти щасливіший! Ёй Богу, щасливіший! Тебе під суд не дадуть, на Сибір не вивезуть і не розстріляють! А мене? Хай тільки спробую відмовитися від норми, від здачі та податку, то тільки і світа побачу! Завезуть у чортову буду — і амінь!

А карий? Хто його знає, може і зрозумів, про що Ілько говорив. Кажуть старі люди, що і скотина людську мову розумів. Підняв голову і сизо подивився.

— Чому щасливіший? Тому, що ти мене беш, коли я голодний тягнути не можу? А коли б так справді тягнути не міг, що тоді? Вичована смерть! Поломив би ти мої кості на шкірки!

А Ілько, мов зрозумів коня.

— Я тому не винен. Як я мушу, так і ти мусиш! Нічого обидва не вдіємо. Ми безсильні. Пам'ятаєш, коли ще советів не було, ти кожної зими бездільно стояв. Тільки їв і гній робив. І крока піде не поступив. Тобі може і не раз надоскучилося стояти. І через літо також мало робив, бо сам знаєш, що я бідняк і землі в мене не багато. Тоді тобі добре поводилося, мов у Америці.

Карий тільки захитав головою.

— Зрозумій, карий, що совети, то держава самих бідняків і пролетарів! А тому, що ми бідняки, мусимо багато працювати і будувати велику епоху соціалізму — щасливого життя соціалізму. Мусимо укріпити кордони советського союзу, щоб щурі не продерлися. Ми дуже щасливі зі свого призначення. І ми будемо в історії, як маленькі свічечки бідної вдови перед святою іконою!

Ілько глибоко вдихнув. Було йому на душі важко, мов камінь поклав.

— Так, карий! Тобі може і байдуже! Ти таки за мене щасливіший! Ми обидва рівні під маєстатом сталінської конституції. Межи нами нема жадної різниці, ні соціальної, ні національної, ні політичної, навіть і релігійної! Тільки в тім, що я маю дві нозі, ти чотири, я говорю, а ти ржешся. Ми мусимо й однаково думати! Хай хто з нас спробує інакше думати! Скоро побачить Соловки!

Бліде світло ліхтарні тонуло в чорних кутах в обіймах сумерку. На дворі гудів вітер. Падав дощ. Тихо.

Ще довго собі балакали два друзі советської незавидної дійсности.

— Так, так! Ми обидва рівні і однаково щасливі!

Жовтень 1942.

ЄВГЕН ГРИЦАК

Вік українських письменників

Важко сказати докладно, від чого залежить вік кожної людини. Без сумніву, насамперед від її походження, себто від того, які були батьки та діди даної людини, чи були вони зовсім здорові тілом і духом, далі від її життєвих умовин, починаючи від наймолодших років і йдучи далі. Ці умовини треба розуміти дуже широко, а саме: помешкання, харчі, околиця — повітря, клімат, зв'язок зо світом і т. п., взагалі біологічно-фізичні справи. Після цього дуже сильно впливають на життя людини: духовна структура, влада, чуттєвість, вразливість і т. п., а загально: духовно-чуттєва ділянка. Звідсіля впливає життєвий оптимізм, бадьорість і життєрадісність, що підтримують життя людини і сприяють її довгому вікові та песимізм, що викликає пригноблення, духове знеохочення й повільне завмирання та передчасну смерть.

З цими двома ділянками зв'язані нерозлучні ще дві справи, а саме: матеріальний стан і звання, себто обов'язкова праця людини. Про вплив матеріального становища людини на тривкість її життя не треба багато казати, бо це самозрозуміле.

Звання впливає дуже й вирішно на життя людини. Коли людина вибирає його за своїм справжнім зацікавленням, то воно є джерелом її самовдоволення й життєвої бадьорости. І навпаки: поневільне звання, виконуване примусово, без внутрішнього зацікавлення — це неначе каторга, що вкорочує життя, затроє його та спричиняє недуги, отупіння, пригноблення, зневіру, песимізм і т. п. Згадую про це тому, що наші письменники й учені здебільша мусіли мати своє основне, головне за-

няття, що давало їм життєвий прожиток, а свою письменську чи наукову працю виконували вони у вільному від своєї примусової праці часі.

Коли всі, згадані досі умовини, важні для письменників і вчених усіх народів, то й на наших, важкі політичні обставини й національне лихоліття українського народу впливали наскрізь відемно на фізично-біологічну та духовно-емоційну сторінку життя. Отже, як з одного боку незвичайні події та стихійні нещастя вкорочують життя людей (війна, пошесті, неврожай — голод, люті зими), так з другого політичні переслідування, (головно російського й польського уряду), арештування, заслання та вбивства були причиною передчасної смерті багатьох укр. письменників і вчених. Тому теж життєвіс майже кожного укр. письменника поясняє нам звичайно і причину його довшого та короткого віку.

Але є теж винятки. Окремі одиниці своєю міцною волею та гартом душі поборюють усякі життєві злидні й труднощі й живуть не раз довго й пишуть до пізньої старости свої твори. Цим пояснюємо те дивне явище, що деякі письменники та учені пережили двадцятьліття большевицької неволі і тепер довідуємося про їх життя та творчість.

Пишучи про вік наших письменників, маю на увазі письменників у ширшому значенні: поетів, белетристів, публіцистів, перекладачів, етнографів і вчених.

1. Вік найвидатніших укр. письменників.

Вони жили коротко, бо Т. Шевченко 47, І. Франко 60, Леся Українка 42 роки, М. Пашкевич 32, О. Федькович 54, В. Стефаник 65, М. Черемшина 53, Потебня 56, Самійленко 61.

Але є теж винятки, бо П. Куліш прожив 78 років, О. Кобилянська 77, П. Мирний 72, І. Котляревський і Б. Лепкий по 69, М. Вовчок 73, М. Грушевський 68 років.

2. Хто прожив найдовше? (90 років і вище).

Найдовше жив письм. архієпископ Лазар Баранович — 95 років,¹⁾ далі письм.²⁾ о. В. Гречулевич 93 роки (1791—1884), гал. учений Ант. Петрушевич 92 роки (1821—1913),³⁾ гал. публ. і видавець проф. Юл. Романчук 90 років (1842—1932).

У висліді: разом 4, галичан 2, наддніпр. 2, 3 священники.

3. Ті, що жили 80—89 років.

88 років прожив гал. письм. о. Ст. Петрушевич (1772—1860), 87 років гал. письм. Т. Глинський (1806—93), 85 літ гал. істор. моск. Ден. Зубрицький (1777—1862), 84 роки: гал. письм. (проп. і грам.) о. Г. Паславський (1806—90), гал. письм. о. Ант. Лужецький (1807—91) і публ. та письм. С. Русова (1856—1940), 83 роки: письм. "Ол. Кулішева (Ганна Барвінок) (1828—1911), 82 — поет-дилетант П. Біленький-Носенко

¹⁾ Число непевне, бо УЗЕ подає його життя на 1593—1694, інші на 1598—1694; акад. М. Возняк подає обі дати, а саме, що жив на основі Чернігівського літопису 73 роки, а інші дослідники продовжують його вік до 100. літ. Пор. Історія української літератури. Том II., 1. Львів 1921, стор. 312.

²⁾ Вживаю скоротів: бук.-букованець, гал.-галицький, грам.-граматик, драм.-драматург, етн.-етнограф, вак.-закарпатський українець, іст.-історик, моск.-москвофіл, письм.-письменник, пов.-повістяр, поп.-популяризатор, пр.-приблизно, проп.-проповідник, публ.-публіцист, рр.-років, УЗЕ-Українська Загальна Енциклопедія в 3 томах, Львів; уч.-учений.

³⁾ Його батько Степан (див. під 3) жив теж довго, до 88. років.

(1774—1850), гал. письм. і грам. о. Й. Лозинський (1807—89), гал. письм. о. М. Малиновський (1812—894), гал. письм. (моск.) Вас. Залозецький (1833—1915) і гал. письм. і публ. Кость Левицький (1859—1941).

81 років жили: закарп. письм. о. Ол. Павлович (1819—1900), гал. поет і публ. (моск.) Богдан Дідицький (1827—1908), письм. і публ. Олена Пчілка (з Драгоманових Косач) (1849—1930), гал. етн. о. Кс. Сосенко (1861—1941), 80 років жили: іст. Вас. Полетика (1765—1845), гал. поет і драм. (моск.) о. І. Гушалевиц (1823—1903) і пов. І. Нечуй-Левицький (1838—1918).⁴⁾

Разом: галичан 12, наддн. 6, закарп. 1, усіх 19, з цього 8 священиків, а жінок 3.

4. Письменники, що жили 70—79 років.

79 років жив гал. письм. Р. Заклинський (1852—1931).

78 років жили: письм. (байкар) С. Осташевський (1797—1875), поет Л. Боровиковський (1811—89), поет, письм., публ. і вчений П. Куліш (1819—97) і гал. письм. А. Чайковський (1857—1935).

77 років жили дві письменниці: Хр. Алчевська (поетка) 1843—1920 і О. Кобляинська (буков.) 1865—1942 і письм. та етн. М. Симонів (Номис) 1823—1900.⁵⁾

76 літ жили три галичани: байкар о. Л. Данкевич (1791—1867), письм. і публ. моск. Пл. Костецький (1832—1908) і письм. Л. Лотоцький (1850—1926).

75 років жило 8 письменників: поет П. Артемовський-Гулак (1790—1865), поетка М. Писаревська (1799—1874),⁶⁾ письм. М. Шрамченко (1813—88), гал. драм. Р. Мох (1816—1891), гал. публ. і письм. моск. о. І. Наумович (1826—1901),⁷⁾ письм.-повіст. Д. Мордовець (1830—1905), учений П. Житецький (1836—1911) і гал. філолог Іл. Огоновський (1854—1929).

74 роки жили: гал. поет і пов. (моск.) М. Устіянович (1811—85), гал. уч. (моск.) Як. Головацький (1814—88), письм. о. П. Огієвський-Охоцький (поет та етнограф 1814—88), поет Як. Щоголів (1824—98), славний іст. Вол. Антонович (1834—1908), уч. мовознавець К. Михальчук (1840—1914) і бук. письм. і популяризатор Ом. Попович (1856—1930).

73 роки прожили: гал. іст. о. М. Гарасевич (1763—1836), письм. П. Морачевський (перекл. Євангелії) 1806—79, письм. і видавець Ол. Корсун (1818—91), письм. М. Вовчок (М. Марковичева, 1834—1907), гал. вчен. і письм. І. Верхратський (1846—1919),⁸⁾ іст. і письм. Ор. Левицький (1849—1922) і письм. і драм. Л. Старицька-Черняхівська (1868—1941).

72 роки жили: філософ Г. С. Сковорода (1722—94), поет К. Думитрашко (1814—86), гал. публ. і письм. В. Ільницький (1823—95), гал. історик (моск.) Іс. Шараневич (1829—1901), гал. письм. С. Ковалів (1848—1920), письм. Дм. Маркович (1848—1920), П. Мирний (повістяр

⁴⁾ В УЗЕ подано дату народження 1837.

⁵⁾ В інших джерелах життєві дати 1833—1901.

⁶⁾ Дата смерті непевна.

⁷⁾ В УЗЕ дата смерті 1891.

⁸⁾ Беру дати з УЗЕ.

1849—1921), геолог П. Тутківський (1858—1930) і економіст С. Бородавський (1870—1942).

71 рік прожили: учений (історик та етнограф) Петро Єфименко (1835—1906), гал. письм. Д. Вінцовський (1846—1917) і вчений (етн. та антрополог) Хв. К. Вовк (1847—1918).

70 літ жила Олександра Єфименко (1848—1918), видатна дослідниця укр. історії, вбита більшовиками.

Разом: усіх 47, а саме: наддніпр. 28, галичан 17, буковинці 2, жінок 6, священників 7.

5. Померли у віці 60—69 років.

У 69 році життя померли:

поет І. Котляревський (1769—1838), учений (етнограф) і письм. М. Максимович (1804—73), письм. Ол. Стороженко (1805—74), поет Ол. Навроцький (1823—92), драматург М. Кропивницький (1841—1910), бібліограф М. Комаров (1844—1913), гал. письм. Н. Кобринська (1851—1920),⁹⁾ історик І. Линниченко (1857—1926), гал. письм. (подорожник) Я. Окуневський (1860—1929),¹⁰⁾ письм. і публ. Ол. Лотоцький (1870—1939) і гал. поет і письм. Б. Ленкий (1872—1941).

Вмерли в 68 році життя:

письм. і вчений Йос. Бодянський (1808—76), письм. та історик М. Костомарів (1817—85), поет В. Александрів (1825—93), учений (статистик) і публ. Ол. Русов (1847—1915), вчений та етн. М. Сумцов (1854—1922), письм. і публ. Є. Чикаленко (1861—1929) та історик М. Грушевський (1866—1934).¹¹⁾

Повмирили, проживши 67 років:

гал. істор. і письм. о. Ант. Добрянський (1810—77), письм. Ост. Рудиковський (1784—1851), бук. поет Іс. Воробкевич (1836—1903),¹²⁾ учений та публ. В. Науменко (1852—1919, розстріляний більшовиками) і письм. Л. Василевська (Дніпрова Чайка 1861—1928).

Прожили 66 років:

вчений М. Закревський (1805—71), поет і байкар Л. Глібів (1827—93), гал. письм. Анат. Вахнянин (1841—1907), гал. поет Мик. Вербицький (1843—1909), гал. поет В. Масляк (1858—1924), гал. письм. і публ. Ол. Кузьма (1875—1941) і гал. публ. та редактор І. Герасимович (1876—1942).¹³⁾

Жили 65 років:

письм. Г. Квітка-Основяненко (1778—1843), публ. і етн. Бор. Познанський (1841—1906), гал. етногр. Вол. Шухевич (1850—1915), гал. публ. І. Белей (1856—1921), письм. Марія Грінченко (Загірна, 1863—1928) і гал. новеліст Вас. Стефаник (1871—1936).

Жили 64 роки: поет і перекл. та композитор П. Ніщинський (1832—96), поет, письм. і публ. Ол. Кониський (1836—1900), гал. поет і публ. К. Устиянович (1839—1903), поет і драматург М. Старицький (1840—1904), гал. публ. Дан. Танякевич (1842—1906), поет і письм. Сп. Черкасенко (1876—1940) і гал. поет Вас. Пачовський (1878—1942).

⁹⁾ В інших джерелах подано дати 1855—1920, я йду на УЗЕ.

¹⁰⁾ Закінчив життя самогубством.

¹¹⁾ Вмер унаслідок заслання й більшовицьких вбивць.

¹²⁾ УЗЕ подає дату 1838—1903.

¹³⁾ Працював теж довго на Буковині.

В 63 році життя вмерли:

поет Мих. Макаровський (1783—1846), гал. історик (попул.) о. Вас. Чернецький (1837—1900), гал. учен. і письм. П. Скобельський (1849—1912), гал. бібліограф Ів. Ем. Левицький (1850—1913), гал. письм. о. Мих. Зубрицький (1856—1919), письм. Адр. Кащенко (1858—1921) і бук. учений (філолог і лексикограф) Юл. Кобилянський (1859—1922).

62 роки прожили:

етногр. і письм. Я. Кухаренко (1800—62), закарп. поет о. Ол. Духнович (1803—65), гал. поет о. Ант. Могильницький (1811—73), драматург І. Тобілевич (1845—1907), гал. публ. М. Павлик (1853—1915), письм. Надія Кибальчич (1856—1918), письм. та етн. М. Янчук (1859—1921) і письм. В. Королів (1879—1941).

Жили 61 рік:

поет Вікт. Забіла (1808—69), гал. учений (лінгвіст), історик літ. та письм. о. Ом. Огоновський (1833—94), гал. письм. і вчений Вол. Коцовський (1860—1921), письм. П. Стебницький (1862—1923), поет Вол. Самійленко (1864—1925), етн. Ол. Андрієвський (1869—1930) і публ. Вяч. Прокопович (1881—1942).

Померли в 60 році життя:

поет о. К. Пузина (1790—1850), письм. І. Рудченко (1845—1905), історик Я. Шульгин (1851—1911),¹⁴⁾ гал. поет, учений і письм. І. Франко (1856—1916) і вчений А. Лобода (1871—1931).

Разом 70, в цьому 43 наддніпряниці, 24 галичани, 2 буковинці й 1 закарпатський поет. Священиків 5, жінки 4.

6. Письменники, що жили 59—50 років.

Коли вік людей, що живуть від 80—60 років, уважається загально за нормальний з тим застереженням, що 60-річчя життя людини все таки є зменшенням віку, то вік 59—50 років і нижчий уважається за короткий і ненормальний і є він наслідком важких життєвих переживань, як виснаження через надмірну працю, злиднів, важких недуг, нещасних випадків, сильних душевних потрясень, політичних переслідувань, тюрми, заслання, війни й т. п. З недуг, що найбільш забирали жертв, треба назвати сухоти, удар серця, шлункові, ниркові хвороби, запалення легень і т. п.

59 років жили:

гал. письм. о. І. Озаркевич (1795—1854), гал. письм. і вчений о. Йос. Левицький (1801—60), гал. письм. о. Ю. Никорович (1832—89), гал. драматург Гр. Цеглинський (1853—1912) і публ. О. Саліковський (1866—1925).

58 років жили: письм. та етн. О. Афанасьєв-Чужбинський (1817—75), гал. поет Є. Згарський (1834—92), письм. Мус. Кононенко (1864—1922), письм. І. Ліпа (1865—1923) і гал. письм. Ос. Маковей (1867—1925).

Вмерли в 57 році життя:

письм. та історик Ол. Андрієвський (1845—1902), письм. Мих. Аркас (1852—1909), письм. Гр. Григоренко (псевд. Олександрі Косач) 1867—1924), гал. учений Яр. Гордійський (1882—1939), гал. публ. і

¹⁴⁾ Був засланим на Сибіру.

письм. Ос. Назарук (1883—1940) і гал. історик І. Кривецький (1883—1940).

Вмерли в 56 році життя:

поет і вчений Мик. Маркевич (1804—60), поет Амвр. Метлинський (1814—70)¹⁵⁾ і вчений (мовознавець) О. Потебня (1835—91).

Вмерли в 55 році життя:

гал. поет І. Вагилевич (1811—66), гал. учений і публ. Ом. Партицький (1840—95), публ. Й. Юркевич (1855—1910), гал. публ. Б. Левицький (1870—1925), гал. етнограф Вол. Гнатюк (1871—1926) і гал. історик Ст. Томашівський (1875—1930).¹⁶⁾

У 54 році життя помирали:

гал. учений і діяч о. І. Могильницький (1777—1831),¹⁶⁾ гал. письм. о. Й. Шухевич (1816—70), бук. поет Ос. Федькович (1834—88), вчений і публ. Мих. Драгоманів (1841—95), гал. письм. П. Кирчів (1862—1916) і етн. та публ. О. Шрамченко (1868—1922).

Вмерли в 53 році життя:

гал. учений єписк. Юл. Пелеш (1843—96), гал. шк. письм. о. І. Рудович (1868—1921), учений Г. Павлуцький (1871—1924), гал. новеліст М. Черемшина (І. Семанюк) (1874—1925) і гал. письм. і публ. Ос. Турянський (1880—1933).

Вмерли в 52 році життя:

гал. публ. Остап Терлецький (1850—1902), вчений Р. Лащенко (1877—1929) і письм. та публ. І. Зубенко (1888—1940).¹⁷⁾

У 51. р. життя вмер бук. письм.-педагог С. Шойнарівський (1858—1909), а в 50 учений (мистецтвознавець) Дан. Щербаківський (1877—1927)¹⁸⁾ і гал. публ. і письм. Мик. Голубець (1892—1942).

Разом усіх 50-тників 42, в цьому 17 наддніпрянців, 23 галичан, 2 буковинці, 8 священників, 11 публіцистів, 1 жінка.

7. Письменники, що жили 40—49 років.

Жили 49 років :поет В. Мова (1842—91), гал. історик Ю. Целевич (1843—92), письм. Мих. Коцюбинський (1864—1913) і публ. та поет Мик. Шаповал (1882—1932) і публ. Вяч. Липинський (1882—1931).

У 48 році життя померли: публ. Ф. Матушевський (1871—1919) та історик рев. О. Доценко (1893—1941).

У 47 році ж. помирали: поет Т. Шевченко (1814—61), гал. письм. о. Г. Якимович (1831—78), гал. поет Іл. Грабович (1856—1903), поет, повістяр і публ. Бор. Грінченко (1863—1910), бук. поет С. Яричевський (1871—1918) і письм. Ол. Коваленко (1880—1927).

46 років жили: гал. письм. о. К. Скоморовський (1820—66), гал. письм. і публ. Кс. Климович (1835—81), гал. поет Вол. Шашкевич (син Марк. Ш-а) 1839—85, бук. поет о. Гр. Воробкевич (1838—84), письм. П. Барвінський (1862—1908), гал. драматург Л. Лопатинський (1868—1914)¹⁹⁾ і гал. письм. Ор. Авдикович (1873—1919).

¹⁵⁾ Вмер через самогубство.

¹⁶⁾ Вмер від пошесть холери.

¹⁷⁾ Закінчив самогубством, бо большевики змушували його до служби в НКВД.

¹⁸⁾ Оба останні вмерли від сухіт.

¹⁹⁾ Згинув від самогубства внаслідок большевицьких переслідувань.

²⁰⁾ Вбитий в одному з перших боїв з москалями на початку Світової війни.

45 років жили: етн. П. Чубинський (1839—84), письм. Б. Ярошевський (1869—1914), гал. письм. Лесь Мартович (1871—1916) і письм. та вчений І. Стещенко (1873—1918).²¹⁾

44 років жили: гал. письм. і публ. Ф. Заревич (1835—79), гал. письм. о. Б. Кирчів (1856—1900) і гал. бібліограф І. Калинович (1884—1927).

43 роки: письм. (писав рос. мовою) М. В. Гоголь (1809—52), гал. публ. (моск.) С. Шехович (1829—72) і поет Ст. Руданський (1830—73).

42 роки: етн. І. Манжура (1851—93) і поетка Леся Українка (Лар. Косач-Квітка) 1871—1913.

41 рік жили: гал. учений (лексикограф) Є. Желехівський (1844—85), публ. С. Подолінський (1850—91), гал. публ. Ф. Федорців (1889—1930), і письм. Мик. Хвилювий (1892—1933).²²⁾

Померли в 40 році життя: поет Гр. Чупринца (1879—1919)²³⁾ і гал. публ. та письм. Арт. Хомик (1881—1921).²⁴⁾

Разом усіх 39, з цього наддніпрянців 22, галичан 15, буковинці 2, публіцистів 11, священики 4, і жінка.

8. Письменики, що жили найкоротше (39—19 літ).

38 років жили: поет П. Грабовський (1864—1902).²⁵⁾

37 років: письм. Ан. Свидницький (1834—71), учений Т. Сушицький (1883—1920) і гал. поет Сид. Твердохліб (1886—1923).²⁶⁾

36 років: поет Є. Гребінка (1812—48), бук. письм. Є. Ярошинська (1868—1904), гал. публ. Яр. Веселовський (1881X1917) і письм. Л. Скрипник (1893—1929).²⁷⁾

35 років: письм. і публ. П. Свеницький (Павло Свій) 1841—76, гал. публ. та економіст В. Навроцький (1847—82) і поет Гр. Косинка (1899—1934), убитий більшовиками.

34 роки: письм. і перекл. Мих. Косач (Обачний) 1869—1903.

33 роки: гал. письм. і публ. Вол. Барвінський (1850—83)²⁸⁾ та історик мистецтва К. Широцький (1886—1919).

32 роки: гал. поет о. Марк. Шашкевич (1811—43).²⁹⁾

31 рік: поет О. Шишацький-Ілліч (1828—59).

30 літ: публ. Т. Зінківський (1861—91), гал. публ. Р. Сембратович (1876—1906), гал. учений І. Созанський (1881—1911) і гал. літер. критик Мик. Бьшан (Федюшка) 1889—1919.³⁰⁾

29 років жили: гал. філолог о. Мих. Осадця (1836—65) і письм. А. Тесленко (1882—1911).³¹⁾

28 років: гал. поет Б. І. Антонич (1909—1937).

27 років: письм. Гн. Михайличенко, вбитий денікінцями (1892—1919).

26 років: письм. Йос. Доорохольський (1874—1900).

24 роки: гал. істор. Б. Бучинський (1883—1907) і поет Вол. Кобилянський (1895—1919).

²¹⁾ Убитий більшовиками.

²²⁾ Сам убив себе через більшовицькі переслідування.

²³⁾ Його розстріляли більшовики.

²⁴⁾ Вмер від сухіт.

²⁵⁾ Згинув на засланні в Сибіру (в країні якутів).

²⁶⁾ Убитий у часі виборів у Галичині.

²⁷⁾ Закінчив життя самогубством унаслідок більшовицьких переслідувань.

²⁸⁾ Вмерли від сухіт.

²⁹⁾ Вмер від тифу як старшина У. Г. А.

³⁰⁾ Вмер від сухіт на засланні.

22 роки: гал. поет Ол. Коваловський (1876—98).

19 років: поет В. Чумак (1900—1919), убитий денікінцями.

Разом 29, з цього числа: 15 наддніпрянців, 12 галичан і 2 буковинці; 5 публіцистів, 2 священики, 1 жінка; 5 убитих або самогубців, 2 заслани.

Підсумки.

Жили від до	наддніп- рянці	галичан	буковин- ці	закар- патці	свяще- ники	публі- цисти	жінки	Разом
95—90	2	2	—	—	3	—	—	4
89—80	6	12	—	1	8	1	3	19
79—70	28	17	2	—	7	2	6	47
69—60	43	24	2	1	5	13	4	70
59—50	17	23	2	—	8	12	1	42
49—40	22	15	2	—	4	11	1	39
39—30	11	8	1	—	1	6	1	20
29—19	4	4	1	—	1	—	—	9
Разом	133	105	10	2	37	45	16	250

З цієї таблички бачимо, що горішні й долішні числа майже зрівнюються, бо як мало письменників живе дуже довго (90 й більше років, що дає 1.6%), так і не велике число тих письменників, що живуть найкоротше (3.6%). Так само число письменників, що вмирають у 89—80 році життя (19—7.6%), майже рівне числу тих, що живуть 39—30 років (20, що дає 8%). Невеликі різниці бачимо між віком 70—79 і 40—49 років, а саме 47 (18.8%) і 39 (15.6%). А посередині між обидвома останніми числами стоїть число 42. Це вік письменників, що живуть 50—59 років (16.8%). Найбільше наших письменників живе 60—69 років, а саме 70, що дає 28%.

Між письменниками Східної та Західної України нема сутніх різниць, хіба те відрізняє їх, що до 80—89 років доживало вдвоє стільки галичан, що наддніпрянців, зате більше наддніпрянців доходило до віку 70—79 років і майже двічі більше до віку 60—69 років. Галицькі українці мають теж більшість у віці 50—59 років, а наддніпрянців більше вмирає у віці 40—49 і 30—39 літ.

Священики-письменники живуть здебільшого довго, бо більшість їх живе 60—90 років (23 на всіх 37), а в короткому віці мають вони тільки 6 представників. Коротко живуть наші публіцисти.

Між письменниками й ученими є 68 учителів і професорів, а саме: 26 високошкільних професорів, 40 гімназійних і 2 народні вчителі. Живуть вони дость довго, бо 42 у віці 90—80 років, а подрібно: 4 — у віці 90—80 літ, 15 живе 79—70, а 23 — 60—69 років. Середнє число віку професорів, це 62 роки.

Довго жили теж галицькі письменники-москвофіли. Їх тут у списі 11 (найвидатніших), а середнє число їх віку виносить 76. Про москвофілів загально кажуть, що вели вони витідне й безтурботне життя, бо в громадянському житті брали звичайно малу участь, а ніяких переслідувань не зазнавали. А все таки деякі з них дуже багато працювали, як А. Петрушенич. Д. Зубрицький. В. Дідицький, Я. Головацький. І.

Наумович та інші. Жінки-письменниці живуть довго: від 60—87 років живе 13 жінок на всіх 16.

Пересічний вік наших письменників вносить 60 років, отже він досить високий. Однак число цього пересічного віку змінюється в окремих частинах доби, що її обміркову.

а) У письменників, що жили на переломі 18. й 19. сторіччя, має він 73 роки, отже дуже багато.

б) У письменників, що народилися в першій половині 19. сторіччя, середнє число вносить 69 років, отже трохи менше, ніж попереду.

в) У письменників, народжених у другій половині 19. сторіччя, спадає пересічний вік до так малого числа, як 50. Це вже вислід бурхливих і важких часів, коли переслідувано українців, а далі наслідків світової війни, революції та визвольної війни, а головним чином жахливого большевизму, важких часів у Галичині від 1919. року, врешті нового пекла в Галичині, а саме большевицької окупації в рр. 1939—1941. та подвійної еміграції українців східних і західних у рр. 1920. і 1939.

Чим замітні окремі роки?

Роки народження письменників. — Деякі роки замітні тим, що тоді народилося багато наших письменників, як ось:

1811 — 5 письменників, **1814** — 5, 1823 — 4, 1832 — 3, **1834** — 5, 1835 — 4, 1836 — 4, 1839 — 3, 1840 — 3, 1841 — 5, 1842 — 3, 1843 — 4, 1845 — 4, 1847 — 3, 1849 — 4, **1850** — 6, 1851 — 3, 1852 — 3, **1856** — 7, 1858 — 4, 1859 — 3, 1861 — 4, 1862 — 3, 1864 — 4, **1868** — 5, 1869 — 3, 1870 — 3, **1871** ²¹⁾ — 8, 1876 — 4, 1879 — 3, 1881 — 4, 1882 — 4, 1883 — 4, 1892 — 3.

Роки смерті письменників. — Інші роки замітні смертю багатьох письменників. Це найперше 1919. — рік національної катастрофи та останніх державницьких зусиль, коли через війну та ворожий терор і важкі психічні переживання вмерло багато наших письменників і вчених, а саме 10. ²²⁾ В часі теперішньої війни у звязку з воєнними переживаннями, а головню пануванням большевиків на наших західних землях, їх кривавим терором та втечею з-під їх влади вмерло 15.

Взагалі большевицький режим зробив найбільші спустошення серед укр. письменників і спричинив смерть багатьох наших культурних працівників безпосередньо й посередньо. Цілковита зміна суспільно-державного ладу та погіршення життєвих умов впливали на них фізично й психічно. Тому теж деякі, головню старші віком укр. учені чи письменники, навіть коли їх обминав большевицький терор, вони повільно гинули, виснажувались і вмирили. Це жахливі 1920-ті роки, часи шаління Чека, ГПУ, голоду в Україні, арештів, заслань, вивоження

²¹⁾ Цей рік і найближчі по ньому (1872, 1873) дуже багаті народинами ще інших письменників і поетів та вчених, що живуть і працюють далі, хоча про деяких (зо Сх. України) нема певних вісток. Це Вороний (1871), Кримський (1871), Щурат (1871), Лукіянович (1872), К. Малицька (1872), С. Сіропольо (1872), Б. Мандичевський (1873), М. Філянський (1873) й ін.

²²⁾ С. Бфремов помітив в „Літературній граматиці“ 16 померлих, поглиглих і вбитих большевиками укр. письменників за рр. 1918—1923. — Пор. Історія українського письменства II, 431.

на Соловки й до різних смертних «таборів праці». З цих років можна виписати 42 випадки смерті наших письменників і певно тільки невелику кількість можна оправдати природньою необхідністю. Ці роки вплинули теж на смертність наших робітників пера і на інших укр. землях, а також на еміграції (від злиднів і психічних страждань). Частинно вплинула на зріст випадків смерті укр. письменників і світова війна. Тому на роки 1914—1918. припадає смерть 16 письменників.

Як довго жили наші письменники в давніших часах?

На це важко відповісти, бо замало до цього матеріялів, а саме докладних дат народження й смерті давніх письменників.

З XI. й XII. сторіччя: Нестор Літописець жив 57 років (1057—1114), князь і письменник Володимир Мономах 72 роки (1053—1125), св. Теодосій 39 р. (1035—1074), св. Кирило Турівський пр. 1130—1182,²²⁾ отже 52 або 48 років.

Століття XVI—XVIII.:

І. Вишенський 70 років (пр. 1550—1620).

Мел. Смотрицький 55 років (пр. 1578—1633).

Кас. Сакович 69 років (пр. 1578—1647).

Леонтій Карпович 40 років (1580—1620).

Митр. Петро Могила 51 рік (1596—1647).

Архiep. Лазар Баранович 95 років (1598—1693).

Єп. Йосип Шумлянський 65 років (1643—1708).²³⁾

Данило Тупталенко (митр. Дмитро Ростов.) 58 років (1651—1709).

Степан Яворський 64 р. (1658—1722).

Архiep. Теофан Прокопович 55 років (1681X1736).

Арх. Юрій Кониський 78 років (1717—1795).

Ол. Рігельман 69 літ (1720—89).

Григорій Полетика 59 р. (1725—84).

Василь Григорович-Барський жив 46 років (1701—47).

Григорій Сав. Сковорода жив 77 років (1722—94).

Ці всі письменники й культурні діячі — це ченці, єпископи й інші церковні достойники, а світських осіб між ними 4. Здавалося б, що вік їх повинен бути довший, але насправді він досить короткий. Мало між ними людей, що живуть 70 років і більше (тільки 4), 60—69 літ жили 4, 7 по 50—59 років, решта жили коротко, навіть 39 і 40 літ. Пересічний їхній вік — це 61 рік.

Джерела. — Пишучи цю статтю, я користувався доступними мені джерелами, а саме:

1. С. Єфремов: Історія українського письменства. Ляйпціг — том I. 1924, II. 1919.

2. Олександр Барвінський: Історія української літератури. II. часть. Львів 1921.

3. Михайло Возняк: Історія української літератури — том I. Львів 1920, том II, 1. Львів 1921, том III. Львів 1924.

²²⁾ М. Возняк подає дату народження між 1130—1134. Див. Історія української літератури. Том I. Львів 1920, стор. 294.

²³⁾ Подаю дані за УЗЕ; Єфремов подає роки 1647—1707. — цит. тв. I, 223.

4. Михайло Возняк: Старе українське письменство. Львів 1922.

5. Українська Загальна Енциклопедія в 3 томах. Львів.

В УЗЕ є матеріяли до життя письменників тільки до 1932. року. Далі треба було шукати за датами смерти письменників по річниках часописів, що їх у малому провінційному місті не міг я роздобути і тому даних за рр. 1932—39. не заповнив я докладно.

Від 1939. р. збирав я матеріяли з часописів, головню «Краківських Вістей».

Про наддніпрянських письменників, що повмирали в Україні або їх там убито, згадую мало, бо про них досі нема ще певних вісток (нпр. Івченко, Зеров, Филипович, Вороний, Тимченко, Підмогильний).

Наприкінці зазначую, що в наших джерелах дуже багато помилок у біографічних датах, найбільше в Барвінського, менше в Єфремова, а трапляється теж і в Українській Загальній Енциклопедії.

РОМАН НОВОСАД

Микола Леонтович

(* 1877—† 1921)

Цього року в місяці січні минає двадцять два роки від трагічної смерти сл. п. Миколи Леонтовича.

В звязку з трагічною смертю композитора були в українській пресі („Кр. Вісті“) нотатки, з яких виходить, що М. Леонтович впав жертвою большевицького режиму.

Л. Граничка обговорюючи книжку (гл. „Кр. Вісті“ ч. 229) В. П. Дяченка про М. Леонтовича п. н. „Малюнки життя“ (Держ. В-тво „Мистецтво“ Харків 1941) не погоджується з висновками автора згаданої книжки, в якій сказано, що Леонтовича (в ніч на 10. січня 1921. р.) вбив бандит Грищенко.

М. Заклинський, що на початку 1921. р. був, як він сам подає (гл. „Кр. Вісті“ ч. 278). вчителем на Поділлі, б. місточка Тульчина, де покійний композитор диригував хором, що М. Леонтовича вбило большевицьке Чека.

У нас під рукою є матеріяли волинського українського композитора Михайла Тележинського, які він в свій час оголосив був в українській пресі.

В р. 1921. в „Українській Трибуні“ була надрукована його стаття з приводу трагічної смерти М. Леонтовича. З огляду на те, що в згаданій статті, як автор пізніше сам стверджує, були деякі біографічні і хронологічні неточності, М. Тележинський помістив отсю статтю, поправлену і доповнену, вдруге у варшавській „Українській Ниві“.

Перше, що нам впадає в очі при порівнанні даних відносно смерти М. Леонтовича взятих з книжки В. П. Дяченка і статті М. Тележинського — це різниця в датах трагічного дня, в М. Тележинського подана ніч 23. січня 1921. р., а в Дяченка, як це виходить з фейлвону Л. Гранички — ніч на 10. січня 1921. р. Не виключене, що різниця ця повстала в наслідок примінення іншого календаря (ст. стилю).

Не знаємо, звідки черпав свої дані М. Тележинський, але факт, що

його стаття появилася в пресі в 1921. р., отже в році смерті композитора, такби сказати за свіжої пам'яті — промовляє радше за його даними. Та віддаймо врешті голос М. Тележинському.

«Серед численних жертв большевицького терору на Україні знаходимо ім'я нашого незабутнього талановитого художника-новатора, композитора Миколи Леонтовича, забитого большевицьким чекістом у ніч на 23. січня 1921. р. в селі Марківцях гайсинського повіту на Поділлі.

Ця страшна й сумна кривава подія сталася, як оповідають, при таких обставинах. (Виходить, що хтось переповідав авторові описані нижче події — Р. Н.)

Пізно вночі на 23. січня 1921. року в селі Марківцях до хати священника, о. Дмитра Леонтовича, у якого мешкав його син Микола Дмитрович, постукався якийсь подорожній.

Ніхто з присутніх у хаті не наважувався відчинити дверей і впустити до хати незнайомця. Усі тоді жили під вражінням страшного московсько-червоного терору, від якого на Україні загинули сотні тисяч неповинних жертв, — кращих синів України.

Стук у двері когось невідомого, серед темної зимової ночі, в зав'язаному снігом селі раптово, серед присутніх у хаті, що були під жахливим вражінням пережитого терору, пробудив невимовний страх.

Але невідомий подорожній так жалібно просився впустити його до хати погрітися, що м'яке й чуле серце незрівняно доброго Миколи Дмитровича Леонтовича наказало йому впустити подорожнього до хати. Микола Дмитрович одчинив двері, і невідомий увійшов до хати.

Добрі милосердні господарі дали притулок йому, нагодували і запропонували ночувати, не запідозрюючи в ньому якогось лихого зі злими намірами чоловіка.

Усі полягали спати... Перший солодкий сон... У хаті тиша... Лише за вікном на дворі завірюха тисячню свистів-шумів несамовито голосила, віщуючи щось недобре...

Раптом тишу в хаті порушив стріл з револьвера...

Злодійська куля влучила у серце сонного Миколи Леонтовича. Він схопився з постелі, ледве встиг зробити два кроки і скрикнути: „Мамо, серце мов"... як тут же коло постелі впав на підлогу, заливаючись кров'ю, і за хвилину віддав Богові дух свій.

Проснулись батьки Миколи Леонтовича і прибігли на крик. Але кат-подорожній загрозив револьвером і випхав з кімнати, а сам почав ритися в паперах Леонтовича. Поперекидав усе на столі і в столі, подер багато цінних музичних творів забитого ним композитора; забрав до кишені декілька листів і вибіг з хати...

Так лютий кат оддячив за гостинність. Так лютий кат забив своїми брудними руками неповинну, кришталево чисту душу творця української пісні, української думи, української культури.

Так московсько-азіятський дикун ні-за-що, ні-про-що скривавив милозвучне серце найдобрішої і найчеснішої людини, яка все життя мріяла про волю і кращу долю пригнобленого бідного українського люду.

Смерть М. Леонтовича — невимовно тяжка втрата для українського мистецтва і всього українського громадянства.

Ім'я цього незвичайного чоловіка і справжнього великого таланта

України відоме не лише українському громадянству, але і всьому культурному світові.

Його пісні та музичні твори завжди й скрізь викликали велике зацікавлення, симпатію і захоплення з боку тих, хто слухав їх на концертах. Музичні твори на концертах Української Капелі Республіканської, — що під орудою композитора О. Кошиця відбула свою концертну подорож майже по всіх містах Європи й Америки, завжди мали великий художній успіх і щирі справедливі оцінки з боку чужинців.

М. Леонтович, як український композитор, перший після М. Лисенка дав нам цілком новий зразок високо-художньої музичної творчості в гармонізації українських народних пісень.

У своїх музичних творах він ішов шляхами сучасної музики, з великою мистецькою вмільстю оперуючи її формами. Своєрідна, ні від кого не запозичена, контрапунктизація, надавничайно цікава гармонічна основа, гра звуковими контрастами, точна, правдива, характерна мальовнича передача всіх моментів з життя природи, — і це на фоні оригінальної української мелодії.

Найбільш популярні з музичних творів М. Леонтовича — це народні українські пісні, яких він скомпонував більше сотні. Але ще досі більша кількість їх не видрукована, „бо скромний автор“, як каже український музичний критик та історик М. Грінченко, „занадто мало робив для того, що б широкі верстви українського суспільства могли їх почути“.

М. Леонтович, дійсно, був занадто скромним і ніколи сам не виставляв на показ своїх творів, а завжди носив у душі своїй і викохував їх у серці своєму. Він не був подібним до деяких „новітніх а ля композиторів“, що виносять на ринок і забруднюють музичну літературу безліччю своїх безграмотно написаних „музичних творів“.

Усі музичні твори М. Леонтовича повні життя, надприродної краси, свіжості, поетичного натхнення.

Звичайна, проста мелодія української народної пісні, що прибрана композитором М. Леонтовичем в дорогоцінну музично-художню тофу, уквітчена блискучими музичними діамантами і мрійно-журливими перлинами, виглядає, як пишна та славна українська царівна, перед якою побожно схиляють свої голови найвельможніші і найзнатніші музичні мудреці світової слави“.

Далі М. Тележинський в своїй статті обговорює характеристичні та цінні прикмети поодиноких численних творів М. Леонтовича, між якими згадує про мало відомі, на слова Чупринки написані „Літні ночі“, музичну пьєсу „Льодом“ та інші.

М. Тележинський кінчає свою статтю життєписом композитора, зазначаючи при тому, що „М. Леонтович був не лише великий музикант, але і чесний громадянин-українець, вірний син своєї Матері України“.

„М. Леонтович народився 1877. року в селі Монастирському на Поділлі в родині священика. Загальну освіту здобув у духовній семінарії, яка була для нього і першою музичною школою.

Дальші музичні студії по теорії композиції слухав він у проф. Бармотіна та Яворського.

На протязі свого життя азнав він багато лиха ще з царських часів, будиши переслідуваний „верними слугами царя-батюшки“, за „мазепинство“. В останній час, подібно Вагнеру й Бетовену, сильно бідував: не

маючи жадних засобів до життя, по де-кілька днів під ряд, крім води й черствого хліба, але вживав іншої страви.

Але не дивлячись на тяжкі умови життя, музичної праці не залишав.

З перших днів революції, разом з найвидатнішими нашими композиторами Кирилом Стеценком, Олександром Кошицем та іншими музикантами, брав найактивнішу участь в організації українських національних хорів, музичних гуртків і музичного відділу при міністерстві освіти в Києві за часів Центральної Ради. Деякий час провадив лекції співу в Музичному інституті імені Лисенка в Києві та в Духовній семінарії.

Спокійний, скромний, надміру соромливий Леонтеско (так жартівливо називали його в музичному товаристві) не любив політики й абсолютно не втручався в організаційні справи.

Підчас большевицької влади у Києві у 1919. р. М. Леонтович був мобілізований большевиками, як фахівець - музикант, і примушений стати до праці в Музкомі.

Коли вступили до Києва того ж року денікінці, Леонтович примушений був увесь час переховуватись, бо „возсоадателі вдіної неделімой“ ваочно присудили його до рострілу за „большевизм“ (!) (а справді тільки за те, що він був українським патріотом-композитором і лише з примусу працював у большевицькому „Музкомі“), і шукали його, аби загнати на той світ.

Боячись попасти в лапи московських білогвардійців, Леонтович 26. вересня 1919. року разом з композитором К. Стеценком та іншими особами втік з Києва до Кам'янця - Подільського, де в той час була українська влада.*)

Через кілька днів Леонтович переїхав з Кам'янця до м. Тульчина на Поділлі, де вчителював у школі та працював над закінченням своєї опери „Русальчани Великдень“. (М. Заклинський подав, що М. Леонтович провадив в м. Тульчині хор Р. Н.)

Пощастило М. Леонтовичу втекти від чорних московських катів, натомість не пощастило йому втекти від таких же червоних катів.

Помер Леонтович на 45 році життя. По смерті його залишилися сиротами удова з донькою.

Загинув великий талант український, але його святе ім'я, пам'ять і слава про нього будуть вічно жити в серцях українських, доки сонце на небі світитиме, доки житимуть люди“.

До цього опису трагічної смерті М. Леонтовича, насвітлення його композиторської силуетки та поданого М. Тележинським життєпису композитора, нині в 22-гу річницю смерті талановитого Творця не лишається нам багато часу до сказаття, — можемо хіба тільки висловити побажання, щоби українське громадянство вшанувало як слід пам'ять Великої людини, не забуваючи при тім, хто і за що нищив нас.

*) Це місце в інформаціях Тележинського вимагав певної поправки щодо втечі разом з Стеценком. Стеценко в дійсності влітку того року перебував у Кам'янці, доглядаючи композицію своїх „Гайдамаків“, яких інколи вгравав в старій оселі о. Ватича на Підвамчу на вятчівському роєлі в присутності одного слухача — Ст. П. Шишківського, що мешкав тоді в цьому старезному будинку, а крім того композитор служив в музичнім відділі якогось департаменту Міністерства Народньої Освіти й алі язяя (М. Боровацький) казали, ніби тодішній шеф цього Міністерства вимагав від композитора щодня композувати новий романс. Отже Леонтович аж у Кам'янці міг спілкувати Стеценка, а не валишав разом з ним Київ. Прим. ред.

Думаємо, що провідні українські музичні кола зі свого боку подбають про видання відповідної біографії М. Леонтовича, в якій були б омовлені фахово усі праці композитора, та оперті на віродостойних джерелах, дані, що відносяться до його життя та трагічної смерті (все ж нині краще можна це зробити, як тому рік, два назад), бо чейже не будемо завжди послуговуватись тим, що нам випадково тут чи там переповідають, згідно по своєму насвітлюють усякі „державні видавництва“ убійників М. Леонтовича.

Двадцять два роки минуло від смерті Леонтовича, і, (здається, паперу чи видавців в нас не бракувало), ми не спромоглися йще на видання праці, хочби з критичним омовленням його творів та насвітленням їх значіння в загальній музиці.

Написати таку працю, про одного з найбільш талановитих українських композиторів, було б кому між укр. фахівцями, — треба лише доброї волі та трохи ініціативи.

МИКОЛА ГРІНЧЕНКО

Я. С. Степовий

(Музичний портрет)

Коли ваша думка хоч трохи спинялася над долею української музики, ви не могли не зупинитися перед таким яскравим фактом, що український народ, такий співучий і талановитий в своїй співтворчості, як може ні один другий народ, не дав нам ще й досі свого генія - музику, не дав творця - художника, що поставив би нашу музику в рівень з музикою інших народів. Ми не маємо ні свого Глінки, ні Шопена, ні Гріга, ні Вагнера, ні Сметани, ні багатьох інших, що перетворивши музичні надбання своєї нації-народу в вищі художні формування музичні, тим самим приєдналися до великої музичної культури світа. Сучасний художник-музикант, як гучно не брентися б в ньому струни його національності, повинен стати на шлях більш широкій, на шлях перетворення музичних здобутків його народу, — здобутків хоч і високо оригінальних, але близьких і рідних лише йому, в форми зрозумілі всім, повинен заговорити музичною мовою, до якої прислухалися б усі, хто хоче й може бачити в музиці мову душі людської.

Отже, це й натурально: самий звук має подвійну природу, — з одного боку він є відгук серця людського, відгук його почувань, з другого — він носить в собі абсолютну красоту музичну, без того, аби надавати йому той чи інший зміст нашого почуття. В елементах першої природи між іншим сховано й те, що дає нам художника, як співця своєї нації. Перша половина природи звуку емоційна, суб'єктивна і тому зрозумілою буде вона остільки, оскільки ввагалі суб'єктивні риси одного індивіда рідні й зрозумілі другому. Друга ж частина природи звуку та, що схована в чистій сфері абсолютної музичної краси, розкривається перед нами до тої міри, до якої закон музичної краси (а вони безперечно існують) вбран в себе художник. Перша частина дає душу музичному твору художника, друга — прибирає його в красиву звучущу форму. І тільки той буде справжнім художником, хто має що сказати, а також може це „що“ оздобити відповідною формою. Душа без форми є напів-мертва, але й форма без душі є пуста оболочка.

З такими вимогами ми підходимо до кожного художника і задовольняє нас лише той, у кого ці два елементи будуть в гармонічному сполученні. Звичайно, саме сполучення цих елементів може бути в різних степенях, що й дає можливість для критичної оцінки художника-музиканта.

Степовий (Якименко) ще досить молодий музикант, але серед діячів на ниві української музики його ім'я зустрічаємо ми дуже часто й особливо в останні часи, коли зацікавленість українською культурою взагалі і зокрема музикою примусили нас пошукати у самих себе де-що з своїх власних придбань. Народився Степовий року 1883. в Харкові; малим хлопцем (11. років) його було взято за добрий голос до

Петербургу в Придворну Капелу, де вже в ту пору був його рідний брат Федір Якименко, тепер відомий московський композитор і професор Петроградської Консерваторії. Хлопець попав в капелу в ті щасливі для неї часи, коли ще там була жива атмосфера Балакірева та Римського-Корсакова, цих славних московських композиторів, коли при капелі існував крім чудового хора ще й не менше чудовий оркестр, що складався виключно із самих учнів. Тут для хлопця, що перебував в постійному музичному оточенні був сиріяючий ґрунт що до його музичного виховання. Капела, повторюю, була в ті часи чимсь подібним до Консерваторії: там були і інструментальні класи, де професорами часто були професори Консерваторії, регентські класи, де проходили теорію музики, гармонію і контрапункт, там були всі засоби, аби дати своїм вихованцям цілком закінчену музичну освіту. Виходячи в капелу, її абітурієнт був бажаним артистом у всякому оркестрі, а чамало учнів переходили просто в капелу до Консерваторії. Так було і з Степовим. Року 1902. вступав він до Петроградської Консерваторії в клас Римського-Корсакова і кінчає її в 1909. році.

Цікаво визначити факт національної свідомості нашого музиканта вже в тій початковій стадії його творчого шляху; навколо цілком московське оточення, рідний брат композитора працює на полі московської музики, професор зачаровує іменно своїм глибоким знанням національної московської звукотворчості, — і все так, оточений такими впливами, Степовий іде своїм шляхом, шляхом ще мало протореним.

Учнем Консерваторії він виявляє вже своє натхнення в „Барвінках“, серії кількох сольо-співів, дуетів, тріо. В цих перших сферах своєї творчості Степовий з'являється перед нами наслідувачем того мелодичного стилю, що такий близький та рідний українській музиці, музиці народних побутових пісень, пісень кохання і взагалі пісень ліричного змісту. Не шукайте в них тої оригінальної краси, того своєрідного вигляду, що мавмо ми в думах козацьких, в історичних піснях, або піснях обрядових; пісні Степового пісні більш близької до нас епохи, пісні Слобідської України, звідки походить і їх автор; від пісень композитора віє пахощами широких степів українських, мелодія їх тихо - задумлива, я би сказав, іділічна і в більшості мінорна... Цікавий факт: самий мінор композитора з тій серії його пісень приваблює нас не своїм глибоким жалем, — його у композитора нема, — не тяжкою тугою, а тихим, лагідним смутком, ніжною журбою. Теж саме треба сказати і про мелодію в мажорним характером: композитор знаходить засоби, аби зм'якшити простий мажор і надати йому ті чи інші риси, що наближають його до мінору. Це все окутує пісні Степового якимсь загальним елегічним фльором, тихим та м'яким: мінор не набрав глибокої сили, віде не переходить в тугу одчаю, світлі мажорні лади, наближаючись до мінору, втрачають дещо з ясності й простоти своїх мелодичних ліній. Тому то й вся серія ця відзначається цільністю настрою, вадущевістю та теплотою. В цьому зміслі трудно навіть сказати, який з пісень серії віддати перевагу; всі вони, більш-менш, рівні по своєму настрою. Але все ж таки й тут можна на де-які пісні звернути більшу увагу: це „Ой, поля“, „Розвійтеся в вітром“, яку по настрою та по силі натхнення треба поставити вище пісні на ці слова, написані Лисенком; тут в справжнє натхнення, вільно виявлена душа композитора, там більше знання і музичного досвіду, а вражіння від твору таке, яначе написано його по замовленню; тому й твір Степового говорить вашому серцю, Лисенковий же романс сліда в вашій душі не лишить. „Степ і степ один без краю“ чудова картина безкрайного степу „аж до моря берегів“, степу мертвого, який прокидається лише від громів, що залетіли на нього разом з хмарами з моря... І яка чудова інтерпретація цього в звуках, з яким умінням проводить композитор це наростання звукової сили від тихого спокійно-епічного мотиву першої частини до грандіозного підйому середньої частини романсу. Або візьміть „Зимою“ („Давилося сонце“) — що за краса! Скільки там справжнього почуття, яке так і лється в цих звуках пісні Степового, скільки там настрою... Треба згадати ще колиському „Місяць ясененький“, тріо „Над Дніпром то сагою“. У всій серії в лише два номери, що своїм музичним складом трохи віддаляються від загально-елегічного тону всієї серії, це „Угоптада стежечку“ та „Ой, стрічечку до стрічечки“ — пісні танкового характеру з ясно означеною народньою мелодією.

Слідуючий крок Степового в цій області це „Пісні настрою“ — серія пісень до поезій О. Олесь.

Власне „Пісні настрою“ по музичному характеру своєму в продовженням „Барвінків“, лише більше угончені, більше складні по своєму музичному збудованню, але основний стиль їх той самий, що і в „Барвінках“; це звичайно, в де-якій мірі залежить і від самих поезій. Олесь — поет сучасний нам; гама його настроїв блискуча й різнобарвна, думка, що вкладає він в свої твори — це думи дулої людини нашого часу, — тому й музичне перетворення цих поезій вимагало від композитора інших

засобів: на зміну епіко-ліричній простоті „Барвінків“ Степовий дав нам спів нової формації, з безперервною модуляцією мелодичної лінії, з більш складним ритмом, з виразними моментами в гармонії — що скоріше відповідає художній салі й красі поезії Олеся.

Загальна музична концепція вокальних творів Степового нескладна і особливо цим відзначаються „Барвінки“. Мелодична лінія співу проста й виразна і приваблює вас своєю натхненою красою; вона головним чином і дає вам настрій; всі інші елементи музичного збудовання пісні відіграють лише допомагаючу роль. Мелодією співу композитор виявляє своє духовне почуття, мелодія — це його творча мова, в звуку якої вкладає композитор увесь зміст своєї душі. І треба сказати, що у Степового в що сказати; правда, може це „що“ не задовольнить вас; ви звикли до грандіозних симфонічних збудовань, ваше сучасне ухо бажає чути цілі світові катаклізми в музиці (Скрябін), але... залиште художнику те, чим багата його творча душа, не накладайте йому своїх вимог; він вас не послухає і за вами не піде...

Форма пісень Степового дуже проста в виразами поділом на окремі часті А—В—А, або А—А, або ще інше А—В. І композитор знаходить засоби, аби в таку просту схему вкласти всю свою чулу душу... І оживають німі форми, осяяні блиском справжнього талану...

За для повноти музичного портрету Степового нам треба сказати кілька слів ще про його фортепіянові твори, про які, може в певності сказати, наше громадянство не чуло та й не має особливого бажання почути. Досі ми знаємо його „Quatre morceaux“ op. 5 і „Six morceaux“ op. 7. Це невеличкі пьєси Valse, Elegie, Danse, Improvisu, Bergerie і т. п. де найбільш привабливі риси творчості Степового: сумна з настроєм написана мелодія і загальна красива звучність знаходять собі місце. Але треба зазначити, що не в цих фортепіянових пьєсах справжній Степовий; тут в багатьох сторонніх впливів то Чайковського, то Гріга, до якого автор має великий нахил, та „нової руської школи“. Більш самостійний він все ж таки в співах.

Отже, в того, що дав нам Степовий, ми бачимо, що в ньому є велика „іскра Божя“ справжнього талану, і будемо вірити, що в своєму дальшому розвитку при серйозній роботі над собою він дасть нашій музиці ще не один натхнений твір.

(„Україна“, ч. 58, 22. жовтня 1919. Кам. Подільський).

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА

Різдвяні настрої

В Піренеях кажуть, що: „Великдень належить Вітру, а Різдво — Душам Померлих“. І привітом від цих душ повіяло на мене зі сторінок „Настуну“, зі спогадів п-ї О. Косач-Кривенюкової про Луцьк.

Так само, як п-ї О. Косач-Кривенюкова бачу Луцьк лише крізь імлу далеких-далених спогадів. Бо і мене відвезено в Волині малою дитиною.

Але на завжди лишилися відтиснуті в душі образи Луцького Замку, срібної, широкої Стирі, що вестримно заливає велені килими лук, гаптовані блакиттю незабудок та живим золотом жовтих каченьців... задумливі, чорні ліса. А над тим усім — та перлово-опалева імла, в якій дрімать стільки легенд, кавок того нереального-вічного, що красою завжди перевищує реальне!

Ми не мешкали в Луцьку, але привозили мене туди з бабуніного мятку. І мені здається, що в опасу п-ні Косач впізнаю садибу панства Роздольських, яка була під замком, над самою Стиррю. Річка заливала велику частину сада. І мені, тоді малій дитині було радісно і трохи страшно бачити, що річка „прійшла в гості до Роздольських“ і трохи було прикро, що нам, дітям, було заборонено підходити ближче до цієї „Гості“. Ми дивилися на неї здалека. А я прислухалася до кроку безлічі чорних круків, які радили свою „чорну раду“ на вежах замку, перед відлетом своїм на далеку Північ, де живе в кристалевому палаці стара чарівниця „Дюдя“ зі своєю донькою розтріпаною, білою красунею Віхолою та Дідом Морозом. Вставали в уяві образи закутого у ледову зброю Фрости-богатыря, короля Сніга та його доньки Маоль, про яких розповідала мені бабуня. І було радісно, що сюди — вони не прийдуть, бо тут уже в'явилися шовкові „котки“ на вербах, розтуляли очка темні-темні фіялки і Весна — ось вона, вже тут! З крильцями метелика за плечима, з сосящим усміхом на рожевому личку веселої красуні...

І от, ще сьогодні бачу білі, високі стовби дзвіниці Катедр, про яку згадує п-і Косач. Чую ровгойдані давони, яких не затерла і не заглушила ані двони Бургосу чи Севільї...

Знаю їх, ті тьмяні коритарі і статуї святих, що їх жахалася Леся Українка. Я приносила їм та клала коло них пучечки фіялок, щоб і ці статуї, увязані у п'ямі коритарів довідались, що на тім саїті! — уже прийшла весна...

Між іншим, чи знають ті, що ніколи не бачили Луцьку, що та Катедра і той „костельний дім“, в якому було оселилася родина Лесі Українки, були старим Василянським монастирем? Ціла частина Луцьку — за „Базиліянським мостом“ — власне, була монастирем, який був забраний російським царським урядом. З келій пороблено було цілий ряд жидівських крамниць, в яких замість побожних ченців нині двонили грошима, додаючи цьому згуку словами, жидівські купці: Хана, Ушері і так далі.

З домів, де були колись Василянські школи, було нароблено помешкань. В одному з них, очевидно, й мешкала родина Косачів. Там же, в тих домах, також мешкала і моя перша вчителька музика — мила, ласкава, старенька пані, якої приввисько не пам'ятаю, бо містилось воно на малій, білій карточці, а не так, як на жидівських крамницях — виписане великими яскравими літерами.

Пам'ятаю і той, облитий „буряковим соком“ великий, в леду висічений Хрест на Стері, — його було вадко, коли ми проїздили мостом „на Красному“. Навколо Хреста було обсаджено врубаними в лед ялинами. Це було приправлено на Водохрещі. Звичайно це робили вояки „ополчення“, якими розпоряджався Луцький „військний начальник“ — Н. К. Масютин, батько відомого нині укр. маляра Василя Масютина, що живе тепер у Берліні.

Ці вояки „ополчення“ несли в Луцьку службу і поліції, і огневої сторожі „пожарних“. Бо нічого того в Луцьку не було. А що пожежі там були часті і страшні, — небезпечніші ще від того, що вулиці „за Базиліянським мостом“ були небруковані, а вкриті дошками, як підлога, — то новий „військний начальник“ Н. К. Масютин запровадив тут огневу сторожу. Цікавий і беручий це був чоловік цей Н. К. Масютин. Мав у собі щось „від Запорожця“. Говорив дуже гучним голосом і завжди з жартом, був великий, кремезний. І вояків своїх називав „абісіндами“. Колиж його питали, чому? Відповідав:

— А ви послухайте їх, коли вона співають: ручуся → не зрозумієте ані одного слова! Бо ж це — абісініські пісні!

Цим терміном називав він типові „солдацькі“ російські пісні, сенс яких був таємницею і для тих, що їх співали. Бо були серед цих вояків переважно українці, які прийшли в сел, лише на час дуже коротенький, щоб тільки „повторити“ військовій вправі і знов потім повертати на село. „Ополчення“ бо було там, що називають по німецькому Landwehr. І ровкавом тогож Масютина було введено „абісіндам“ співати пісень українських, народніх, а не „солдацьких“.

Ще одну „душу“ — не міста Луцьку і не минулого дитинства, а людську! — припровадила сьогодні до мене згадка п-і О. Косач.

Перед кількома роками змерла у Мельницьких Сестер Борромейок старенька пані Горбачевська, дружина покійного проф. Горбачевського. Була вона дуже старенька, не ходила і була сліпа. Я довідалася про неї випадково, від предоброго — уже також покійного Отця Амброжа Смейкала, Капуцина, який служив Служби Божі в Каплиці Сестер. Він кавав мені що в „уставі“ для старих невилікувальних немічних старенька українка.

— Підійдіть до неї! Їй дуже приввально почути рідну мову. —

І я ходила до пані Горбачевської. Покійний мій Дружина уже був хворий і не міг вийти. Пані Горбачевська ніващо не хотіла мені вірити, що я — Наталена Королева.

— Я такої не знаю! — кавала вона. Та чому вона до мене ходила?

А потім всміхається хитрим усміхом людини, яка знає, що її дурять, але не хоче піддатися. І говорила:

— Але-ж, Ліле, навіщо ви скриваетесь? Хіба я не пізнаю Вас? Таки ж і голос Ваш пізнаю, — і от обмацувала мені рукою обличчя, це був її спосіб „дивитися“, бо очима бачити не могла.

— Таки ясно пізнаю: Ви — Ліля Косач-Кривенюк. —

Так і не могла її перековати. І, під кінець уже і не намагалася. Хіба ж не більш дав уява, як дійсність?

Творці не вмірають

Осінь тридцять третього року.

Україна охоплена полум'ям страшного, штучно організованого більшовиками голоду.

Зарослі будяками й лободою села, порожні хати, навхрест забиті дошками вікна й двері. Виснажені страшними тінями блукають вдовж широких шляхів, шукають хоч чогось поїсти після на диво врожайного літа. Шукають і не знаходять. Вибиваючись із сил, падають на обніжках, щоб більше не підвестись. Гинуть, нікому не цікаві, нікам не рятовані, як мухи осінні...

А в Києві, в будинку ч. 7, на Фундуклівській вулиці, в затишному залі людно. За столом сита людина одноманітним, байдужим голосом вичитує про те, як гарно живеться колгоспникові Микиті чи Іванові, з яким запалом працює він на колгоспному полі і навіть, коли треба, жертвує собою за „щасливе, заможне колгоспне життя“.

Напряг „твору“ зрозумілий всім. Адже саме цього року „батько“ Сталін кинув гасло: „Жити стало краще, жити стало неселіше“, підкріплюючи цим раніш сказане: „зробити колгоспи більшовицькими, а колгоспників заможними“. Тому слухачі до читання мало уважні. Знають наперед, що зараз, в кожній газеті, в кожному нарисі, оповіданні, новелі й повісті колгоспник живе щасливо, заможньо й весело. Ість борщ з салом, вареники, ласує медом і випиває по чарці. А по обіді — патефон або радіо. Ось чому й слухати не варто. Можна зіграти партію в шахи і після того виступити в дискусії й говорити так, ніби ти уважно прослухав твір від початку до кінця.

Лише бідно одягнений голодний студент — першокурсник, мрійник, який сподівається колись і собі ступити на шлях літературний, уважно слухав „метра“. Слухав, згадує про опухлих батьків, що гинуть в голоду десь там на селі; міркує, де б це завтра поїсти хоч чоґонебудь. У нього від старанно перелічуваних у новелі страв, підводять живіт і зводять щелепи.

Та ще праворуч від стола, у невеличкій кімнатці, за шаховим столом, сидить людина в гарному зимовому плащі в смушевим ковніром. Овальне в чітко окреслених тонкими рисами обличчя, гострі, розумні очі. Людина механічно пересовує фігурки і теж уважно слухав „новеліста“. Губи й морщать в якійсь болісній і разом призьрлливій посмішці.

Часом киває вона влучну й різку репліку, від якої агнічується і той, хто читає, і ті, що слухають. Всього кілька слів, але вони такі вбивчі, такі гострі, що відразу оголюють лицемірство й порожнечу всього „літературного“ вечора.

Після читання слово забирають так звані „штатні“ критики. Новела їм сподобалась. Автор „правильно“ схопив у своєму творі „великі“ ідеї Сталіна. Література збагачується новим хорошим твором. Все йде гаразд, гладенько...

Та ось... слово бере неспокійна, нервова людина в зимовому плащі. Людина говорить гнівно, з болем. Вона послідовно, логічно піддає „новелу“ нищівній критиці. Від „новели“ не залишається й смілки Почуття чогось нечесно зробленого, штучного ба навіть шкідливого, сором за те, що береш участь в цьому вечорі, охоплює всю валу, після промови людини в чорному плащі.

Дехто, приховуючи сором, несміло пробує боронити автора, а присоромлений автор не знаходить нічого іншого, як:

— А чого ти, Григорію, сам не пишеш? Писав би і нам показав, як треба писати...

— Я написав, та ні один бісів батько друкувати не хоче. Боятися! Та й писати ніколи за гавкотнею.

— Як то за гавкотнею?

— Та отак! Замість писати, гавкаю уже по радіо!

Виявляється, що найталановитіший сучасний новеліст змушений, замість творчої праці, працювати... диктором київського радіокомітету.

... Трохи пізніше, того ж року.

Група київських письменників виступає перед відпочиваючими робітничого будинку відпочинку в Пуші-Водиці.

Посьорбавши пісного кандьору, „відпочиваючі“ знехотя слухають про те ж „злочинне“ життя, борщ, мед, вареники. В залі нудота. Та ось новий автор. Він читає останнім. Читає коротеньку чудову новелу а часів громадянської війни. Рівно ллється в залі неголосний, але виразний дикторський голос. Люди стихають, уважно ловлять кожне слово людини в чорному плащі, заслуховуються... Скінчив...

Без чверті одинадцята. Час, коли відпочиваючі мусять йти спати. Оголошується кінець вечора. Але люди не рухаються з місць. Зачаровані, вони кілька хвилин сидять мовчки, а потім вшлудують до нестями і просять читати ще.

Чоловік у чорному плащі відмовляється: час пізній, не можна порушувати режим будинку. Та люди не відцухають. Тоді чоловік насуплює тонкі брови, замислюється і, ніби зважившись на щось важливе, згоджується:

— Добре. Я вам почитаю скільки встигну до одинадцятої. Коли не скінчу, пробачте... І знову тиша.

На цей раз тиша незвичайна. Зацікавленість потроєна. Здається між слухачами й автором туго натягнуто невидиму струну, так туго, що кожен боїться навіть поворухнутись, щоб не обірвати її.

Епізод за епізодом розгортається перед враженими слухачами картина жахливого народного горя, жорстокого, неблаганного голоду. Дійшовши найвищої напруження, кульмінації, людина... вриває читання...

— Ну, ось і одинадцята година. Прочитати не встигнемо, — спокійно каже автор...

Люди знехотя підводяться і розходяться по кімнатах.

— Знайшовся хоч один сміливець, — шепчуться поміж себе...

І справді, тяжко собі враз уявити, який то був ризик, і, коли хочете, героїство. Директор будинку, інші пасьменники здивовані, стурбовані і налякані. Адже говорити в такий час, читати на прелюдних зборах про голод... Адже людина в чорному плащі не сквала слухачам, що в недочитаній новелі мова меваться не про тридцять третій, а про двадцять перший рік...

А за якийсь час по тому, всі щарі українці, всі, хто любив українську літературу, з жахом і подивом прочитали в газетах про те, що кращого українського новеліста, того, хто всією своєю творчістю переконливо доводив, що так звана велика жовтнева революція нічого не принесла українському селянинові, крім злиднів і голоду. — Григорія Косинку розстріляно в катівнях НКВД.

Людину розстріляно за щаре, правдиве слово. Його талановиті книжки вилучили з бібліотек. І слід, як кажуть, виметено. Думали, нічого й не залишлось від Григорія Косинки. Згадувати про нього навіть небезпечно було. Вмер і чоловік і його творчість.

Така доля спіткала не лише Косинку. Хвальовий, Куліш, Зеров, Епик, Влизько, Плужник... Та хіба мало їх, передчасно закатованих чи загнаних?!

Так хоронили українську літературу за Советів. Але творці не вмирають! Ті, хто любив свій нарід і боровся за його будуччину, завжди живуть в серцях народу. Їх шанували, їх ніколи не забували.

І тепер найпершим завданням літературних сил звільненої України є завдання воскресити на сторінках нашої преси, підняти й понести в нарід сотні літературних імен, імен борців і мучеників, що жили, творили і вмирали за свій нарід, для свого народу.

М. В. ДОЛЬНИЦЬКИЙ
(Відень)

Червона „Історія України“

Трапилося було так, що автора цих рядків запрошено було в Дніпропетровську до одного дому, де молодь сходилась „гуляти“. Цікаво було побувати серед міської молоді, тим більше, що в часу прогнання большевиків в цього міста мивуло було саме пів року. Далі цікаво було пізнати настрої і погляди цієї молоді та ознайомитися з її духовістю і зацікавленнями.

Прийняття було „пролетарське“: „зрадуйте!“ і дуже недбале подання руки. Та не можна сказати, що не радісно: буде з ким танцювати, казали дівчата.

Товариство було миле: кілька дівчат, кілька хлопців, вбільшості б. студенти місцевих Інститутів. Немаючи зайняття, сходились щодня на танці при патефоні, на гулянку та забаву. Розмову ведено на „міській мові“. „Міська мова“ — це мова всіх українських міст, нібито російська, та в дійсності в властивою московською мовою має небагато спільного.

З цього й розвинулася наша дискусія. Перед в ній вели хлопці, намагаючись докзавати „стару тезу“ про вищість північного сусіда, про красу московської літера-

тури та про „культуру“ московської мови. Очитані, пересяклі творами совєтської продукції, захоплено жонглиювали словами про братерство, рівність та матеріялізм.

Тут був кінець дискусії, яка й так шохвилини набирала гостроти. Ніхто не хотів і слухати про якісь незрозумілі національні різниці, про боротьбу націй, про таємницю зросту й упадку держав. Авторамі цих рядків заявили, що він „зоологічний націоналіст“ і з ним їм неприємно бути разом. І на дорогу, холодно прощаючись дали книжку. Вона мала на все відкрити очі й навчити любити Україну. В заміну за неї автор цих рядків подарував присутнім „Історію України“ Дорошенка, роз'яснюючи, що вона прекрасно відсвіжує кров.

Такий був кінець першої зустрічі з українською молоддю в великому місті.

* * *

Незвичайно цікава книжка. Вона може дійсно переконати й навчити любови до України. Але не так переконати й не так навчити, як це думали скастровані умми першої й останньої генерації червоного новоінтелігентського міського юнецтва. І ще щось: книжка ця розкриває, може в такий ярий спосіб, як ще ніколи, забріханість, перфідію та ненависть до українства б. володарів України.

Перейдім до її обговорення. Бібліофільсько старанно видана й цікаво ілюстрована робить на перший погляд мале враження, а вмідло аредагована „гіпнотизує“ читача. Її повний наголовок: „Історія України, короткий курс, під редакцією С. М. Белоусова, К. Г. Гуслистого, О. П. Оглобіна, М. Н. Петровського, М. І. Супременка, Ф. О. Ястребова — Видавництво Академії Наук УРСР — Київ 1941. — Друковано у Львові“. Сторін 410.

Імена авторів, яких в передмові названо ще цілу назву та місце друкування — говорять самі за себе. Книжку цю призначено було початково до масового поширення на Західньо-Українських землях, та збуту вона там не знайшла. Тому то квітень II на слід, де вона мала за завдання вбити в духовості українця рештки національної гордості та зробити її читачів членами „радянського народу“, під яким, чомусь, навряди розуміла, впершу чергу москалів, а там дальше, як властяться і як вимагав конюнктура чи пак мова видання історії даного народу, невід'ємної вітки... і т. д.

Обговорювана „Історія України“ являється незвичайно цікавим документом і її сьогоднішня вартість без сумніву архівального характеру. Читается її легко й цікаво, прямо одним духом. Довідатись можна в неї „Історичних речей, незабаралених дрібно-буржуазно-націоналістичною агіткою“, тільки речей, які самі по собі є сенсацією. Про це довідатись можна було усно, але в книжці цій стоїть чорне на білому, що: „культура Київської Русі мала великий вплив на розвиток культур усіх 3-ох братніх народів — українського, великоруського і білоруського — і в їх спільною спадщиною“, але всі князі та їхні держави, це властиво історія таки народу великоруського. При цьому в маркантним аживанням слова „великоруський“. По реабілітації різних царів Петрів І. приходять до голосу й рафінована дефініція московського імперіялізму.

Книжка навчає, перекручуючи та ведоговорюючи, що північні князі, які з часом утворили Московську Державу, загарбували українські землі за угодою, ба навіть активною допомогою місцевого, українського населення. Загалом, в цілій книжці не знайти місця про різниці й суперництво України з Московією, а тільки „спільність інтересів“, „спільну духовість“ і „спільність політичних плянів“. Всі національні повстання, все намагання до самостійності мали тільки соціальне тло, були „боротьбою, селянства проти фєвдалізму“.

Гетьмана Б. Хмельницького величається не за його полководського генія, не як обновителя Української Держави, але за Переяславську Умову. Бо „приведнання України до Росії мало велике значення для українського народу. Спільними силами український і російський народи протягом ближчих десятиліть відбили напади на Україну північної Польщі і султанської Туреччини. Тіснішими стали економічні й культурні звязки українського й російського народів“. Як це все було в дійсності, навчає правда, нефальшована „Історія України“. Жебрацько-захляння московська душа не відкрив в „Історії“ Академії Наук УРСР всього фальшу, облуди й зради при підписанні „Статтей Богдана Хмельницького“ в Москві, в березні 1654 р.

Про цю „спільність“ пишеться обширно. Томуто й гетьман Мазепа вийшов в „Історії“ большевицького, ще чорнішим, ще більшим зрадником, як у „Історіях“ царського часу.

Всі основні теми книжки підкреслені цитатами з писань Марксо-Леніна-Сталіна. Це робить на читача дивне враження. Новіші часи, повстання, культурний розрив та пробудження політичне українського народу — діло „пролетарів“ і так воно бути мусило, бо ж навіть „Ленін і Сталін про це так писали“.

Не дійшовши й до половини книжки, починається нова доба комуністичного розвитку. Це все, що тут написано, переходить всяку уяву. Україна — співтворець в будові комунізму. Мало цього, всю діяльність комуністичних вождів з їхнім головою Леніном включено, як складову частину, до історії українського народу. Всі діявольські видумки колективізації, індустріялізації, урбанізації приймається за плід українського духа, навидуючи йому при цьому героїв, які з українською кровю не мали нічого спільного. Всі ці фабрики, заводи, колгоспи мали до українського робітника хіба одне відношення: побудовані були з його крові й поту та служили до експлуатації їх же!

Цяк кілька слів про червону „Історію України“ нехай буде причинком до характеристики того роду большевицької літератури. Вона ж бо, головню історичні праці й розвідки, нанесла в уми східних українців катастрофальне спустошення, головню духовність молодого міста вийшла з розвалу СССР обнаженою з ідеалів, без матеріялу її обновили. Бо нпр. „Історія України“ Дорошенка, яка цікавістю і ясністю мало мав собі рівних — не надто переконуює молодь міста. „Бачите — кажуть“ — тяжко говорити. Нас вчили інакше. Шкода, що Ленін помер, все було б інакше“.

Та село реанімує інакше. Автор цих рядків бачив по Сіль-Управах вложені в стійки червоні „Історії України“ видання АНУРСР з 1941, призначені на знищення. Один староста, б. вчятель сказав: чортові сини! Вони думали, що хтось читав цю дрян. Думали, не знаємо власної історії. Ви читали? З гетьмана Мазепи зрадника зробили, чортові сини“.

Дивна Ти, Українська Земле. Скільки нещастя і недолі пройшло по Тобі, скільки живого трупа Ти заховала, але завжди маєш міць, видати з себе нових, здорових членів народу, що Тебе замешкує.

І скільки б Україна не втратила інтелігенції, село видасть в себе завжди адорове, пружнє зерно, яке швидко розростається вгору й вширш.

В. ГАЄВСЬКИЙ — В. РЕВУЦЬКИЙ

Шляхи розвитку українського театру

„Я вірю в кращу будучину рідного народу, я вірю, ні, я певна, що вільний геній цього народу створить нове вільне національне мистецтво: це мистецтво буде стояти в глибокому органічному зв'язку з інтересами народних мас, буде допомагати їх різнобічному розвитку, їх боротьбі за кращу будучину, за красу духовно і сильну людину“ — в цих яскравих, сильних словах геніяльного митця — М. К. Заньковецької ми маємо глибоке розуміння майбутнього українського театру.

Большевицькі писаки в словах великого майстра вбачали „пролетарські й інтернаціональні ідеали“, актриси, свідомо ватушковували, як розуміла Марія Константинівна, національну самобутність і провідну роль українського театру, намагаючись за всяку ціну довести залежність українського театру від російського.

Всім відомо, наскільки своєрідним театральним явищем був український вертеп XVII століття, проте знайшлися таїд „теоретики“, які на сторінках советського журналу „Театр“ повідомили, що, мовляв, першоджерелом вертепу в російський „петрушка“. Для кожного справжнього знавця театру незаперечною істиною в спорідненість російського „петрушки“ з німецьким „Гансвуртом“ і персонажами італійської комедії „дель-арте“.

Інші „знавці“ українського театру з москалів доводили, що перлина нашого театру — „Наталка Полтавка“ Котляревського — в не що інше, як відбиття російської комічної опери XVIII століття а Іа „Сбітенцік“ Княжнина та ін., ігноруючи новсім ясний факт про багатющу пісенну творчість українського народу.

А хіба не обурдянам в твердження, що нелетєнь української реалістичної драми — Тобілевич — в епігон російського драматурга О. М. Остроаського!

Таких фактів можна навести безліч.

Переглядаючи багатогранну історію українського народу, ми бачимо, що роками найбільшого розвитку культури, мистецтва і театру в чася, коли Україна мала най-

щільніші зв'язки з країнами Західньої Європи і не знала московського гніту. Згадаємо величні постаті Богдана Хмельницького, Івана Мазепи і Петра Дорошенка, коли Україна укладала угоди з такими країнами, як Прусія-Бранденбургія, Швеція, Туреччина та інші, широкий культурно-національний рух кінця XVI і початку XVII століть з такими діячами культури і мистецтва, як Петро Могила, І. Волкович, Д. Туптало та ін.

Але починаються часи лихоліття, коли Україна стогне під чоботом московських воевод, а пізніше генерал-губернаторів, коли зникає назва Україна, коли на валуєвським наказом 1876. р. заборонялось „рааличные сценические представления на малорусском наречии“.

Але, не дивлячись на ці переслідування, український театр продовжує своє існування завдяки таким самовідданим діячам, як М. Л. Кропивницький та брати Тобілевичі. Намагаючись зберегти своєрідні риси національного характеру, життя та побуту України, Кропивницький разом з тим обмежував коло тем, образів нашої драматургії. Творчість Кропивницького була, безумовно, прогресивним явищем для національної справи, але потім в руках епігонів порина драматурга вироджувалися в мелодрамки типу „Нещасного кохання“ з вічними співами, гопаком та горілкою, що органічно не були пов'язані в осознанім змістом та сюжетом твору. Так навівала крива етнографічно-побутового театру.

Все більш зростаюче зубожіння українського народу на межі XIX—XX століть викликає нову могутню хвилю національно-визвольного руху. На цьому ґрунті формується й розвивається нова українська драматургія, яка, як і в кращі роки свого існування, орієнтується на світову драматургію. В творчості Л. Українки, Черкасенка, Олеся знайшли свій відбиток новіші досягнення західньо-європейської драматургії.

В цей же період на Україні вперше з'являється український відділ в невадого перед тим заснованій музично-драматичній школі М. В. Лисенка, на чолі якої стала М. М. Старицька. А через рік сталася знаменна подія в історії українського театру — утворився постійний драматичний театр під орудою одного з корифеїв українського театру — М. К. Садовського. Він у своєму театрі провагує тут кращі зразки нової української музично-драматичної творчості поряд з світовою оперною і драматичною класикою.

Повалення російського царату в 1917. р. дало змогу українському народові приступити до широкого національно-політичного і культурного будівництва. В 1917—1918. рр. з'являється ціла низка державних українських театрів, створюється ряд навчальних театральних закладів, виходять друком багато оригінальних українських п'єс та перекладів західньо-європейської драматургії. Ця доба буйного розвитку театру, цей національно-культурний ренесанс був пов'язаний із звільненням від Москви і новонав'язаними міцними політично-господарськими і культурними зв'язками з Західньою Європою, зокрема з Німеччиною.

Совети принесли не тільки довгі й гіркі роки поневіряння та злиднів, але й духовне рабство. В галузі театру більшовики культивували пристосовницьку, творчобезплідну, „на соціалістичнім замооденням“ драматургію. Під галасливою вивіскою „пошани“ до класиків, українську драматургію тягнули назад в обійми етнографічно-побутового театру. Наприклад, у виставі п'єси „Олімпійця“ Корнійчука „В степах України“ друга дія закінчувалась майже балетом за участю „щасливих „пейзан“, цебто українських дівчат і хлопців.

Під час панування советів на Україні творчі прагнення українських мистців були сковані. Їх примушували працювати над „тематикою“, яка не мала нічого спільного з Україною. Будьякі наміри створити справді національне в мистецтві вважали жорстокою відсічю. Таких художників оголошували шовіністами і нещадно переслідували. Коротко кажучи, більшовики за зсичу ціну намагались знищити велике самобутнє українське мистецтво. Все це провадилось під димовою завісою галасливої балаканини про мистецтво, „національне формою, соціалістичне змістом“. „Комісари від мистецтва“ використовували різні способи для боротьби з справжньою національною культурою й мистецтвом та його кращими представниками. Тут і підкуп, і терористична розправа, нахабна брехня і фальсифікація і, нарешті, ізуїтське прагнення затримати дальший розвиток мистецтва і театру, законсервувалиши його у вузьких рамках етнографії і побутовщини.

Звідси першочерговим завданням для українських мистців є піклування про дальший розвиток самобутнього національного стилю в мистецтві та театрі.

Кожен нарід, який має багатобарвну історію, і який нестомно боронив за свою національну єдність, волю і право на історичне існування, — нарід в традиціях — мусить мати велике національне мистецтво. Україна є таким народом і її мистцям

треба прикласти всіх зусиль для створення такого мистецтва. Треба поєсти нещадну боротьбу за викорінення брехливої безглуздої теорії про інтернаціональне мистецтво. Пишний розквіт мистецтва, його повнокровність в'яляються тоді, коли воно глибоко корениться в рідному ґрунті, коли поезія, пісня, танок органічно пов'язані з жаттям, побутом, звичаями народу.

Політика советів щодо ізоляції українського суспільства від західно-європейської культури і мистецтва не дала змоги познайомитися з найкращими зразками сучасної світової драматургії. Так само це стосується і сучасної драматургії Західної України. Світова культура, яка завжди творчо запліднювала нашу культуру і мистецтво, була довгі роки наглухо замкнена від нас. Зараз є повна можливість вийти в коло тих ідей і художніх образів, якими живе Європа. На сцені найкращих театрів повинні з'явитися п'єси сучасних драматургів Заходу. Наша драматургія повинна оволодіти ідейним багатством Заходу, освоїти високі зразки нової драматичної техніки. Це, безумовно, буде одним з могутніх факторів дальшого поступу в розвитку української драматургії та театру. На черзі дня — питання про використання репертуару західно-європейського театру, переклади найкращих зразків його українською мовою.

Літературні й україністичні матеріали по газетах

VIII.

„Український Голос“ (Луцьк) 11. та 25. грудня 1942. містить спогади сестри Лесі Українки Ольги Косач-Кривинюк п. н. „Перебування Лесі Українки в Луцьку“. 7. січня ц. р. УГ містить уривок з повісті „Мулярі“ А. Давена п. н. „На Різдво — у церкві“.

Катеринодарська „Кубань“ з 27. листопада м. р. містить велику й ґрунтовну статтю П. Дмитренка п. н. „Вопроси національно-культурного самоопределения и большевизма“, де почасти поданий також кубанський матеріал до цієї теми. Але в основному ця стаття лише потверджує аж до деталей все те, що й раніше на цю тему було відомо в еміграційній пресі.

Велику й докладну статтю С. Соснового про голод в Україні в рр. 1932 — 33. приносить харківська „Нова Україна“ 8. листопада м. р. (ч. 253).

Берестейське „Наше Слово“ з 25. вересня м. р. містить нарис Федора Дудка „Місто Берестя та його початки“.

„Українська Думка“ (Черкаси) 30. грудня 1941. умістила статтю І. Артеменка „З минулих днів“, присвячену пам'яті учителя авторового, козака Холодногорського Гайдамацького полку, Ол. Ф. Торопа, розстріляного чекою. 21. березня 1942. цей самий часопис містить дуже дотепний побутовий фейлетон С. Лялька „Пригоди Володимира Івановича“.

„Нова Доба“ (Бердичів) 7. жовтня м. р. містить статтю Євг. Ярмолюка „У клеті грози“ — про збірку поезій Петра Карпенка - Кривіці „Гримлять дороги“. 23. вересня цей часопис умістив статтю М. Геца „Бой за Бердичів у 1918. р.“ — в місяці лютім 1918. 26. вересня — більшу статтю М. Чулавіського „Завдання народної школи“.

„Пінська Газета“ від 6. серпня м. р. умістила статтю митроф. протосвєря Павла Калиновича про минулину Пінська п. н. „Пінськ і пінський Богоявленський монастир“, а 23. жовтня — статтю Р. Б. про найважливішого українського графіка ХХ. століття п. н. „Юрій Нарбут“.

Берлінський „Голос“ 8. листопада м. р. містить ґрунтовну статтю О. М. „Лисенко й питання української культури“.

На сторінках „Подільнина“ наприкінці вересня м. р. була уміщена стаття С. К. про Гривька Косинку, а на початку жовтня стаття В. М. Георгієвського про Кам'янецьке церковно-археологічне товариство та його музей подільської старовини, ґрунтовно понищений большевиками та його ж стаття про кам'янецького археолога та дослідника старовини Б. Сіцінського.

Золотоношське „Українське Слово“ з 22. червня м. р. містить з нагоди 23 роковин смерті українського історичного повістяря - націоналіста Олелька Островського, розстріляного большевиками в р. 1919, довшу статтю „Олелько Островський“, потім спогади дружини письменника п. н. „Олелько Островський в колі українських письменників та політичних діячів“, потатку В. Хмеля „Переслідування сім'ї Островського большевиками“ та передрук автобіографічних нарисів покійного письменника „В ткр-

мі", що вперше появилися року 1908. на сторінках гадячського „Рідного Краю“, видаваного Оленою Пчілкою.

„Крем'янецький Вістник“ в 17. вересня м. р. містить спогади А. Рокосовської про ваторгу на Соловках п. в. „За що?“ (За „Вінницькими Вістями“).

„Вінницькі Вісті“ досить систематично уміщують переклади з німецьких поетів Михайла Зерова, інколи містять оригінальні поезії — М. Ореста, О. Тарасюка, В. Колодія й ін. авторів. 24. серпня м. р. умістив статтю Дм. Денисенка „Іван Фрашко про марксизм“, 27. вересня докладний перегляд Ап. Трембовецького „Парки Вінничина“, 4. жовтня його ж статтю „Камінь Коцюбинського“, 1. жовтня статтю наукового співробітника М. Кондратенка „Кость Широцький, дослідник української культури“ — про рано вмерлого історика українського мистецтва. З цієї статті Кондратенка довідуємось, що „Нарис в історії художньої культури Галичини“ та „Минуле Подільської землі“, уміщені на сторінках „Вінницьких Вістей“ чч. 40—42 в року 1941. й ч. 2 в р. 1942. були редакцією аж тепер вперше опубліковані в захованих певно десь у родині протягом чвертьстолітнього лихоліття рукописів покійного вченого. Дня 11. жовтня м. р. цей часопис містить коротку, але джерельну статтю Ап. Трембовецького; „Навчання М. Коцюбинського в Бару“, що привносить нові документальні дані про життя цього великого українського повістяря з часів його юнацтва.

„Дніпропетровська Газета“ в 29. серпня містить нарас 1. Крутя „З минулого“ — про безконечні часи большевицького терору, а 8. вересня цей часопис містить статтю М. Новиченка „Олександр Олесь. Чужинецький період його творчости“ та кілька емігранційних віршів маєстро.

„Краківські Вісті“ в січні мін. року вмістили перегляд Є. Ю. Пеленського „Два роки“ — про ровії української преси та видавництва в Кракові, репортаж Юрія Тарковича „Свят-вечір у Києві“, статтю Ст. Барана „Холмщина вчора і нині“, великий талановитий нарис Ніни Бурик „Новий рік у советській школі“, цікаві записки вояцько-половеного старшини-українця Як. Марченка „Понад Дністром“, статтю Ів. Панкєвича про дві гуцульські колядки, нарис Р. Купчинського „Бій за мову“, великий звіт В. Л. „Вистава українських мистецтв у Львові“, довший огляд сучасної української поезії Л. Б. „Буревістя в українській поезії“, репортажі Тарковича „На Лівобережжі“, Ярослава С. „Над Оаїнськам морем“.

В лютім місяці цей самий часопис умістив оповідання полоненого старшини Миколи Терлецького п. н. „Мати“, докладний звіт про мистецьку дискусію у Львові про напрямки українського мистецтва, цікавий монтаж Ю. Середняка „Підсоветський гумор“ — в Галичині, спомини Р. Купчинського про карикатуриста часів першої світової війни О. Р. Сорохтея († 1941), репортаж Одуда „Київські вражіння“, статтю М. Островерхи „Одні із забутих“ — про малованого поета Юліяна Миськевича (1887—1941) та його історично-ліричний нарис „Сорок тисяч цвіту“ — про агасання Української Галицької Армії в „Чотирокутнику смерти“ на східнім Поділлі в осени р. 1919, великий звіт М. П. „Мистецтво та критика у нас“ — про реферат Миколи Голубця на цю тему.

У березні „Кр. В.“ принесли довші спогади Даміяна Горняткевича про Сорохтея п. н. „Для мистецтва“, нарис Ніни Бурик „Село в Україні за большевиків“, джерельну статтю В. Косаренка-Косаревича „Пропащі скарби“ — повню цікавих подробиць нищення большевиками Музею України в Києві з величезними збірками козацької старовини Потоцького, спогади Б. Мандюка „Галицька молодь і комсомол“, уривки зі спогадів червоноармійця поневолі „Під большевицьким навулом“, І. Р-ича оповідання Р. Купчинського з часів весняного походу р. 1918. п. н. „На донських степах“, докладно опрацьовану довшу статтю М. Дагора „З історії (гр. кат.) церкви у Кракові, докладні інформації Б. Цегельського про музичне життя в Києві в сезоні 1941/42, та його ж статтю про Лисенка, змістовний перегляд Мирослава Полотницького „Українська шкільна молодь у боротьбі з большевиками“, посмертну згадку Ю. К. про М. Чирського.

У квітневих числах цього часопису знаходимо великодне оповідання Нат. Королевої „В ніч під Воскресення“, статтю Касяна Костенка „Великдень за большевиків“, Юрія Косача „Великдень Бортовнянського“, та його ж „До кривав в укр. мистецтві“, Ів. Чолгана „Львівський Великдень за большевиків“, Є. Ю. Пеленського „Ольга Кобилянська“, С. Барана „Зустріч з большевиками“, М. Островерхи „Провесна 1917. р.“, В. Сімовича „Над могалою В. Пачовського“, репортаж Ю. Тарковича з Волни, потім зі Самбора, нарис Ніни Бурик „День Васи Бубликова (З советських буднів“), звіт З. Т. про перший привлюдний виступ у Львові поета Т. Осьмачки, нарис Г. Колодія про історичну місцевість — „Плісневськ“, спогади Миколи Ковалевського про О. Севрюка п. н. „Ще кілька рядків“, репортаж про життя української молоді на Грубешищині

п. н. „Квітки на морозі“ (Б. Сам) й статтю др Б. Грицака „Український господарський солідаризм“.

„Краківські Вісті“ в травні й червні м. р. містили цікаві нотатки „З подорожі до Києва“ Т. Ляховича, талановите, як звичайно в цієї авторки оповідання дещо репортажного стилю „На старому гніді“ Ніни Бурик, темпераментно й переколюче написану статтю В. Косаренка - Косаревича „Зловживання шевченківських свят“ — проти улаштування нудних, інколи майже відстрашуючих академій, що при уважнішій ставленні могли б бути й цікаві. Костенко умістив був тут дуже змістовний звіт про виклад інж. Манжули в Сяноці на тему „Як заселено Кубанщину“. Стаття Петра Мегика „За український стиль“ присвячена мистецьким питанням. З нагоди чергових роковин смерті Франка Володимир Дорошенко дав змістовну статтю „Іван Франко — ворог комунізму“, а Іван Возняк подав цікаве листування у статті п. н. „Іван Франко та Андрій Чайківський“. Деншу статтю про ставлення московської критики до Шевченка й продовження її п. н. „Відповідь Ш. моск. критикам“ дав Володимир Дорошенко. Лука Луців ще раз, після своїх давніх і незвичайно докладних студій вміщених добрих десять років тому у львівським „Літературно - Науковим Вістником“, розбирає вплив творів Ніцше на творчість Ольги Кобилянської у статті п. н. „Кобилянська і Ніцше“. Характер спогадів про недавню минуле мають нариси В. Іванця „З перших днів визволення в Миклашезі“ та „Бова Дружина“ Ніни Бурик. Роковинам видатних осіб присвячені статті П. С. про Гетьмана України Пилипа Орлика та П. Ісаєва „В перші роковини смерті дра Миколи Конрада“, замордованого більшовиками. Репортажі, повні цікавих вражень в Україні, вмістали Р. Сутор („Моя батьківщина, як її побачив“) та Ю. Андрушко („З мандрівки по Україні“) й І. К. (Бездоріжжями України). Довга низка вражень Р. Сутора може взагалі уважатися за найдокладніший репортаж в східних українських землях, що появилася досі від початку війни в українській пресі. Старанні нотатки Теофіля Курилло „Лемківці - науковці“ в XV—XX. віках дають уяву про значну участь представників лемківського племені в українській науці. Нарешті репортаж С. О. „По українських селах Словаччини“ переносить нас у заглиблення Східної Словаччини.

Р е ц е н з і ї

УКРАЇНСЬКИЙ ЗАСІВ. Літературний часопис ч. 1, Харків, жовтень 1943. Стор. 80+4, 8^о.

При харківському т-ві „Просвіта“, що розпочало свою діяльність із кінцем 1941 р., закладено „Письменницьку Секцію“, що об'єднує більшість українських письменників і критиків Харкова. Належать до секції м. ін. такі літератори, як А. Гак, Дм. Ніценко, Ю. Блохін, О. Варавна, М. Іванов, М. Цуканова та інші. Секція розвинула досить живу діяльність, м. ін. zorganizовала літературну студію для письменників-початківців, відбуваються відкриті й виклади на літературні теми, виготовляються переклади вах.-європейських письменників тощо.

За один із найважливіших проявів літературного життя харківського гуртка письменників треба вважати появу літературного журналу „Український Засів“, довкола якого згуртувалися не тільки літератори, але й науковці й взагалі інтелектуальна еліта Харкова.

Перше число нового журналу починається „Думками німецького воєнка з приводу заснування українського літературного місячника в 1942 р.“, видрукованими паралельно в німецькій та українській мовах. Автор цих „Думок“ — провідник окремого призначення („зондерфюрер“) др Бернгард Пайр (Bernhard Paup) звертається до українських поетів і прозаїків із закликом починати свою творчу працю серед нових обставин, саме тепер, коли починається органічне відродження культурного життя українського народу, що стільки жертв привів на своєму історичному шляху. „Музика, танок і театр знов набувають своїх прав — пише др Пайр; — немає вже ніяких перепон до шкелання власної народньої мови, а разом з тим і письменство українського народу, який з гордістю може озирнутися на зокрема багату й мирову традицію в минулому, вимагає нових імпульсів, вимагає нових молодих сил, що будуть своїми творами служити відбудові Країни в майбутньому... Журнал ставить собі безпосередньо завдання згуртувати навколо себе старі й молоді творчі сили і виступити в творами, які забратимуть слово в питаннях найживотрештнішої

сучасності й минулого, чи то в вигляді власного поетичного твору, чи то як сповнений розуміння й вчування відгук мистецького споглядання. Журнал цей служитиме мирній відбудові культурного життя країни, в блакитному небі якої ще кожного дня вирушають літаки супроти ворожих становищ, щоб обергти європейську спільність культур і народів від хаотичних сил руйніцтва, які загрожують її існуванню.

Сам зміст журналу поділяється на такі головні частини: поезії, проза (тут і „Документи життя, Люди. Міста. Епохи“), пам'яті загиблих, наукові студії, критика й бібліографія і врешті: хроніка.

Поезії Вас. Борового („Шлях до перемог...“, „На полі“, „Удош“, „Пастух“, „Україні“), Дм. Ніценка („Нові вогні“, „З полону“), Г. Соколенка („Баллада“ „Волинь“), Ол. Веретеченка („Чумацька“) на загаль слабі. Це роблено — вирозумувані віршики без ровмаху, без нових формальних вартостей, без стилістичного обличчя, це віршики, що надробляють свої недостачі актуалізацією тематики в роді:

Коли прейшла остання вже хвилила
Й метеликом в руках тріпнувся пасіршайн,
Тоді не йти — летіти в Україну,
Тоді додому серце посвішай, і т. д.

(Ніценко: „З полону“).

Один одним переклад із німецького Вас. Борового: „Стара криниця“ Гамса Кароси теж не відрізняється чимсь надавичайним:

Гасне світло... Засня... Тільки чути
Вічний плескіт в криниці старій.
Хто у мене міг гостем побути,
Звично слухать ті звуки в дворі.

Та бува: в сон потонеш глибокий.
Біля двору неспокій блука...
Топчуть гравій тверді чвіть кроки,
І тоді ясний плескіт змовка.

Ти проснешся. Не схоплюйся тривожно...
Повних вір променів вогонь.
До криниці прийшов подорожній
І червас і п'є із доловь.

Він відходить... Криниця плескоче...
О радій — тут самотнім не быть.
Йдуть прохожі у зоряні ночі,
Багатьом з них сюди лягла путь.

Багато краще заступлені в журналі проза. Улас Самчук (що був у Харкові влітку м. р. з доповіддю на літературні теми) передруковує уривок із своєї повісті „Марія“ (Книга про хліб). Найцікавіше в прозі недруковане досі оповідання Гр. Косинки п. н. „Фавст“. Воно залишилося недоінчене й друкується в чернеток разом із авторськими помітками, що можуть подекуди служити як цікаві причинки до психології творчості цього визначного українського письменника. Інші оповідання П. Білява („Микола Лашенко“), В. Пляга („Чемність“ і „Князі“), В. Корінця („Колективізація“) характеризують підбольшевацьку дійсність в Україні. Останнє оповідання кінчається ось якими п'ятьма заповідями, що врятували життя багатьом радянським громадянам і що їх мусів був знати кожен, щоб безжурно жити в вільній радянській країні: 1. Нічого не думай. 2. Якщо подумав, не говори. 3. Якщо сказав — не опиши. 4. Якщо написав — не друкуй. 5. Якщо надрукував — арікайся...“ (В. Корінець: „Колективізація“). —

„Юко“ містить довшу статтю про враження німецького вояка: „Кременчук на погляд Заходу“. Стаття цікава для всіх, хто не мав змоги побути особисто на рідній землі під теперішню пору.

„Пам'яті загиблих“ присвячено дві статті в „Українському Засіві“: Ю. Бойка про Григорія Косинку та П. Гривша про „останній твір Миколи Хвильового“. Обидві

статті дуже вартісні й цікаві приносять нові дані про поетів — жертви недавнього минулого.

Проф. В. Петров займається в своїй науковій студії актуальною тепер в Україні справою готів та культурою полів поховань, в'ясовуючи стан дослідів у цій ділянці.

В відділі „Критика й бібліографія“ поміщено на першому місці обговорення вибору українських новель „Ді Шоле“ в перекладі М. Мірчук пера „Б. П.“ (д-ра Пайра), В. Дорошенків: „Бібліографічний покажчик творів Т. Шевченка“ обговорює М. Ямек і врешті в довшій рецензії Ю. Шевельов наїмається на нім.-укр. словник Г. Наконечної, вамагаючи від нього те, чого вимагається від великих підручних словників. Журнал вивикають хроніка й некрологи про О. М. Бекетова, М. М. Уварова та М. Г. Бурачека.

В цілому журнал визначається нерівним характером: в ньому речі кращі, в гірші, в оригінальні твори нові, в й старші передруки, в рецензії річеві, а в й претенсійні вияви більшовизма. А проте він цікавий, приносить багато нового й як на початок може бути доброю заповіддю. Треба сподіватися, що редакція вгуртує в дальших числах співробітників і з-пова Харкова й „Український Засів“ айде так, як на це дозволяє йому родючий ґрунт, що на нього він паде.

Перше число „Українського Засіву“ появилось в накладі 10.000 примірників на незлому папері в гарноу він'етою. Правопис в основі „академічний“ із 1929. р.

Яр. Рудницький.

ПРОФ. ДМ. ДОРОШЕНКО „ІСТОРІЯ УКРАЇНИ“. З малюнками. Українське Видавництво. Краків—Львів. 1942 8°, 250+(2) стор.

Рухливе і вже чимало заслужене „Українське Видавництво“ випустило в світ нову, гарно видану книгу. Це — „Історія України“ проф. Д. Дорошенка. Та ця „нова книга“ зовсім не новий твір. Це перевидання, а радніше передрук давнішої праці автора „Курс Історії України для вищих клас середніх шкіл“. Вид. Т-ва „Вернигора“, 1921, Відень—Київ, 8°, (2)+231 стор. (до §118, цебто до першої світової війни дослідний передрук, далі до §120 деякі зовсім незначні зміни, врешті нові доповнення до наших днів). Книга робить гарне враження. Зокрема цікавий — хоч не все без застережень — добір ілюстративного матеріялу та карт. (Шкода тільки, що немає карти розселення українських племен і карта Гетьманщини XVII—XVIII ст.).

При вигляді найновіших часів, що друкується вперше — закралися деякі пропуски та неточності. Не вгадано про Спільку Визволення України в С. Єфремовим, Спільку Української Молоді та про процеса в привоуді їх „ліквідації“, про голод в УРСР 1933—1934. рр. та реакцію на нього колишніх українських комуністів (Скрипник, Хвильовий і ін.), УНДО помішано в Українським Національним Об'єднанням.

На марґінесі появи цієї нової книги проф. Дорошенка насуваються деякі міркування.

Поперше, чому вона не наново опрацьоване перевидання, а тільки передрук давньої праці. Хіба ж учні вищих клас середніх шкіл (видання в 1921. р. мав зазначене таке призначення; думавмо, що видання в 1942. р. не змінало своєї мети) не варті того, щоб серйозні автори, професори університету, подавали їм історію рідного краю ва останнім словом науки та в новому, згідно в новими здобутками історіографії та історіософії, синтетичному оформленню? Все така за понад 20. років історична наука зробила деякий крок вперед і поробила деякі корективи давніх поглядів.

Подруге, чому в цьому виданні не справлені недогляди першого видання? Деякі з них вражають прикро в праці такого серйозного автора. Вже перший уступ „Назва нашого краю“ наводить деяку неясність. Прочтавши його, читач таки не зорієнтується в переміні назви „Русь“ — „Україною“ та ще й не знатиме, коли наш народ наивнав свій край „Україною“, чи в XII, ст. чи в XVI—XVII. ст. (першого видання стор. 1, другого ст. 3). І це після спеціальної студії автора про цю справу! Із слів автора (1 вид. ст. 4, 2 вид. ст. 7) ваходить, що грецька колонізація Чорноморр'я йшла із „стародавньої Бллади“, коли загально відомо, що колонізаторами були виходці в Малоавійських міст (головно в Мілету). Сарматів та Алян на українській території знає автор тільки у III. та IV. ст. по Хр., зате після автора „ще раніше (цебто перед III та IV. ст. по Хр. — К. і П.) і грецькі і римські письменники подають про слов'ян, які жили в теперішній Галичині та на Волині“ (1 вид. ст. 6, 2 вид. стор. 9). Гуни приходить тільки „в кінці IV. віку в Авії“ (1 вид. ст. 6, 2 вид. ст. 10), хозари появляются в кінці VII. віку (1 вид. ст. 7, 2 вид. ст. 10). Дальше читаємо, що „орда угрів, або мадярів не зупиняючися перейшла нашу землю“ (1 вид. ст. 29, 2 вид. с. 35),

хоч вже Грушевський ствердав, що „не може вже бути ніякої непевності в тім, що угорська мандрівка знад Уралу над Дунай в дійсності розтягнулася на довгий час, щонайменше яке століття“ (Історія України-Руси, т. 1., 3 вид. ст. 283). „Десятинною“ звалася все церква св. Богородиці в Києві, а ніколи церква св. Василя, Володимирового патрона, як чытаємо на стор. 26 першого видання і стор. 32 другого видання. Ярослав не віддавав своєї дочки за поль. Казимира, як хоче автор (1. вид. ст. 33, 2 вид. ст. 39), але за ки. Краківського. Казимир був жонатий в Доброїною, сестрою Ярослава. Мстислав Із'яславович, що від його Андрій Боголюбський добував Київ у 1169. р., вовсім не „в роду Олегівичів“ (1 вид. ст. 39, 2 вид. ст. 45), а прямо звичайний собі правнук Володимира Мономаха. Невідомо, на якій підставі попав у реєстр городів XI ст. город Коломия (1 вид. ст. 40, 2 вид. ст. 47). Знову Володимир, свн Осмомисла ніяк не вмер 1193. р. (1 вид. ст. 50, 2 вид. ст. 55) а б. 1199. р. і т. д.

Закінчуючи нашу замітку, хочемо підкреслити, що мета її вовсім не в тому, щоб образити проф. Дорошенка, заслуженого діяча української науки й українського життя взагалі. Вона тільки вяслів того розчарування, що стрінула тих, хто дійсно більше сподівався від цієї книги.

К. і П. (Львів).

Х р о н і к а

— У в-ві „Проблем“ вийшла брошура Я. Барановського-Ю. Артюшенка „Український націоналізм в боротьбі“ (Народня бібліотека „Наступ“ ч. 35), стор. 40.

— У в-ві „Проблем“ вийшла брошура Миколи Данька „СССР в'язниця народів“ (Народня бібліотека „Наступ“ ч. 31). Стор. 40.

— Українське видавництво „Проблем“ видало другим виданням „Націократію“ док. інж. Миколи Сціборського (Народня бібліотека „Наступ“ ч. 33). Стор. 138.

— Вийшов великий ілюстрований календар-альманах „Наступ“ на р. 1943— в Укр. в-ві „Проблем“ у Празі. (Стор. 160, біля 50 ілюстрацій).

— Українське Видавництво (Краків-Львів), видало збірку поезій Богдана Нижанківського „Терике вино“ та І. Ковалева „Прелюдії“.

— У Києві було відсвятковано 45-річчя наукової діяльності та 70-річчя народження знаного славіста та україніста, проф. Миколи Грунського.

— Видавництво ім. Богдана Хмельницького (Бердичів) видало короткий українсько-німецький словник та розмовник. Накладом цього ж видавництва вийшов літературний альманах.

— Українське Видавництво (Львів-Краків) випустило другим виданням поему Юрія Клена „Прокляті роки“.

— У Холмі вийшов великий багато ілюстрований „Холмський Православний Народній Календар“ в літературно-історичною частинною.

— Зміст другого числа „Українського Засіву“ (Харків, Листопад 1942. р.): Поемі Миколи Зерова, Л. Милч, Юрія Косача, Олексі Веретенченка, Олександр

дра Запорожця, переклади з Гінтера Менніха, Рудольфа Біндинга, Йог. Лінке; Микола Іванов: Франсіско де Кеведо та його ж віршований переклад „Еспанського Парнасу“ Ф. Кенета. Проза: Бег. Яворівський — Мужність; В. Домонтович: Без ґрунту; Марія Цуканова: Шлях; В. Дубровський: Простирало; П. Біляїв: Оповідання про „сталінського сокола“. Критика й бібліографія. В. Державін: Майстер підлабузництва (про О. Корнійчука), рецензія Миколи Оглобліна на „Полум'яний вихор“ Василя Кархута та „Червону корчму“ Свят. Ольшенка-Вільхи; Гр. Шевчука на „Засів“ Мосендза; В. П. на октави Б. Кравцева „Під чужими воями“; йнарешті — реферат Андрія Коцевалова т. І. „Ольвії“, збірника інст. Археології Укр. Акад. Наук. (стор. 94).

— „Українська Школа“ часопис українського вчителства в Г. Г., що появилася в січні ц. р. містить такі статті: І. Зілинський: Німецька транскрипція українських прізвищ і місцевих назв; Я. Пастернак: Археологія в школі; К. Гігельке: Оформлення навчання (пер. з німецького); П. Ісаїв: Підготовка лекцій; Б. Ю. Пеленський: Праця учителя в лучених класах народньої школи (далі); І. Сітницький: Деякі недостачі в методиці навчання математики; Л. Шаповаловський: Деякі проблеми господарської педагогіки; † Дмитро Дмитрук (посм. вгадка); П. І. З розпорядків шкільної влади; Ф. Запутович: Шкільні хроніки; З педагогічної літератури (5 рецензій дра Б. Грицака та 3 рецензії Л. Ш.) Сентеній в творів Гете, Сквороды та Кріка.

— У Василькові в січні цього року вийшло третє число ілюстрованого місячника для учнів шкіл — „Школяр“.

— У Кам'янському молодий драматург Ол. Сеняк написав драму „Марко Оттава“, в якій змальовує життя українських селян в роках голоду та колективізації. На тлі голоду, розкулачення, знущання над українськими селянами розгортаються події драми.

— І. П. Багрянний (Охтирка), автор відомої „Скельки“, „Ave Maria“, „Канева“, „Вандет“, „Монголії“ й ін. поем, закінчив комедію на 5 дій „Генерал.“ Комедія в сатиру на совєтську армію. Охтирський Драматичний Театр включив пєсу до свого репертуару (Укр. Засів, ч. 1).

— І. Яценко, редактор часопису „Голос Охтирщини“, закінчує роман „30-ті роки“. Тема роману — боротьба української інтелігенції і селянства проти жидо-большевизму (Укр. Засів).

— Харківський Драматичний Театр ім. Шевченка розпочав свої вистави ще в березні минулого року пєсою „Назар Стодоля“, виставленою в день Шевченкового свята. В новому сезоні будуть виставлені „За двома зайцями“ Старицького, „Про що тирса шелестіла“ С. Чернасенка (в переробл. Аркадія Любченка), „Мина Мавайло“ та „97“ Миколи Куліша.

— Влітку минулого року в Полтаві встановлено Театр Молоді. Акторський склад — майже виключно молодь. При театрі є хор в 60 осіб і балетна група.

— У Відні вийшла ілюстрована книга Франца Обермаєра в німецькій мові п. н. „Україна вемля чорнозему“. Стор. 200, вел. 8^о та 14 мал.

— У німецькому місячнику „Deutsche Monatshefte“ ч. 3—5 з минулого року, уміщено більшу інформаційну статтю дра Володимира Січинського про українське народне мистецтво. До статті долучено 28 ілюстрацій, переважно у фото репродукціях.

— У 9-ім випутку журналу „Die Deutsche Höhere Schule“ за р. 1942. уміщена стаття Г. Альбрехта п. а. „Боротьба за Україну“.

— У 7-м випутку „Soldatenblätter f. Feier u. Freizeit“ за р. 1942. уміщена стаття Е. Зунцбрахта п. н. „Етнографічні особливості України“.

— В році 1942. в Українській Світлиці у Кракові відбулося 30 рефератів і викладів, один авторський вечір поета Тодося Осмачки і 2 вечорі споминів Катрі Гриневичевої. Виклади мали такі особи: ред. Волинець 3, проф. Терлець-

кий 2, проф. Кравчук 1, Катря Гриневич 1, сенат. Касілевська 1, проф. Левський 1, ред. А. Нивинський 4, ред. Кобринський 1, Ев. Янчевська 1 та інші.

— Дня 12. грудня у Львові відбувся в літерат.-мист. клубі авторський вечір Дмитра Николашина. Реферат про творчий шлях ювілянта виголосив Денис Лукіянович.

— Дня 15. жовтня доц. Микола Оглоблин прочитав свою студію про „Тургіму“ Кальнофойського в харківському Іст.-філол. факультеті. На чергових засіданнях факул. читали свої праці: В. Дубровський — Б. Хмельницький і Туреччина; М. Наконечний — До вивчення лексики укр. мови; О. Парадиський — І. Франко і німецька Іст.-філологічна школа; А. Коцевалів — Лапідарні написи в Ольвійських розкопках 1938—39 рр.; Б. Неворова — Іншо-мовні елементи в хорватській мові.

— У Києві 13. січня вмер на 58 році життя доцент київської консерваторії, Микола Філімонов, що уважався за кращого в Україні знавця вокальної камерної музики. Не зважаючи на вруйнований десятилітнім засланням стан здоров'я, Філімонов до останніх днів брав участь в українських радіо-концертах.

— У Львові 10. січня вмер на 71 році життя старий заслужений артист київських театрів Северян Паньківський.

— У Харкові ще на початку осені м. р. вмер на 80 році життя відомий архітект Бекетов, будівничий багатьох визначних споруд у Харкові, де помітний почав свою діяльність ще р. 1889. (Український Засів, ч. 1).

— У Києві на початку грудня вмер на 53 році життя інж. Іполіт Моргилевський, невтомний дослідник численних пам'яток старовинної української архітектури в Києві, Чернігові та Переяславі, тепер здебільшого вже вруйнованих більшевизмом. В особі небіжчика зійшов зі світу останній в славетного київського гуртка вельбителів української старовини, що в його складі був і Юрій Нарбут († 1920) і В. Мозалевський († 1921) й ін.

— У грудні місяці м. р. вмер у Києві у високім віці (багато понад 70 років) знаний старший український журналіст Сергій Буда.

— У грудні місяці м. р. вмер у Києві п. Щитковський, що перед першою світовою війною як співробітник Київського маїстрату був у складі Комісії для розгляду проєктів пам'ятника Т. Шевченкові у Києві.

Вже появилася і продається
книжка

HANDBUCH DER UKRAINE

опрацьована з доруки Українського Наукового Інституту проф. Др. І. Мірчуком при співпраці д-ра В. Кубійовича, д-ра З. Кузелі, д-ра Яр. Рудницького, д-ра М. Антоновича, В. Садовського та інж. Р. Демівського.

Ціна справленого прим. — 10— RM,
брошур. 8— RM, + пересилка
1— RM.

Замовляти:

«PROBOJEM», Praha XIV.-65.,
pošt. schr. 3.

Чи Ви вже маєте

КОРОТКУ ГРАМАТИКУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

в опрацюванні

ГАННИ НАКОНЕЧНОЇ.

Грамматика подає всі правила німецької мови і є необхідною для кожного українця, що вчиться по німецьки.

Книга має 78 стор. великого формату.

Ціна 1.20 RM (з пересилкою 1.30 RM).

Замовлення слати на адресу:

«PROBOJEM», Praha XIV.-65.,
pošt. schr. 3.

НОВИНА! УВАГА!

Вже вийшла у В-ві „ПРОБОЕМ“
у Празі книжка

Доц. д-ра Я. РУДНИЦЬКОГО

„Як говорити по літературному?“

Приклади, правопис, грамматика,
взірці мови і т. п.

Негаймо посилайте замовлення
на адресу:

«Probojem», Prag XIV.-65, Fach 3.

Ціна з пересилкою 2— RM.

Авторський гонорар із цієї книжки
призначений на допомогу Українському Студентству.

МИНУЛЕ ПРОМОВЛЯЄ...

Несмертельна героїчна традиція
Української Нації яскраво
став перед нами, коли читаємо

ЗОЛОТЕ СЛОВО,

вибір думок, історичних оглядів,
похвальних слів та універсалів
наших великих предків Княжої
та Ковачької доби.

Книга містить уривки з Київського та
Галицько-Волинського літописів,
„Слова о полку Ігоревім“, ковацьких
літописів та інші пам'ятки нашого
минулого.

ЦІНА 2— RM, (з перес. 2.30 RM).

Замовляти:

«Probojem», Prag XIV.-65, Fach 3.

УКРАЇНЦІ

Передплачуйте,
читайте,
поширюйте
видання Українського Видавництва

„ПРОБОЄМ“

- I. „НАСТУП“ — український націоналістичний тижневик, що приносить вісті зі всіх українських земель та інформує про життя українців цілого світу і про світову політику. Чвертьрічно 3 РМ. В цій сумі є і ва „Націоналіста“ і „Техніка“.
- II. „НАЦІОНАЛІСТ“ — часопис українського юнацтва, виходить двотижнево.
- III. „ТЕХНІК“ — двотижневик, часопис технічного знання.
- IV. „ПРОБОЄМ“ — Український журнал культури, політики, суспільно-громадського життя, мистецтва й літератури. Місячник. Чвертьрічно 3 РМ.
- V. „КНИГОЗБІРНЯ ПРОБОЄМ“ — в ній виходять найкращі твори українських і чужих письменників і поетів.
- VI. „НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА НАСТУП“ — приносить популярні книжки й брошури на різні теми.
- VII. „САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА“ — приносить наукові книжки й підручники різних фахів, що допоможуть Вам проглатити Ваше знання.
- VIII. „ТЕХНІЧНА БІБЛІОТЕКА“ — випускає книжки й брошури з технічного знання.
- IX. „ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА“ — містить публіцистичні твори.
- X. „РЕЛІГІЙНА БІБЛІОТЕКА“ — правосить книжки в церковного і релігійного життя.
- XI. „БІБЛІОТЕКА ВІДВАГА“ — випускає книжки для юнацтва.
- XII. „ДІТОЧИЙ СВІТ“ — приносить книжечки для дітей
- XIII. ВИПУСКИ: портрети велетнів України, тризуби, листівки, гасла, відаванки, тощо.

Гроші василайте виключно нашими чеками: Число konta Поштової Щадниці в Празі: „ПРОБОЄМ“ 201.699, або „НАСТУП“ 9.028, в Німеччині: Postscheckkonto Nr. 122.124, Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Іен. Губернії: P. Sch. A. Warschau Nr. 10.020. „Nastup“ Zeitschrift in Prag; в Словаччині: Poštová Sporiteľňa v Bratislave č. 5835 Časopis „Nastup“ v Prahe.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Prag XIV-65, Postfach 3.